د ابن خلدون
مقدمه

Ketabton.com

عبدالرحمن ابن خلدون
محمد زبیر شفیقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثمان غني زابلي لخوا

په PDF بڼه ډالۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړلیک

د ژباړن یادښت ۹
د تاریخ ارزښت ۱۱
پر تاریخ لیکونکیو تنقیدي نظر ۱۲
رښتیني مؤرخین د ګوتو په شمار دي ۱۲
د مسعودي او واقدي په اړه نظر ۱۳
په تاریخونو کې د تاریخ لیکونکیو انداز ۱۳
د تاریخي غلطیو څو مثالونه ۱۸
معمولاً خلک د څه شي شمېر ډېر ښیي ۲۰
پر هارون الرشید یو درونډ تور ۲۷
په دیني علم کې د منصور مقام ۲۸
د منصور تقوا ۲۸
د اموي او عباسي خلیفه ګانو د تقوا یو ساری ۳۰
د زنبیل حدیث ۳۱
د دروغو داستانونو جوړولو یو لامل ۳۲
یوه شهزاده ته نصیحت ۳۲
آیا د عبیدیانو خلیفه ګان له اهل بیت څخه وتلي ۳۳
د دروغجنو راز زر افشا کېږي ۳۴
د شیعه ګانو د پټېدو سبب ۳۵
د ادریس په نسب کې د پېغور سبب ۳۷
پر خلافت د عجمیانو برلاسي او د خلیفه ۳۸
د دروغو آوازو د خپرولو سبب ۳۹
پر امام مهدي بد ویل ۴۰
د امام مهدي د نسب له اړخه سپیناوی ۴۱
تاریخ د خواصو فن دی د عامو خلکو نه دی..... ۴۲
په هره زمانه کې د قومونو وضعه بدله وي ۴۲
په قیاس او نقل کې د تېروتنې امکان ۴۳
د قیاس د تېروتنې یو ساری ۴۴
د اسلام په پیل کې د علم حیثیت ۴۴
د اندلس د خلکو لنډ پاري ۴۵
په لومړیو وختونو کې قضا چا ته سپارل کېدله؟ .. ۴۶
د اوسنیو مؤرخینو موخې او اهداف ۴۶
د اتمې پېړۍ په نیمايي کې وژونکې وبا ۴۷
د عجمي ژبو د هجا توریو بیان ۴۹
د غیر عربي ژبو کلیمه څه ډول ولیکل شي؟ ۴۹
په تاریخ کې د دروغ، رښتیا او غلطیو احتمال..... ۵۱
د خبرونو ارزولو یوه معیاري قاعده ۵۲
ډېر ناممکن او سخت خبرونه منل کېږي ۵۲
ما ته یوازې د یوه قوم علوم په لاس راغلي ۵۵
د سیاست په موضوع د ارسطو یو کتاب ۵۷
بشري خصلتونه چې انسان له حیوان ۵۸
د ټولنې ډولونه ۵۹
په ټولنه کې انسان ته شپږ ستونزې پېښېږي ۵۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انساني ژوند لپاره تولنې ته اړتیا ده ٦٠
د تولنې لپاره د پنځو شیانو کېدل اړین دي ٦١
پاچاهي انساني ځانګړتیا ده ٦٢
د ځمکې نیمايي برخه پرانیستې ده ٦٣
د ځمکې څومره برخه اباده ده...................... ٦٣
د استوا کرښه، د البروج سیمه او معدل النهار ٦٣
هره برخه لس ټوټې ده ٦٤
د ابادۍ نړۍ سیندونه ٦٦
د نیل سیند ٦٧
جنوبي برخه شاړه ده ٦٨
پیغمبران منځلاري خوښونکیو انسانانو ١٠٢
د نا معتدلو اقلیمونو اوسېدونکي نیمه ١٠٣
د وحشي توب لامل یې ١٠٣
د تودوخې او یخنۍ طبیعي خواص ١٠٤
د حبشیانو، زنګیانو او سوډانیانو تر منځ توپیر ... ١٠٥
پیغمبران په کومو قومونو کې راغلي ١٠٥
د معتدلو اقلیمونو په خلکو کې اقتصادي............ ١٠٩
بېوزله خلک تر شتمنو په «اخلاقو» او «روغتیا». ١٠٩
د آرام ژوندانه اغېزې او د هغو سببونه ١١١
په لوږه بدن اصلاح کېږي........................... ١١٢
په معجزه، جادو او کرامت کې توپیر ١١٧
د علماؤ په اند د جادو او معجزې تر منځ توپیر. ١١٩
د حکیمانو له نظره د کرامت او معجزې تر ١١٩
قرآن کریم تر ټولو ستره معجزه..................... ١١٩
لومړۍ ډول وحي ولې سخته وي ١٢٤
ایا جادو د رسالت له زمانې وروسته ختم شوی. ١٢٧
خوب د پیغمبری ۴۶ مه برخه ده..................... ١٢٩
پرېشانه خوب څه شی دئ؟......................... ١٣١
خوب لیدل درې ډوله وي............................. ١٣١
د خوب سببونه ١٣١
په خوب کې د کومې خبرې د معلومولو عمل.. ١٣٢
د کوډو ډولونه... ١٣٤
د شګون او فال یادونه ١٣٥
د لېونیانو یادونه ١٣٥
د ځېره پېژندونکیو یادونه ١٣٥
د جوګیانو یادونه...................................... ١٣٧
د صوفیانو یادونه...................................... ١٣٧
د صوفیانو کشف ١٣٨
حضرت عمر «رض» محدث ١٣٨
د حضرت صدیق اکبر «رض» یو کرامت ١٣٩
د بهلول صفته فرقې یادونه ١٣٩
د نجوم علم ١٤٠
ایا د رمل علم حضرت ادریس ع ایجاد کړئ؟. ١٤١
پر پټو او غیبي رازونو د با خبرو کسانو نښې ١٤٢
د نړۍ زایچه ١٤٤
په انساني کورنیو کې ښاریتوب او اطرافي ١٤٩
د ژوند ژواک وسایل انسانان پر بېلا بېلو ١٤٩
بزګر او شپانه له کلیو پرته چاره نه لري ١٤٩
کسبګر د ښه ژوند په حالت کې ښارونه ١٤٩
د کلیوالو طبیعي ګرځنده ژوند ١٥١

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلیوالو پر یوه ځای اوسېدل غوره دي ١٥١

کلیوالتوب تر ښاریتوب پخوانی دی ١٥٣

کلي د ښارونو زړي دي، لوی لوی ښارونه.......١٥٣

تر ښاریانو کلیوال خیر ښېګڼې ته ډېر ١٥٤

چاپېریال پر انسان اغېز کوي ١٥٤

تر ښاریانو کلیوال زړور وي ١٥٧

د احکامو تعمیل د ښاریانو زړورتیا خوري ١٥٨

د غیرتي کورنیو غړي پر یو بل ظلم نه کوي ١٦١

خلک د کانونو په خبر دي ١٧١

د حسب او نسب ګټه ملاتړ دی ١٧١

په یوه کورنۍ کې د حسب انتها څلور پښته دي ١٧٦

د عصبیت موخه د حکومت ترلاسه کول دي ...١٨١

د حکومت او ریاست په مفهوم کې توپیر ١٨١

عیاشي او ساعت تېري د حکومت دوام ته ١٨٣

د عیاشو پلار او مور اولاده هم عیاشه وي........١٨٣

د یوه نسل عمر ۴۰ کاله دی ١٨٥

د حکومت او خلافت حقدار څوک دي.........١٨٨

په واکمنو کې ښه عادتونه لیدلای شو ١٨٨

د واکمنو عام صفتونه ١٨٨

د هېواد د زوال سبونه ١٨٩

د کمال سبونه ١٨٩

د قضایلو د خاوندانو عزت د کمال سبب دی ...١٨٩

د ځنګلي قومونو پاچاهي پراخه وي ١٩١

زامن د پلرونو تقلید کوي...............................١٩٤

مغلوب قام ډېر زر له منځه ځي ١٩٥

د نړۍ په قومونو کې عربان له سیاست نه ډېر ...٢٠١

د هېواد او عام حکومت تکیه پر ملي څواك.....٢٠٤

چې کله حکومت پیاوړی شي قومي ملاتړ ٢٠٥

په بحراني وضعه کې د حکومت ملاتړ ٢٠٥

له قومي ملاتړ پرته د حکومت ترلاسه کولو ٢٠٨

مذهبي غورځنګ قومي ملاتړ ډېر پیاوړی.......٢١٠

مذهبي غورځنګ له قومي ملاتړ پرته زور نه....٢١١

تر ټولو مخکې اصلاحي تحریك له بغداده پیل ٢١٢

پر حکومت د بوډاتوب اغېزه ٢١٥

په کومو هېوادونو کې چې ډلې او قومونه ډېر وي د
هغوی حکومتونه پیاوړي نه وي ٢١٩

عیاشي غوښتل د حکومتولی ځانګړتیا...........٢٢٣

کله چې هېواد د مستۍ او عیش اوج ته ٢٢٥

د حکومت د زوال د مخنیوي یوه اغېزناکه لاره ٢٢٧

یو حکومت ډېر لږ تر ۱۲۰ کاله اوږي............٢٢٩

د شجرې قانون ٢٣٠

ښاریتوب څه شی دی ٢٣١

په پیل کې په حکومت کې ناز او نعمت ٢٣٥

د ابن بطوطه کیسه ٢٤٤

د حکومت د پایته رسېدو یوه نښه ٢٤٧

تر حکومت مخکې اړیکې تر حکومت له وروسته
اړیکو ژورې او پخې وي ٢٤٩

بیدار مغزه او ذهین پاچاهان نرم خویه نه وي....٢٥٧

د امامت شرطونه ٢٦٣

خلافت پر حکومت بدلبدل ٢٧٧

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریعت پر حکومت او قومپالنې بد وایي ۲۷۷

که حکومت مطلق بد وای نو حضرت سلیمان او
حضرت داود علیهم السلام به ولې پاچاهان وو؟ ۲۷۹

خلافت څه شی دی؟............................ ۲۸۰

په عادلانه حکومت کې هیڅ بدي نشته ۲۸۳

حضرت عثمان «رض» له خپل ژوند تېر شو ۲۸۶

حضرت علي «رض» د دین لپاره سیاست ۲۸۶

خلافت او حکومت دوه بېل واکونه دي.......... ۲۸۷

د بیعت تعریف................................ ۲۸۸

د بیعت الایمان تعریف ۲۸۸

ځایناستی (ولیعهد) ۲۹۰

د ابن زبیر رضی الله عنه سیاسي غلطي.......... ۳۰۲

په خلافت او حکومت کې توپیر ۳۰۴

د خلیفه ځانګړې دندې ۳۰۴

د فتواو لیکل................................. ۳۰۶

د علماؤ دندې ۳۰۷

د قضا منصب ۳۰۷

د پولیسو مشر ۳۱۰

پاچاهان د علماؤ عزت ولې کوي؟.............. ۳۱۲

د امیرالمؤمنین لقب، د امارت پخوانی یادګار ... ۳۱۷

امیرالمؤمنین د پوځي منصبدارانو لقب ؤ ۳۱۷

د سلطان د نوم دود کېدل ۳۲۰

مهدي ته د امام خطاب ۳۲۱

د بني اسراییلو د حکومت ټوټه کېدل............. ۳۲۴

د قلم او تورې په مرتبو کې توپیر ۳۵۷

د بیرغونو دود له کومه وخته دی................. ۳۵۹

سریر (تخت)................................. ۳۶۲

په اسلام کې تر ټولو لومړی تخت ۳۶۲

د سکې د لفظ څېړنه ۳۶۳

د لیکونو د نغاړلو دود ۳۶۹

د خاتم (مهر) اداره یانې څه..................... ۳۶۹

دښمني ۳۷۷

جهاد ۳۷۷

د بغاوت د ځپلو لپاره جګړه..................... ۳۷۷

یرغلیزه (چریکي) جګړه:....................... ۳۷۸

حکومت په وروستیو وختونو کې ګمرکي ۳۹۰

د حکومت په پیل کې د پاچا او چارواکیو ۳۹۰

د پرمختګ او تمدن په دوران کې د واکمنو..... ۳۹۰

څلوېښتم فصل ۳۹۱

د پاچا سوداګري د ولس په زیان ده او.......... ۳۹۱

د هېواد لګښتونه څه ډول پوره کړای شي ۳۹۱

د حکومت کرنه او سوداګري..................... ۳۹۱

یو حکومت دوه ټوټې کېدل...................... ۴۰۷

د حکومت ټوټه کېدل د زوال نښه ده ۴۰۷

پوځي فساد ۴۱۱

د نویو حکومتونو جوړېدل ۴۱۵

د نوي حکومت د جوړېدو دوه ډولونه ۴۱۵

نوی حکومت پر پخواني له یوې مودې........... ۴۱۶

یاغیان ناځاپي بریا نشي ګټلای................... ۴۱۶

د قحطۍ او وبا خپرېدل ۴۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وبايي ناروغيو د زياتوالي سبب ٤٢١
په انساني ټولنه کې د نظم لپاره سياست ته اړتيا.٤٢٢
د عقلي سياست ډولونه ٤٢٢
مسلمانان عقلي سياست ته اړتيا نه لري ٤٢٣
د امام جعفر صادق وړاندوينې ٤٦٣
د ساري ناروغيو اصل سبب ٤٨١
کرنه بنستيز کسب دی ٥٣٠
د صنعت دوهمه درجه ده ٥٣٠
د سوداګری درجه دريمه ده ٥٣٠
عزت او مقام د شتمنی لپاره ګټور دی ٥٣٨
ديني علما لکه مفتي، قاضي، مدرس، امام، خطيب، او مؤذن په عام ډول شتمن نه وي ٥٤٤
کرنه د لټو او آرامی طلبه کليوالو دنده ده ٥٤٥
کوم تجارت وشي کوم نه ٥٤٧
د بيې د لوړېدو لپاره د مال ساتل ٥٥٠
صنعتونه علومو ته اړتيا لري ٥٥٣
د صنعتونو ډولونه ٥٥٣
عرب له صنعت څخه ډېر لرې دي ٥٥٩
يو سړی په يوه صنعت کې کمال پيدا ٥٦٠
د ترکانی صنعت ٥٦٧
د ترکانی په چارو کې هندسه ډېر رول لري ٥٦٨
د ټوکرانو جوړولو او ګنډلو صنعت ٥٦٩
قابله توب (دايي) ٥٧٠
طب ٥٧٢
معده د ناروغيو کور دی ٥٧٢
پرهېز د دوا سر دی ٥٧٢
د هرې ناروغی ريښه په ډکه معده خوراک دی ٥٧٢
د ناروغيو ريښه ٥٧٣
په ښارونو او عياشانو کې ناروغی ډېرې وي ٥٧٤
کاغذ جوړول ٥٨٠
زموږ د زمانې طالبان ٥٩٢
خلک د تمدن په اندازه هوښيار وي ٥٩٤
په زده کړو کې د مصريانو کمال ٥٩٤
د نقلي علومو ډولونه ٥٩٨
قرائت ٦٠٠
اووه مشهور قرائتونه ٦٠٠
د ناسخ او منسوخ علم ٦٠٥
د اجماع تعريف ٦١٤
د کتاب، سنت، اجماع او قياس څلورو ٦٢٢
يوولسم فصل ٦٣٩
د تصوف علم ٦٣٩
د صوفيانو لقب ٦٣٩
د خوب تعبير ٦٤٨
له خوب څخه د پټو خبرو د معلومولو سبب ٦٤٨
د تعبير حقيقت ٦٤٩
د خوب ډولونه ٦٥٠
د تعبير په فن کې امام محمد بن سيرين دی ٦٥١
عقلي علوم څلور دي ٦٥٢
د ستوريو پېژندنې علم ٦٦٤
د ازياج (جدولونو) علم ٦٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منطق علم ٦٦٦
د نباتاتو علم ٦٧٢
الهيات (فلسفه) ٦٧٣
جادو او کوډې ٦٧٥
د معجزې او جادو تر منځ توپير ٦٧٨
د رنګونو ډولونه ٦٩١
په حيوان کې کيمياوي عمل آسانه دی ٦٩١
د عربي ژبې علوم ۷۳۵
د نحوي علم ۷۳۵
د لغت علم ۷۳۷
د بيان علم ۷٤۰
د بيان علم ډولونه ۷٤۱
د بلاغت علم موخه ۷٤۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن يادښت

د لوی الله جل جلاله ډېر شکرونه چې ما ته يې د اسلامي نړۍ د ستر نابغه علامه عبدالرحمن ابن خلدون نوماند اثر (د ابن خلدون مقدمې) د ژباړې توفيق راوباښه، دغه اثر تر ننه د اروپا د علمي مرکزونو او پوهنتونونو په درسي نصاب کې شامل دی. د نړۍ پر زياترو ژوندیو ژبو څو څو ځله ژباړل شوی او په رښتينې مانا د يوه داسې نابغه ذهن محصول دی چې انساني ټولنې ته له پېړيو پېړيو وروسته خدای تعالی يونيم ورلوروللي دي.

علامه عبدالرحمن ابن خلدون پر ۷۳۲ هجري په المغرب (تونس) کې زېږېدلی، د وخت له مشهورو علماؤ څخه يې ديني زده کړې ترسره کړې او بيا يې په فلسفې، تاريخ او بېلابېلو نورو ټولنيزو علومو کې د ترلاسه کړې تجربې پر مټ په دوو ټوکونو کې دغه تلپاتې اثر (مقدمه) وليکه چې د نړۍ له نوماندو اثارو څخه يو ډېر غوره او وياړمن اثر ګڼل کېږي.

د دغه اثر لومړی کتاب نوموړي په ۷۹۹ هجري کال کې د پنځو مياشتو په موده کې بشپړ کړی دی.

د ابن خلدون په دغه اثر کې په رښتينې مانا دوديز علوم په يوه ټوک کې راټول شوي دي، له تاريخ، جغرافيې، ټولنپوهنې او ټولنيزو اړيکو تر نجوم او ستوريو پېژندلو پورې، د نړۍ د مذاهبو، تر لويو امپراتوريو پورې د عروج او زوال لاملونه، د بشر د تاريخ لوړې ژورې، علوم، اړيکې، او د بدوي او ښاري ژوندانه ځانګړتياوې په داسې بڼه ليکل شوې چې لوستونکی يې د ليکوال پر نبوغ اعتراف ته اړ کېږي.

علامه ابن خلدون په ريښتنې مانا جامع الکمالات او نابغه عالم دی. نوموړي چې د حکومتونو او قومونو د عروج او زوال او د هغو د پيل، ځوانۍ او بوډاتوب کومې نښې او ځانګړتياوې په ګوته کړې نن يې موږ هم په خپله ټولنه کې عيني شواهد ليدای شو او هم يې د خپل مظلوم ولس د تېرې نيمې پېړۍ پېښې کټ مټ د ابن خلدون د سوونو کلونو وړاندې ښودلو پايلو سره يوشان مومو.

ابن خلدون وايي چې ټولنې او حکومتونه د انسانانو په څېر زېږي، ځوانېږي او د ژوند شباب ته رسېږي او بلاخره بوډا کېږي او مري.

د ځوانۍ په اوج کې هغو غلطيو او کړو وړو ته اشاره کوي چې د بوډاتوب د پيل په مانا دی. نوموړی وايي چې حکومتونه د پرمختګ اوج ته ورسېږي بيا عياشي او تجملي ژوند پکې پيل شي چې ورځ تر بلې زور اخلي. همدغه عياشي او تجمل لګښتونه زياتوي چې بوج يې پر عام ولس ورلوېږي، دا د يوه حکومت او نظام د بوډاتوب پيل دی. ابن خلدون مثال راوړي چې کله د حکومتي چارواکيو خرمستی اوج ته ورسېږي نو پر عام ولس ماليې او باج زياتېږي چې د چارواکيو د خرمستيو لګښتونه پوره کړي.

تاسو څو سوه کاله پخوا دغه درنې خبرې زموږ د ټولنې او حکومت له اوسني حالت سره پرتله کړی، پر عامو خلکو څومره بوج دی، چې د څو نازوليو د خرمستيو لګښتونه پوره شي.

د ابن خلدون مقدمه د همدغو ځانګړيتاو له مخې دغه ارزښت لري چې د نړۍ په معتبرو علمي مرکزونو کې د تعليمي نصاب برخه ده، نه يوازې دا چې د نصاب برخه ده بلکې په زغرده ويلای شو چې ابن خلدون، ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

رشد، ابن سینا او څو نور د اسلامي نړۍ ویاړمن زامن وو چې په اروپا کې یې د علم او پوهې ډیوې روښانه کړې، نن اروپا د پوهې، تمدن او تکنالوژۍ هغه اوج ته رسېدلې چې موږ یې خوب نشو لیدلی.

راځم د دې درانه اثر ژباړې ته. دا چې بنده په وس پړ دی ما چې څومره توان درلود صرفه مې نه ده کړې، دغه اثر مې له دوو ژبو اردو او فارسي ژباړلی، د ژباړې ستونزه په دې کې ده چې پخپله اثر څو متنونه لري، د پاریس چاپ، د بیروت، یني، د قاهرې او ډېر نور. په هر چاپ کې له بل سره یو لړ توپیرونه شته، ما د اردو ژبې څخه چې مولانا عبدالمجید صدیقي ژباړلی او له فارسی څخه چې ایراني لیکوال (محمد پروین گنابادي) ژباړلی دی، په ژباړه کې گټه اخیستې، د دغو دواړو ژباړو په متونو کې توپیرونه شته، په ځانگړې توگه په فارسي متن کې تفصیل او لمن لیکونه زیات دي. په دې کې د هغه اضافي متن په باب دا وضاحتونه هم شته چې گواکې په یني متن کې نه ؤ او ژباړن د پاریس له متن نه پکې راوړي دي او یا د دې برعکس.

ما ته سمدستي دا اړینه ښکاره شوه چې لومړی په پښتو ژبه کې د دغه نوماند اثر مطلق تشه رفع شي هم غنیمت ده، ځکه مې له ډېرو لړو ځایونو پرته د فارسي متن اضافي برخې نه دي ژباړلې، نه مې لمن لیکونه او حاشیې راوړي.

د ژباړې په برخه کې زما تر ټولو لویه ستونزه دا وه چې دغه اثر د علومو او فنونو خزانه ده، له جغرافیې، تاریخ او د بشري ژوندانه له بېلابېلو اړخونو نیولې د نړۍ تر مذهبونو، دودونو، کلتور، خرافي عقایدو او باورونو پورې، آن تر ستوریو پېژندنې، کوډو، جادو، معجزو او کراماتو پورې هر څه پکې په تفصیل بیان شوي دي، په داسې حال کې چې زه د ځینو شیانو په الف، ب هم نه پوهېږم، د کوډو، جادو، ستوریو پېژندنې په باب چې کوم مطالب ژباړل شوي تر ممکن حده مې د ژباړې امانت خوندي ساتلی خو پر اړوندو موضوعاتو د نه پوهېدو په دلیل ما ته د فهم وړ نه وو. ښایي هغه چا ته چې له یادو مسایلو سره یې سروکار وي او معلومات پکې لري دغه مسایل د فهم وړ وي.

په ټوله کې د ابن خلدون مقدمه یو علمي اثر دی، له درنو، پوهانو او فاضلو لوستونکیو نه مې د زړه له کومې هیله ده چې که په ژباړه کې چېرته تېروتنه ووینې له ما (ژباړن) او یا د اکسوس له ادارې سره یې دې شریکه کړي چې په نورو چاپونو کې اصلاح شي.

د دې درانه اثر پر ژباړلو کمپیوټر او سمون ټول ټال ۱۴ میاشتې ولگېدې، که د درنو لوستونکیو لخوا یې هرکلی وشي دا به زما او زما د ټولو هغو همکارانو لویه نېکمرغي وي چې د دې اثر په کمپیوټر چارو سمون او اېډېټ کې راسره ملگري وو، د دوی ټولو ښه منم په تېره د ښاغلي ولي داد خوښکي، محمد منعیم زماني، نورالحق حیدر، رحمت الله مالیار او محمد عاصم منندوی یم. د اکسوس د ادارې ښه غواړم چې د رغنده او علمي اثارو د چاپ په لړ کې یې دروند خدمت ته اوږه ورکړې او تر اوسه یې ډېر ارزښتناک اثار خپاره کړي دي چې د ځوان کوول د لوست تنده یې پرې ماته کړې ده، د دې درانه اثر د ژباړې پر بشپړېدو بیا بیا د الله ج شکر ادا کوم، په مینه او درنښت.

محمد زبیر شفیقي ــ کابل ــ د خوشال مینې ښارگوټی ۱۳۹۸ ــ د سلواغې ۱۳ مه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسمه تعالی

حمد او ثنا

د الله فقیر او د هغه لطف او کرم ته اړ بنده، عبدالرحمن محمد بن خلدون حضرمي عرض کوي چې: الله ج دې همت ورکړي آمین.

ټولې ستاینې د الله ج لپاره دي، په رښتیا چې عزت او کبریایي د ده جل جلاله له لوړو صفاتو څخه دي، هغه داسې عالم دی چې نه د ګونګوسې خبرې ترې پټې پاتې کېږي او نه هغه خبرې چې په چوپتیا کې کېږي. الله د داسې غلبې خاوند دی چې پر ځمکه او اسمانونو یې کوم شی ناتوانه کولای نشي او نه یې د ځواک له دایرې څخه څه شی وتلي دي. هغه موږ له خاورې ژوندي راپیدا کړو او همده موږ پر ځمکه د قومونو او نسلونو په بڼه بسیا کړو. همده زموږ لپاره د روزۍ برخه آسانه کړه. موږ په کورونو او خپلولیو کې راګیر یو، او زموږ د روزي او خوراک ضمانت یې اخستی دی. موږ پر خپل هغه ټاکلي وخت چې راته غوره شوی دی، رخصتېږو (مانا دا چې فناه کېږو). او بقا او دوام یوازې د الله ج لپاره ده. او په اصل کې هماغه ذات تل تر تله ژوندی دی او هېڅ مرګ نه لري.

پر رحمة للعالمین درود

زموږ درود او سلام دې زموږ محبوب پیغمبر ته ورسېږي چې زموږ سردار دی او مبارک نوم یې محمد صلی الله علیه وسلم دی. هغه اُمي عربي پیغمبر دی چې په تورات کې یې د راتلو زیری ورکړ شوی و. او په انجیل کې یې صفات یاد شوي وو. هغه څوک چې د موجوداتو عالم یې د پیدایښت لپاره ځانګړی شوی دی. او چې لا اونۍ، لسیزې او میاشتې نه وې پیدا شوې، او زحل له حوت «کب» څخه نه ؤ بېل شوی چې د پیغمر په بڼه دی پیدا شوی و.

د ده پر اولاد او کورنۍ او یارانو دې درود او سلام وي، چې د ده مبارک په حضور مشرف شوي او په علم کې پر نړۍ ځلېدلي دي، او د ده په بریا او ملاتړ کې د زړه له کومې ولاړ وو او دښمن یې د ګډوډۍ او تیت او پرک کېدو ښکار دی. الله ج دې پر ده او د ده پر یارانو بېساري رحمتونه و اوروي. تر هغو چې د مسلمانانو د وحدت رسۍ مضبوطه او د کفر شلېدلې وي. پر هغه دې رحمتونه او سلامونه وي.

د تاریخ ارزښت

له حمد او درود وروسته لوستونکیو ته عرض دی چې تاریخ داسې فن دی چې امتونه او قومونه یې لاس په لاس ګرځوي او د ترلاسه کولو لپاره یې لرې لرې ځایونو ته سفرونه کوي، په تاریخ کې د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره «عالمان» او «ناپوهان» دواړه سرګردانه دي، په دې کې «پاچاهان» او «نوابان» هم ډېره لېوالتیا ښیي او پر تاریخ د پوهېدو لپاره عالمان او ناپوهان دواړه په هلو ځلو ستومانه دي. ځکه چې ظاهراً تاریخ د جګړو او حکومتونو د خبرونو او د تېرو پېړیو له پېښو نه وړاندې نه ځي، په دې کې د نقل قولونو او مثالونو پرېماني وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې چېرته لویه غونډه جوړه شي نو ویناوې یې پر تاریخي روایاتو ښکلې کېږي او تاریخ موږ ته د نړۍ وضعه ښيي چې څه ډول خلک له نازکو پړاوونو راووتل. پر هغوی څه ډول نازک وختونه راغلل او د حکومتونو سیمې او لمنې څه ډول پراخه او ورټولې شوې او هغوی په کوم ډول زیار او هڅو په نړۍ کې ژوند وکړ تر دې چې مرگ ورته راغی او له نړۍ نه یې خپله بستره او کمپله ورټوله کړه.

خو که په ژور نظر ورته وگورو نو په تاریخ کې تحقیقي نظریات هم شته او د کایناتو لاملونه او مبادي هم.او د دغسې پېښو د کیفیت او اسبابو ژور علم هم شته له همدې لامله تاریخ له فلسفې او حکمت څخه سرچینه اخلي او هغه د دې وړتیا لري چې د حکمت په علومو کې شامل کړای شي.

پر تاریخ لیکونکیو تنقیدي نظر

د اسلام سترو تاریخ لیکونکیو تفصیلي تاریخونه لیکلي او د نړۍ پېښې یې بشپړې لیکلې او په کتابونو کې خوندي کړې دي، خو افسوس چې نابللیو ناپوهو مېلمنو له تاریخ سره دروغ او غلطې افسانې گډې کړې دي. وهمونه او خیالونه یې راوړي او په کمزوریو او له ځانه جوړو شویو روایاتو یې ښکلې حاشیې لیکلې دي.

بیا را وروسته کسان د دوی په لاره تللي او د تقلید ښکار شوي دي چې کومې پېښې دوی اورېدلې له کمې زیاتي پرته یې موږ ته رارسولې. هغوی د پېښو پر لاملونو «فکر» نه دی کړی او نه یې پر دې پام کړی چې تشې اوازې یې هم نه دي پرېښې نه یې هغو ته معقول ځواب ورکړی دی. لنډه دا چې هېڅ «پلټنه» یې نه ده کړې. په زیاتو پېښو کې د پېښو لړۍ غوټه خوړلې او په خبرونه کې خیال او وهم همگام او همغږي روان دي. تقلید په انساني طبعو کې پوخ شوی دی او ریښې یې خپرې شوې دي. په فنونو کې د نابللیو مېلمنو شور او زور دی او د خلکو خېټو ته د ناپوهۍ واښه ښه نه ور لگي او د هضم وړ نه دي. (نا اهله پر علومو مسلط دي او جهالت په عام ډول په زور کې دی.) خو د حق برلاسي داسې نه ده چې مقابله یې څوک وکړای شي او د باطل شیطان د لوېدونکي ستوري (شهاب ثاقب) په یو سرسري نظر وژل کېږي.

نقل کوونکي یوازې نقل کوي، که رښتیا وي او که دروغ، خو د بصیرت خاوندان غوټې خوري او د اصلي او جعلي توپیر کوي او په « بصیرت » او «پوهه» د زړه پاڼې سپینې، پاکې او رڼې ساتي.

رښتیني مؤرخین د گوتو په شمار دي

که څه هم تاریخ لیکونکي ډېر زیات دي او د تاریخ کتابونه هم بې‌شمېره دي. مؤرخینو د قومونو پر لوړتیا او ځوړتیا ډېر څه لیکلي دي، خو کومو چې په ثقه توب کې شهرت او فضیلت گټلی دی او کومو چې د پخوانیو له اثارو څخه ځانگکي ځانگکي خپلو کتابونو ته را نښتیځلي دي هغوی لږ دي او د لاس په گوتو شمېرل کېدای شي. لکه ابن اسحق، ابن جریر طبري، ابن کلبي، محمد بن عمر واقدي او سیف بن عمر اسدي او نور دوی مشهور مؤرخین او په څېړونکیو کې سرلاري دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسعودي او واقدي په اړه نظر

که څه هم د څېړونکيو او د احاديثو د رښتينو حافظانو په اند د مسعودي او واقدي په کتابونو کې نيمګړتياوې او عيبونه موندل کېږي او د ستاينې او تنقيد وړ دي، خو ټولو ښاغليو بيا د هغوی خبرونه منلي دي او په کتاب ليکلو کې يې د دوی لاره غوره کړې ده. ټول د هغوی په لاره تللي دي، خو د تنقيدي نظر او بصيرت خاوندان د خپل عقل او پوهې په رڼا کې د دوی په نقل کړيو روايتونو کې توپير کوي چې کوم روايتونه غلط دي او کوم سم؟ ځکه چې تاريخونه له جوړوونکيو طبعو او حالاتو سره ژور تړاو لري او پر همدې اثار او روايات ارزول کېږي.

په تاريخونو کې د تاريخ ليکونکيو انداز

د هغو زياترو ښاغليو په زياترو تاريخي اثارو کې د عامو خلکو چلن او ليکدود دی، ځکه چې د اسلام په پيل کې چې د امويانو او عباسيانو په واکمنيو کې په نړۍ کې کومه وضعه راغله او کومې پېښې وشوې، په دې تاريخونو کې هغه ټولې شاملې شوې دي او هغه موخې هم چې له پيله تر پايه ترې ترلاسه شوې پکې شاملې دي. په دې مؤرخينو کې ځينې داسې هم دي چې له اسلام څخه پخوا يې د قومونو او حکومتونو عامې پېښې پکې خوندي کړې دي. لکه مسعودي او د مسعودي د سبک پيروان مؤرخين. ور پسې هغوی راغلل چې د عامو پراخو پېښو نه پرته د تنقيد تنکو جونګړو ته ننوتل، هغوی د عامې وضعې د تشريح لپاره پراخ ګامونه واخيستل بلکې د خپل وخت هغه پېښې يې خوندي کړې چې له مازغو څخه د ورکېدو په حال کې وې، د خپلو هېوادونو پېښې يې په تفصيل وليکلې او د خپلو ښارونو او حکومتونو پر پېښو يې تکيه وکړه. لکه ابوحيان چې د اندلس او په اندلس کې د امويانو د حکومت تاريخ ليکونکی دی او ابن رفيق چې د افريقا او د قيروان د حکومت تاريخپوه دی. تر هغوی وروسته هر تاريخ ليکونکی تقليد کوونکی شو چې عقل او فطرت يې نيمګړی و او يا نيمګړی جوړ شوی و، دوی د پخوانيو مؤرخينو د پوهې پر غولي نوي تنابونه وغوړول او د هغوی په غوره کړې لاره يې ګامونه واخيستل. دوی د وخت د وضعې له بدلون څخه بې خبره پاتې شول، پر دې هم و نه پوهېدل چې د ولسونو په عادتونو او اخلاقو کې څومره لوی انقلابونه راغلي دي. دغه ډول مؤرخين د حکومتونو وضعه او د پخوانيو وختونو پېښې داسې رانقلوي چې له محتوا څخه تشې وي. لکه له پوښ څخه چې توره لرې شوې وي. (مانا دا چې د دوی خبرې او ويناوې د پام وړ نه وي.) د دوی له لوري را ټول شوي اوسني او پخواني معلومات د منلو وړ نه وي. هغوی يوازې پېښې ليکلې دي خو د هغو د اصولو د پوهېدو هڅه يې نه ده کړې، داسې شيان يې ليکلي چې د حقيقت له پېژندلو يې ناخبره دي او د هغو د فصلونو توپير يې و نه کړای شو. دوی بيا بيا پېښې له بېلابېلو موضوعاتو سره تکرار کړې او د تېرو مؤرخينو تقليد يې کړی دی. د خلکو د وضعې بدلون ته يې پام نه دی کړی چې وخت د نويو اړتياوو له مخې څه ډول بدلونونه او انقلابونه راوستلي دي. دا ځکه چې دوی ته پر دغه نويو بدلونونو پوهېدل ګران دي. پر دې سربېره کله چې دغه کسان د کوم حکومت وضعه بيانوي نو که رښتيا وي او که دروغ، کټ مټ روايات رانقلوي نه يې په پيل غرض لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نه په لاملونو. نه يې د امتياز لامل يادوي او نه د زوال. لوستونکي چې د دوی اثار لولي د حکومتونو د پيل او
مرتبو په لټه او د پېښو او لانجو د سببونو په موندلو کې سرګردانه او حيران وي. لوستونکي د داسې لاملونو په
موندلو کې ستومانه پاتې وي چې د يوه حکومت د پياوړتيا او دوام سبب وي. زه به ان شا الله په دې مقدمه کې
دغه ټولې خبرې بيان کړم.

د لنډکي تاريخ ليکونکي

په هغوی پسې د هغو مؤرخينو مهال راځي چې ډېر لنډکي او مختصر ليکي او يوازې د پاچاهانو پر نومونو اکتفا
کوي. د هغوی به نبيره او نوره وضعه غرض نه لري، يوازې د دوی د حکومت د ورځو پېښې ډېرې سرسري
يادوي لکه ابن رشيق چې په ((ميزان العمل)) کې يې دا کار کړی او هغو وزګارو ښاغليو هم چې همدغه لاره
يې غوره کړې ده.
د دوی کتابونه بې اعتباره او بې اسنادو دي او له هغو څخه هېڅ خبره هم د رانقلولو وړ نه ده. ځکه چې هېڅ
ګټه نه لري او دوی د مؤرخينو له دود او لارو څخه بلکل بېل دي.

پر تاريخ د يوه کتاب ليکلو اراده

کله چې ما د دغو مؤرخينو کتابونه ولوستل او د پرون او نن ترمنځ مې د توپير اټکل وکړ نو فطري سترګې مې
له خوب او غفلت څخه را ويښې کړې. اراده مې وکړه چې زه به پخپله د تاريخ يو کتاب وليکم. په داسې حال
چې زه تش لاس يم خو د ګټې وټې خبرې کوم. بلاخره مې پر تاريخ يو کتاب وليکه چې په هغو کې مې د
خلکو د پيدايښت له حالاتو پرده پورته کړې ده او په بېل بېل باب کې مې تاريخونه په تفصيل بيان کړل او د
حکومتونو او تمدنونو د پيل په سببونو او لاملونو مې رڼا واچوله. ما د دې تاريخ وداني د هغو قومونو پر تاريخونو
ودروله چې په اوسمهال کې په مغرب (المغرب، اوسنی تونس) کې ژوند کوي او د مغرب هر کونج او ګوټ نه
خپاره شوي دي. ما د هغوی اوږد مهال او يا لنډ حکومتونه هم بيان کړل او هغه پاچاهان او د هغوی مرستندويان
هم چې تر دوی پخوا تېر شوي وو. يانې د عربو او بربرو. ځکه چې همدغه دوې قبيلې دي چې د تم کېدو
ځای يې پر مغرب ورځي او په مغرب کې په پېړيو پېړيو اوسېدلي دي. تر دې چې په مغرب کې د بل قام د
اوسېدو تصور هم نشي کېدای. د مغرب اوسېدونکي د انساني نسلونو څخه له دې دوو پرته پېژندل کېدای هم
نشي.

د تاريخ د ترتيب ځانګړتياوې او ځرنګوالی

ما د دې تاريخ موخې په غوره ډول ترتيب کړې دي او هڅه مې کړې چې د عامو او خاصو د ذهنيت او پوهې
له کچې سره برابر وي. د دې د ترتيب او شواهدو لپاره مې عجيبه طريقه غوره کړې ده. د مذهبونو په اړه مې
يوه خاصه د بيان ژبه ايجاد کړې ده. د آبادۍ او تمدن بهير مې په تفصيل راوړی دی. په انساني ټولنه کې مې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ذاتي عوارضو پېښې په تفصیل بیان کړې چې له هغو څخه لوستونکي د کایناتو د پېښو پر لاملونو او سببونو پوهېدای شي او دا ترې معلومېږي چې واکمن د حکومتونو پر دروازو څه ډول ورننوزي. تر څو لوستونکي له تقلید څخه بېغمه شي او د پخوانیو او وروستیو له پېښو او د نړۍ د قومونو د ورځو او شپو له پېښو په سم ډول خبر شي. ما دغه تاریخ په یوه مقدمه او درې کتابونو کې ترتیب کړی. په مقدمه کې مې د تاریخ د علم پر ارزښت او د مذهبونو پر تاریخ څېړنه بیان کړې ده همدارنګه د مؤرخینو غلطیو ته هم اشارې شوې دي. په لومړي کتاب کې مې د نفوسو او آبادیو او د هغو ذاتي ستونزو یادونه کړې چې په یوه هېواد کې د پاچا، کسب او کار، د ژوند د اړتیاو او علومو او د هغو په سببونو او لاملونو بحث کېږي.

په دوهم کتاب کې د عربو یادونه ده، د عربو پیدایښت، د دوی نسلونه له پیله تر نن زمانې پورې د عربو ټول حکومتونه بیان شوي دي.

په دې کې د ځینو هغو قومونو او حکومتونو یادونه هم شته چې له عربو سره هم مهاله دي لکه نبطیان، سریانیان، فارسیان، بني اسراییل، قبطي، یونانیان، رومیان، ترکان او پیرنګیان.

په درېیم کتاب کې د بربریانو او د دوی د آزاد کړای شویو غلامانو «زناته» تفصیل دی.

د هغوی د لومړیو وختونو او د هغوی د قبایلو پېښې دي. په تېره د هغو حکومتونو چې په لویدیز (اروپا) کې اوسېدل. بیا یې د ختیځو رڼاګانو د وړانګو د ټولولو لپاره د ختیځو قومونو له کتابونو نه د ختیځو قومونو له پېښو د خبرېدو لپاره ختیځ لور ته مخه کړه. ما د عجم پاچاهانو پېښې هم ور زیاتې کړې دي تر څو په تاریخونو کې پاتې کمی هم بشپړ شي او د ترکانو د حکومتونو تفصیل هم چې په شاوخوا کې یې جوړ کړي وو. د دې تر څنګ مې د هغو قبایلو سره د هغوی د هم مهاله کلیو او پاچاهانو یادونه هم کړې ده خو ډېره په لنډون په اسانه ټکیو د دوی عامو اسبابو له یادونې سره بیان شوې دي. د تاریخ اسباب په ځانګړې توګه یاد شوي، اوس دې تاریخ له ټولې نړۍ څخه خبرونه راټول کړي دي او حکمتونه پکې راټول شوي د حکومتونو او پېښو لاملونه او سببونه یې هم په خپله غېږ کې خوندي کړي ځکه خو دغه تاریخ د پوهې او حکمت خوندي خزانه او د تاریخي معلوماتو ډېره غوره شتمني ده.

د کتاب العبر و دیوان المبتدا و الخبر د نومونې سبب

څرنګه چې په دې کتاب کې د عربو او بربریانو د کلیو او ښارونو پېښې او د هغو د هم مهاله لویو لویو حکومتونو په لور اشارې دي. د پېښو او خبرونو د پیل او پای، د نصیحتونو او عبرتونو ډېر روښانه درسونه دي. ځکه خو یې ما نوم « د کتاب العبر و دیوان المبتدا و الخبر من ایام العرب و العجم و البربر و من عاصر هم من ذوی السلطان الاکبر » ایښی دی.

ما د قومونو او پاچاهیو د لومړنیو پېښو په لړ کې، د قومونو د هم مهاله پېښو په باره کې او په تېرو پېړیو کې د مذهبونو د انقلابونو او بدلونونو د لاملونو او دلایلو په بیانولو کې او په ټولنه کې په کوم حکومت، ولس، ښار او یا کلي کې چې کوم څه پېښ شوي د عزت او ذلت، پرېمانۍ او یا کمبود، د صنعت علم او یا بوختیا او وزګارتیا،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاريانو او يا کليوالو هغه عام وضعيت چې رامنځته شوی او يا يې د رامنځته کېدو هيله کېږي، د هغو دلايل او شواهد مې هم راوړي دي. ځکه خو دغه کتاب بېساری دی.

پخپله په دې کې عجيب او غريب علوم هم دي او د حکمتونو فهم ته نږدې زېرمه هم. خو له دې ټولو سره، زه د نړۍ په وړاندې پر خپله بېوسۍ اعتراف کوم، پر خپلو کمزوريو مې باوري يم او دا اعتراف کوم چې د تاريخ حق مې ادا نکړای شو. د بصيرت له خاوندانو او په علومو او پوهنه کې د پراخ نظر له خاوندانو مې هيله ده چې دوی زما دغه اثر په تنقيدي نظر ولولي، په نېک نظر نه. په دې کې چې کومې غلطۍ مومي هغه دې اصلاح کړي او سترګې دې پرې پټې نه کړي. د علماؤ په منځ کې زما شته کوټه دې کره نه دي، قصور مې له ملامتۍ د ژغورنې لار ده او له ورونو نه د يوه ورور هيله ده. الله ج ته دعا کوم چې موږ د خپل لوړ ذات په لورېنه مخلصان کړي. آمين هغه جل جلاله موږ ته کافي او تر ټولو غوره چاره ساز دی.

سلطان عبدالعزيز ته د تاريخ د يوه ټوک ډالۍ

کله چې ما دغه کتاب بشپړ کړ او د بصيرت لټون کوونکيو ته مې يې په بې ساري ډول وځلاوه او ډېوه مې يې بله کړه او په علومو کې مې يوه عامه لاره روښانه کړه او د پوهنې په ډګر کې مې لاره ورته پرانيستله او د دې ګلبڼ ځلورو لوريو ته مې دېوال را وګرځاوه، نو يو ټوک مې يې مولانا سلطان، امام، مجاهد، فاتح، اميرالمؤمنين ابو فارس عبدالعزيز بن مولانا سلطان معظم ابوسالم ابراهيم شهيد بن مولانا سلطان مقدس اميرالمؤمنين ابوالحسن مريني کتابتون ته د ډالۍ په توګه واستولو.

د سلطان ستاينې او ځانګړتياوې

ياد سلطان عزتمن له وړکتوبه او د ځوانۍ له زمانې د تقوا او پرهېزګارۍ په ګانه سنبال دی او د سپېڅلو صفتونو، لوړو اخلاقو او عادتونو ښکلی څادر يې اغوستی چې د ښکليو تر امېل ډېر ښکلی دی. دی د پخې او مرستندويې ارادې خاوند او د لوړ بخت څښتن دی. د عزت لوړې درجې يې ګټلې او د پياوړيو بنسټونو خاوند هېواد ته د حسن او ښکلا سبب دی. د ده درجې او مرتبې لوړې دي او په بېلابېلو علومو کې برلاسی دی. د تيت پرک پوهې او مشکلو پوښتنو پر حل برلاسی دی... د بېلاريو د اصلاح لپاره هر اړخيز او د نړۍ د غلطيو د سمون هوډمن، د پخوانيو خطرونو له منځه وړونکی او زمانې ته د نوې ځوانۍ د خوښيو او تازګيو جامه ور اغوندي. دوی د الله ج داسې دليل دی چې د انکار کوونکيو له انکار او د مخالفينو له بدګمانيو څخه زيان نه ويني.

د مرين کورنۍ تعريف

آل مرين هغه څوک دي چې دين يې نوی کړ او د حقانيت لټوونکيو ته يې د نويو لارو بنسټ کېښود. ياغيان، لنډه غر او فتنه ګر يې وځپل. الله ج دې پر محمدي امت د دوی سيوری تل لري او د اسلام په دعوت کې دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه

د تاریخ ارزښت، د مذهبونو د تاریخ څېړنې، د مؤرخینو غلطیو ته اشارې او د غلطیو پر لاملونو ځغلنده نظر

د تاریخ ارزښت

په یاد ولرئ چې د تاریخ علم یو عزتمن او د لوړې کچې، ډېر ګټور او د شریفانه موخې لرونکی فن دی. ځکه چې دا موږ ته د تېرو وختونو او قومونو پېښې او حالات بیانوي، د پیغمبرانو «ع» پر کړو وړو او عادتونو مو خبروي او په حکومتونو او سیاستونو کې د پاچاهانو د وضعې په باب معلومات راکوي چې که څوک په کومه دیني او یا دنیاوي برخه کې د هغوی پر پله درومي، نو بشپړه ګټه ترې واخلي.

په تاریخ کې د غلطیو لاملونه او سببونه

په دې کې د بې شمېره سرچینو، د ډول ډول علومو او پوهنو، د حسن نظر او د تایید د رایې اړتیا ده، تر څو د ژور فکر او نظر خاوندانو لوستونکیو ته حق روښانه کړي او دوی د حق په رڼا کې له غلطیو او نیمګړتیاو خوندي شي. ځکه چې که په پېښو کې یوازې د هغو په رانقلولو اعتماد وشي او د عادت اصول، د سیاست قواعد، د مدنیت فطرت او د ټولنې حالاتو ته نظر ونشي او شته په نشتوالي او حاضر پر غایب قیاس نکړای شي، نو په هغو کې د ډېرو غلطیو او نیمګړتیاو سره له نښې لارې څخه د کږېدو امکان پر ځای پاتې وي. ځکه خو د مؤرخینو، مفسرینو او د روایت له استاذانو څخه په کیسو او نکلونو کې ډېرې غلطۍ له همدې لامله شوې چې دوی که سم دي او که غلط یوازې د روایاتو په نقلولو یې قناعت کړی دی. پېښې یې د هغو د اصولو له مخې نه دي ارزولې، پر شکونو او ګومانونو یې قیاس نه دی کړی او نه یې د حکمت او فلسفې پر کچ او مېچ ارزولې دي. نه یې د کایناتو پر فطرت ارزولې، نه یې پر هغو ژور او په خلاصو سترګو نظر اچولی دی. پایله دا چې دوی سمه لاره ورکه کړې او په اوهامو او غلطیو کې سرګردانه او ورک شوي دي. په تېره د مالونو او پوځ په شمېر کې یې ډېرې غلطۍ کړې دي. کله چې د دوی د داستانونو یادونه راغله، څرنګه چې په کیسو او داستانونو کې د دروغو احتمال زیات وي او د چټیاتو شتون پکې ډېر دی، ځکه خو داستانونه د اصولو او قواعدو له مخې باید وارزول شي.

د تاریخي غلطیو څو مثالونه

لومړی مثال

وګورئ مسعودي او زیاتو مؤرخینو د اسراییلي پوځ په اړه ویلي دي چې د تیه پر ډګر حضرت موسی علیه السلام له ۲۰ کلونو نه د لوړ عمر ځوانان وشمېرل نو شپږ لکه تنه بلکې تر دې هم زیات وو. خو د مصر او شام د سیمې له اټکل نه په دې خبره کې غلطي شوې چې دومره پوځ په هغو هېوادونو کې ځاییدای هم شي که نه؟ ځکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې هر هېواد دومره پوځ ساتي چې سنبالولای او ځایولای یې شي او دوی یې لګښتونه ورکړای شي. تر اندازې زیات پوځ نه په یوه هېواد کې ځاییدای شي او نه یې لګښتونه پوره کولای شي.
له دغسې دعوې سره په هېواد کې د عام دود له مخې د هغوی ترمنځ د جګړې پېښېدل له عقل څخه لرې خبره ده. ځکه چې کله پوځونه مقابلې ته ودرېږي او د دوی ترمنځ د سترګو د ځار دوه یا درې چنده زیات واټن وي نو بیا دواړه پوځونه څه ډول جنګېدای شي؟ یا د یوه پر بل غلبه څه ډول شونې ده. په داسې حال کې چې د یوه لورې پوځ د بل لورې له پوځه هېڅ خبر نه دی، حال د ماضي څرګونه راته ښيي او ماضي کټ مټ د اوسمهال په څېر ده. د فارس هېواد تر اسراییلو ډېر لوی و او د هغه حکومت پر اسراییلو بریالی شو نو هغه د دوی په هېواد کې ډېر مرګونو او ورانۍ وکړې. هر چېرته یې لوټ او تالان ګډ کړ. له هغوی نه یې حکومت ونیو او هېواد یې لاندې کړ. او بیت المقدس چې د دوی د مذهب او ځواک ستنه (پایه) وه او پلازمېنه یې و لوټه لوټه کړ. بخت نصر د فارس د حکومت تابع ؤ او ویل کېږي چې نوموړی د لوېدیځ سرحد مشر و او د ټولواکۍ په حدودو کې یې عراق، خراسان، ماورالنهر او ابواب شامل وو. د هغه د امپراتورۍ ساحه د اسراییلو د حکومت تر ساحې ډېره پراخه وه. بیا هم د فارس د لښکرو شمېر هېڅکله هم دومره نه و لکه د اسراییلي پوځ چې یاد شوی دی او نه د هغو د شمېر په شاوخوا کې و. د دوی تر ټولو زیات لښکر چې د قادسیې پر ډګر راټول شوی و د سیف بن عمرو په قول یو لک او شل زره تنه و. چې د دوی تر لاس لاندې تر دوه لکه زیات ځوانان وو، له حضرت عایشې صدیقې «رض» او زهري څخه روایت دی چې د رستم پوځ چې حضرت سعد «رض» د قادسیې پر ډګر ماته ورکړه یوازې شپېته زره تنه وو. پر دې سربېره که بني اسراییل دومره شمېر ته رسېدلي وای نو د دوی د واکمنۍ ساحه به هم پراخه شوې وه او هېواد به یې ډېر پراخ شوی و. ځکه چې د حکومتونو ساحه او هېواد د پوځونو او د وګړو د شمېر او نفوسو له شمېر سره تړلې وي. «موږ پر دې موضوع په لومړي کتاب کې د هېوادونو په څېرکې کې رڼا اچوو. ان شا الله؛ په داسې حال کې چې د یهودو قوم په شام کې د اردن او فلسطین له حدودو او په حجاز کې د یثرب او خیبر له حدودو نه دی پراخ شوی او دا مشهوره خبره ده.

پر دې سربېره د څېړونکیو په اند د حضرت موسی «ع» او حضرت یعقوب «ع» ترمنځ یوازې څلور پښته واټن دی. ځکه چې (۱) حضرت موسی «ع» بن عمران (۲) بن یصهر بن (۳) قاهت (۴) بن لاوي بن (۵) یعقوب «ع» دی. د حضرت یعقوب «ع» لقب اسراییل دی او په تورات کې یې همدغه نسب دی. او د مسعودي د روایاتو له مخې د دواړو ترمنځ دوه سوه او شل کاله واټن دی. مسعودي لیکي چې کله اسراییل له خپلو زامنو او لمسیانو سره مصر ته ننوتل هغه مهال اویا تنه وو او په مصر کې مېشت شول. بیا چې کله له حضرت موسی «ع» سره د تیه میدان ته راغلل نو په مصر کې دوه سوه او شل کاله اوسېدلي وو. په دې موده کې قبطي فرعونانو پر دوی حکومت کاوه، ځکه خو دا عقل نه مني چې په څلور پُښتونو کې د دوی شمېر دومره زیات شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه شک ځواب

که د هغوی دا گومان وي چې دغه شمېر د حضرت سليمان «ع» په زمانه کې او له هغه وروسته و، نو دا هم د عقل پر خلاف ده. ځکه چې د حضرت سليمان او حضرت يعقوب «ع» ترمنځ ۱۱ پښته دي. د هغو نسب په دې ډول دی:

حضرت سليمان ع د داود عليه السلام زوی، بن يشا بن عوفيذ (عوفذ) بن باعز (بوعز) بن سمعون بن عميوذب (حمينا ذاب) بن رم بن حصرون (حسرون) بن بارس (بيرس) بن يهودا بن يعقوب عليه السلام. په ۱۱ پښتونو کې اولاد دومره نه زياتېږي لکه چې هغوی ښودلی دی. تر سلگونو او زرگونو پورې رسېدای شي. خو له زرگونو وړاندې لکونو ته رسېدل يې ناشوني دي. که تاسو د اوسنۍ زمانې پر عيني واقعيتونو او په نژدې مشهورو واقعيتونو قياس وکړئ، نو د دوی د غلط اټکل او د روايتونو دروغ به ډېر ښه درته څرگند شي. له اسراييلياتو نه ثابتېږي چې د حضرت سليمان عليه السلام پوځ له ۱۲ زه تنو ځوانانو څخه جوړ و، د دوی خاص کسان زر تنه او څلور سوه اسونه يې درلودل. چې د دوی په دروازو کې به تړلي وو، دغه روايت عقل مني او د عامو خلکو بېځايه خبرې د پام وړ نه دي. د حضرت سليمان عليه السلام د حکومت مهال د اسراييلو د حکومت د عروج دوران ؤ او هغه ښه پراخ و ځکه خو دغه ټکی په ياد وساتئ.

معمولاً خلک د څه شي شمېر ډېر ښيي

موږ د خپلې زمانې زياتره خلک گورو چې کله د خپل وخت او يا نږدې ماضي د حکومت د لښکرو شمېر يادوي يا د مسلمانانو او عيسويانو د پوځونو د شمېر يادونه کوي يا د ماليې او خراج مال شمېري يا د شتمنيو د لگښتونو او د دوی د وسايلو او سامانونو يادونه کوي نو په شمېر کې له مبالغې زيات کار اخلي او د دوديزو عادتونو له حدودو پښه اړوي، د خاصو خبرو د وړاندې کولو لپاره د گومانونو او اټکلونو پيروي کوي.

کله چې بيا د پوځونو په باب راجسترونه وپلټل شي او د شتمنيو د سامان او وسايلو او د دوی د لگښتونو په باب څېړنه وشي او د رييسانو او نوابانو د لگښتونو حساب کتاب وشي، نو د هغه ښودل شويو شمېرو لسمه برخه هم ثابته نشي. د دغه مبالغې لامل دا دی چې خلک له عجايبو او غرايبو سره په زړه کې مينه لري، دوی د خبرې د پلټونکيو په کيسه کې نه وي او سمدستي داسې څه وايي چې پخپله يې هم په غلط او رښتيا فکر نه کوي. په خبرونو کې د روايت کوونکيو او د هغو د عدالت او رښتينولي خيال نه ساتي او هغه څېړنې او نقد ته نه اچوي. هغوی د ژبې واگې سست پرېږدي او د دروغو په ورشو کې ژبه څرولو ته پرېږدي. د الله ج پر ايتونو ملنډې وهي او خلک د الله ج له لارې نه د بېلارې کولو لپاره د ناروا لوبو خبرې رانيسي. تر دې لويه د زيان معامله به نو بله کومه وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تبابعه په باب یو غلط خبر

د مؤرخینو له خیالي پېښو څخه یوه همدغه پېښه هم ده چې زیاترو مؤرخینو د تبابعه «د یمن او عرب پاچا» په باب رانقل کړې ده چې نوموړي له یمن «خپل وطن څخه» پر المغرب سیمو «افریقا او بربریانو» بریدونه کول او دا هم چې افریقش بن قین بن صیفي د یمن د لومړنیو پاچاهانو څخه یو ډېر لوی پاچا تېر شوی چې د حضرت موسی علیه السلام په زمانه کې او یا تر هغه لږ وړاندې وخت کې یې ژوند کړی دی. نوموړي پر افریقا یرغل وکړ او بربریان یې ووژل او پر هغوی «بربر» نوم هم ده اېښی دی. کله یې چې د دوی گونگوسې واورېدلې نو وې ویل «ما هذه البربرة» دا بربر څه شی دی؟ له همدې څخه همدغه نوم را واخیستل شو او له همدې ورځې دغه قوم بربریان وبلل شول. دا هم چې کله هغه له مغرب څخه بېرته راستون شو نو په مغرب کې د حمیر ځینې قبیلې پاتې شوې او بیا همالته مېشت شول او له ځایي اوسېدونکو سره گډ شول چې په هغو کې صنهاجه او کتامه حمیري قبیلې دي. څکه خو طبري، جرماني، مسعودي، ابن کلبي او بیلي وایي چې صنهاجه او کتامه حمیري قبیلې دي، خو د بربریانو تېرپوهان دا نه مني او همدغه خبره رښتیا ده. مسعودي هم دا لیکلي دي چې ذوالا ذغار تر افریقایانو مخکې پاچاهان له یمن څخه دي او د سلیمان علیه السلام هم مهاله دي. هغوی پر مغرب یرغلونه وکړل او هغه یې فتح کړ. همدارنگه تر هغه وروسته د هغه د زوی یاسر په اړه یې لیکلي، دا چې هغه په مغرب کې د رمل تر سیمې مخکې لاړ خو په دښتو کې یې لاره و نه موندله له مجبورۍ بېرته را وگرځېد.

د اسعد ابوکرب په باره کې یو غلط خبر

(اسعد ابوکرب) په باب چې د یستاسف هم‌مهاله و (یستاسف د فارس له کیاني پاچاهانو څخه دی) وایي چې هغه موصل او آذربایجان ونیول. له ترکانو سره وجنگېد او هغوی یې مات کړل او لوټماري یې وکړه. بیا یې همدغسې دوهم ځلي او درېیم ځلي بریدونه وکړل. د هغه درې زامنو د فارس پر سیمه د سغد په ښارونو کې چې د ترکانو له ښارونو څخه دي او د ماورالنهر ښارونه کېږي او د روم پر ښارونو یرغلونه کول. یو زوی یې تر سمرقنده ځمکې ونیولې او ځنگلونه او دښتې یې لاندې کړې تر چین پورې لاړ چې هلته له خپل بل ورور سره یو ځای شو چې تر ده مخکې یې سمرقند تر پښو لاندې غوبل کړی و او چین ته رسېدلی و. دواړو ورونو په چین کې لوټ او تالان گډ کړ او دواړه د غنیمت له مال سره بېرته راستانه شول او د چین په سیمو کې یې د حمیر ځینې قبیلې پرېښودې چې تر نه هلته ژوند کوي. درېیم ورور تر قسطنطنیې پورې ورسېد هغه یې ویجاړه کړه او د رومیانو ټوله سیمه یې فتح کړه. په فاتحانه شان بېرته راستون شو.

دغه ټولې پېښې رښتیا نه دي په دروغو او خیالونو کې ډوبې دي او زیاترې جوړې شوې افسانې دي. څرنگه چې د تبابعه حکومت د عربو په ټاپو کې و او پلازمېنه یې د یمن صنعا وه. د عربو ټاپو وزمې درې لوریو ته سمندر دی، جنوب ته د هند سمندر دی، ختیځ ته د عربو سمندرگی دی چې تر بصرې پورې غځېدلی او لویدیز لور ته د «سویز» سمندر دی. چې د «مصر تر سویز» پورې غځېدلی، لکه چې د جغرافیې له نقشې څخه ښکاري له یمن څخه د لویدیز لور ته له سویز نهر پرته بله لاره نشته او د سویز د نهر او د شامي بحر په منځ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه پړاوه او یا تر هغو لږ کم واټن دی. دغه خبره په عقل کې نه راځي چې کوم لوی پاچا به له خپل زړور پوځ سره په دې لاره تېر شي په داسې حال کې چې دغه سیمه به یې په واک کې هم نه وي. دغه خبره د عادت خلاف ده، هغه مهال پر دې سیمه (شام او مصر) د عمالقهؤ او کنعانیانو واک و. مصر د عمالقه ؤ په واک کې ؤ او بني اسراییل پر سوریه واکمن وو. هېڅکله هم له چا دا روایت نه دی شوی چې تباعه له دې قومونو څخه پر کوم یوه کوم وخت حمله کړې وي او نه کله د دې سیمو پر کومه برخه دوی تسلط موندلی. پر دې سربېره له یمن نه د سمندر پر لاره مغرب ته سفر ډېر اوږد دی، په دومره اوږده سفر کې د ډېر لښکر لپاره خوراک څښاک او د دوی اسونو او څارویو ته د خوراک ډېره زیاته اړتیا وي. کله چې دوی له پردیو هېوادونو تېرېږي نو ډېر فصلونه به ویجاړوي، څاروي به لوټوي او له کوم ځای نه چې تېرېږي نو ډېره لوټماري به کوي. بیا به هم د دوی او د دوی د څارویو د خوراک اړتیا نه پوره کېږي. او که ټول د اړتیا وړ سامان له خپل هېواده ورسره راوړي نو د دومره ډېر سامان د راوړو لپاره به یې ګاډي څه ډول چمتو کړې وي. له مجبورۍ به دا وایو چې دوی له کومو سیمو تېر شوي له هماغه ځایه به یې په لوټ او تالان ځانونو او خپلو څارویو ته خواړه لاسته راوړي وي او دغه سیمې به یې فتحه کړې وي چې دومره ستر پوځ چې له کومو سیمو تېر شوی له هغو به یې په سوله خواړه او اړتیا وړ توکي ترلاسه کړي وي او هغوی به یې بلکل ځورولي نه وي. دغه خبره بیا عقل نه مني او سخته ناشونې ده. بلاخره باید ووایو چې دغه ټولې خبرې ډېرې کمزورې او له ځانه جوړې شوې دي.
په غرب کې چې د کومو دښتو یادونه شوې چې مسافر له سفره را ګرځېدو ته اړ کوي، د هغو یادونه په مغرب کې د کوم مسافر او لاروي څخه نه ده اورېدل شوې، په داسې حال چې د سفر کوونکیو او لاره ښوونکیو او یو او بل لور ته د سیړو د تګ را تګ او د مغرب په هر ګوټ کې د خلکو د اوسېدونکیو په هره دوره کې ښه ګڼه ګونه وه.
پاتې شوه پر ترکانو او د ختیځ پر سیمو د یمن د یرغل خبره. دا هم له عقله لرې خبره ده. که څه هم د ختیځ لاره د سویز د نهر تر لارې ډېره اوږده او پراخه ده خو سفر ډېر اوږد او لرې دی او فارس او روم د یمن او ترکانو په منځ کې پراته دي او هېڅکله هم کوم تاریخپوه نه دي لیکلي چې تبابعه یو وخت پر فارس او روم برلاسي موندلې وه. تبابعه د فارس له خلکو سره یوازې د عراق په سرحدونو کې شخړې کولې او په هغو سیمو کې هم چې په بحرین، حمیر او د جزیرې په منځ کې د فرات او دجلې ترمنځ سیمې دي. لکه چې د یمن د پاچا د ذوالاذعا د (تبع اکبر) او د ایران د پاچا تر منځ او دا هم ویل کېږي چې د کیکاوس اذر ابوکرب (تبع اصغر) او ګشتاسب د فارس پاچا ترمنځ جګړې شوې. بیا نو کیاني او ساسانیانو له پاچاهانو وروسته د تبابعه ؤ جګړې د نورو هېوادونو له پاچاهانو سره چې د فارس تر پاچاهۍ ټوپ واچوي پر تبت او ترکستان یرغل ور وړي د عادت له مخې ناشونې ده. ځکه چې پردي قومونه یې په مخه کې پراته دي. سفر اوږد دی او د سفر او اذوقې وسایلو ته ډېره اړتیا ده. ځکه خو دغه ډول پېښې هسې چټیات او له ځانه جوړې شوې کیسې دي. که دغه کیسې رانقل شوې په امانت هم وای بیا به هم لاندې خنډونه پکې وو او د هغو د صحت مانع به وو. اوس چې دغه روایتونه صحیح هم نه دي او اسناد او شواهد هم نه لري نو د هغو په دروغو کې شک له کومه شي. د یثرب د اوس او خزرج په تړاو ابن اسحق رانقلوي چې تر ټولو مخکې تبابعه پر ختیځ یرغل راوړ. په غالب اټکل د هغه موخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارس او عراق ښارونه دي، د تبت او ترک پر سیمو د تبابعه د یرغلونو روایتونه صحیح نه دي لکه چې پاس مو یې یادونه وکړه. ځکه خو که دغسې خبرې واورې باور مه پرې کوه او له فکر او ارزونې وروسته پرې قضاوت کوه. چې د الله ج حکم هم دا دی چې خبرې اورې نو ښه فکر پرې کوه او بیا پرې رایه ورکوه.

د ارم پلټنه

تر دې هم زیات د عقل خلاف او له باوره لرې هغه روایت دی چې مفسرینو د (بعاد ارم ذات العماد) په تفسیر کې نقل کړی دی او د ارم لفظ یې د یوه ښار نوم بللی دی. د هغو صفت یې داسې بیان کړی چې پر ستنو ولاړ و. وایي چې د عاد بن عوص بن ارم دوه زامن وو شدید او شداد. چې له عاد نه وروسته پاچاهان شول. بیا شدید مړ او ټول هېواد شداد ته ور پاته شو او نور پاچاهان د هغه تابع شول. یو ځل یې د جنت ستاینې واورېدې. وې ویل چې زه به د جنت په څېر جنت جوړ کړم. بیا یې په عدن دښته کې په درې سوه کلونو کې ارم ښار جوړ کړ. شداد نهه سوه کاله عمر درلود. ارم یو ډېر لوی ښار و چې ماڼۍ یې له سرو زرو او ستنې له زبرجدو او یاقوتو جوړې وې. په دې ښار کې هر ډول ونې موندل کېدې او هر لوري ته ویالې پکې بهېدلې. چې کله د شداد جنت بشپړ شو نو دی د حکومت له جګپوړیو چارواکیو او علماو سره د هغو د لیدو لپاره ور روان شو. چې د ۲۴ ساعتونو مزل پاتې شو نو الله ج پر هغه د اسمان له لوري یوه چیغه نازله کړه او ټول مړه شول. په مفسرینو کې دغه پېښه طبري، ثعالبي او زمخشري او نورو لیکلې، دې ښاغلیو له عبدالله بن قلابه صحابي څخه روایت نقل کړی چې هغه د خپل اوښ په موندلو پسې را وتلی و او ناڅاپي پر دې ښار ور برابر شو او له هغه ځایه یې چې څومره توان درلود سره زر او جواهر یوووړل. بیا حضرت معاویه «رض» خبر شو او هغه یې ور وغوښت. حضرت عبدالله «رض» ټوله کیسه ورته وکړه. حضرت معاویه کعب احبار را وغوښت او له هغو څخه یې د دې ښار په اړه د څېړنې غوښتنه وکړه. وې فرمایل دا هماغه ښار دی چې په فجر سوره کې یې د «اِرَمَ ذَاتِ العِمادِ» یادونه شوې. دې ته به یو مسلمان ننوځي چې د هغه رنګ به سور وي، قد به یې وړوکی وي او په وروځو کې به یې یو خال وي، بل خال به یې پر غاړه وي او هغه به د خپل اوښ په لټون پسې را وتلی وي او دلته به راشي. چې حضرت معاویه «رض» فکر وکړ په ابن قلابه کې دغه ټولې نښې وې او بې اختیاره یې وویل: په الله ج سوګند! هغه سړی همدی دی. وګورئ د ځمکې پر مخ د دې ښار د نښو او ځای په باب هېڅ هم هېڅ ونه ویل، د عدن دښته چې ویل کېږي چې په هغو کې دغه ښار ودان شوی و د یمن په منځ کې ده چې یو پر بل پسې هلته خلکو ژوند کړی او اوسېدلي دي. او لاره ښوونکیو هر لوري ته لارې ایستلې او پرې تلل راتلل. خو هېڅ هم تر اوسه د دې ښار په باب کوم روایت نه دی نقل کړی. نه یې کوم مؤرخ یاودنه کړې نه کوم قام د داسې یوه ښار یادونه کړې ده. که دغه خلک وایي چې د دې ښار ټول اثار او نښې له منځه وړل شوې بیا هم دا عقل منلی شوای، خو د دوی له خبرې خو داسې ښکاري چې دغه ښار اوس هم شته دی. د ځینو په اند دا د دمشق ښار دی چې عادیانو هغه لاندې کړی و. بلکې د ځینو اوتې بوتې تر دې پورې رسېدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دغه ښار يې پټ کړی دی او د رياضت او جادو خاوندانو ته معلومېږي. غرض دا دی چې دا ټول فاسد او بې بنسټه خيالونه دي.

د ارم په اړه د مفسرينو د تېروتنې سبب

مفسرين عربو دې اوتو بوتو ته هڅولي دي، ځکه چې په ترکيب کې د ذات العماد لفظ د ارم صفت دی او عماد د ستنو په مانا دی له همدې ځايه ارم د ودانۍ په مانا راغی. د ابن زبير په قرائت کې عاد د ارم سره اضافت دی. له دې نه د ده خيال هم تائيدېږي. وروسته مفسرينو ځينې نکلونه ومونډل چې د دروغو افسانو حيثيت لري. دا د هغو دروغو روايتونو څخه دي چې په مسخره کيسو کې شمېرل کېږي. اصلاً لعماد د خېمو او کېږديو ډانګونو ته وايي او که له عماد څخه مطلب ستنې وي بيا هم د ارم قوم د دې صفتونو خاوند بلل چې هغوی ودانۍ او ستنې درلودې دا کومه خاصه خبره نه ده. ځکه چې هغوی په خپل ځواک او دبدبه مشهور وو. خو دا له کومه معلومه شوه چې ارم يو ځانګړې شاهي ماڼۍ ده چې په يوه خاص ښار کې ده. که دغه لفظ د ابن زبير په قرائت کې له اضافت سره راغلی هم دی نو دا داسې اضافت لکه د کورنۍ اضافت چې د قبيلې په لور وي لکه کنانه قريش. الياس مضر، او نزار ربيعه چې ويل کېږي. نو دغه له احتماله لرې خيالي افسانې او دلايل آخر د کومې اړتيا له مخې دي. له دغسې نکلونو نه د الله ج سپېڅلی کتاب پاک دی. ځکه چې دا له رښتياو څخه ډېر لرې دي.

پر برمکيانو د رشيد د غوسې غلط لامل

د مؤرخينو له جوړو شويو نکلونو څخه يو هغه هم دی چې پر برمکيانو د هارون الرشيد د غوسې د لامل په باب راوړل شوی دی. دا د هارون الرشيد د خور عباسې او د هارون الرشيد د آزاد کړای شوي غلام جعفر بن يحی بن خالد د مينې داستان دی. چې هارون الرشيد له زړه څخه غوښتل چې عباسه له جعفر سره د ده د شرابو په محفل کې حاضره وي، ده دواړو ته د نکاح اجازه ورکړه خو د دواړو د يوازيتوب مخه يې نيوله. خو عباسه د جعفر په مينه کې ډوبه وه، ځکه يې د يوازې ديدن لپاره پر يوه تدبير فکر وکړ او جعفر له عباسې سره (د هغه په ګومان نښې په حالت کې) وخت تېر کړ. عباسه حامله شوه او پر دې هارون الرشيد هم خبر شو چې هغه سخت پرې غوسه شو او برمکيان يې ټول له دندو برطرف کړل. ډېر د افسوس ځای دی، يوه لور ته د عباسې ديني مقام او د هغې درناوی او د هغې د مور او پلار مذهبي مرتبه بل لوري ته داسې ناوړه کار؟ عقل دا نه مني. معلومه ده چې عباسه څوک ده؟ عباسه د حضرت عبدالله ابن عباس لمسۍ ده. د عباسې او حضرت عبدالله ابن عباس ترمنځ يوازې څلور پُښته دي او څلور واړه له حضرت عبدالله وروسته د دين او ملت ستنې، شريفان او مشران دي. عباسه د محمد مهدي لور، د عبدالله ابوجعفر منصور بن محمد سجاد لمسۍ د علي کړوسۍ او د عبدالله يانې د قرآن د ترجمان ابن عباس کودۍ ده. د خليفه لور ده او د خليفه خور ده او حکومت له عزتمندو، د نبوي خلافت څخه د رسول په مينه کې را ايساره، د مذهب درناوی، د وحی رڼا، د پرښتو را نازلېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورو لوريو ته مسلط چاپېريال مالامال دی. د دوی مهال د عربو کليوالي او ديني سادګۍ ته ډېر نږدې او د عياشيو او له شرمه ډکو ګناهونو نه ډېر لرې دی. که د هغې په پاک لمنی او پاکۍ داغ ولګېږي نو هېڅ پاک لمني، پاکي او حيا به پاتې شي. چې له دې کورنۍ نه پاکي او ابرو ووځي نو پاکي او ابرو به چېرته ترلاسه شي. بلاخره د هغو نبيره له جعفر بن يحی سره چېرته وصل کېدای شي. دا کله خپل عربي شرافت له يوه عجمي غلام سره چې نيکه يې د فارس ؤ داغدار کولای شي؟ او د خپل نيکه د غلام له لاسه کله خپله پاک لمني ناولې کولای شي. د دې نيکه هم هغه څوک چې د رسول الله «ص» د کاکا سعادت يې په برخه دې او د قريشو له شريفانو څخه دی. د جعفر د عزت اوج دا دی چې عباسي حکومت هغه او د هغه د پلار عزت څو چنده کړی و. هغه يې له غلامی نه وژغوره او د شريفانو مقام ته يې ورساوه او د لوړتيا بام ته يې وخېژاوه.
نو بيا هارون الرشيد له جعفر سره خپښتی ته څه ډول راضي کېدو چې يو عجمي غلام و. په داسې حال کې چې رشيد د لوړ همت خاوند، د لوړ زغم څښتن او له خلفاو څخه و او د هغوی له مشرانو څخه يو دی. که څوک د فکر او غور خاوند د انصاف له نظره وګوري او عباسه د خپل وخت د کوم لوی پاچا له شهزادګۍ سره پرتله کړي، نو له دغسې پېښې څخه به پخپله هم وشرمېږي. او هغه به دا و نه زغمي چې د داسې يو لوړې مرتبې خاونده شهزادګۍ نکاح دې حکومت د يوه داسې آزاد کړای شوي غلام سره وکړي چې د حکومت عادي رعيت ګڼل کېږي. بلکې دغه کيسه به په هره ممکنه لاره دروغ وبولي او له هرې زاويې به يې دروغ ثابته کړي. چېرته عباسه او د هارون الرشيد لوړ مقام او چېرته يو عادي غلام.

د برمکيانو د زوال اصلي لامل

د برمکيانو د زوال سبب همدغه دی چې هغوی په خپلواک ډول پر حکومت منګولې ټينګې کړې او خزانه يې په خپلو لاسو کې واخيسته. خبره تر دې ورسېده چې که به هارون الرشيد د خپلې اړتيا لپاره يو څه غوښتل هغه به هم نه ورکول کېدل. برمکيان د ده پر حکومت برلاسي شوي وو او له ده سره په واک کې شريک شوي وو. او هارون الرشيد ته له دوی سره د حکومت په چارو کې واک هم پاتې نه شو. هغوی سترې کرسۍ د خپلې کورنۍ سردارانو ته سپارلې وې او ولايتونه يې خپلو پالل شويو کسانو ته وېشلي وو. نو وړ کسان يې له وزارتونو، ماموريتونو، ميرزاتوب، مشرۍ، کوتوالۍ او د تورې او قلم له مقامونو بې برخې کړي وو. ويل کېږي چې د رشيد په کور کې د يحیٰ د کورنۍ ۲۵ تنه مشران وو چې ټول د تورې او قلم خاوندان وو او د حکومت د ارکانو تر څنګ اوسېدل او هغوی يې سوکه سوکه لرې کول، ځکه چې رشيد، يحیٰ تر پالنه لاندې ستر شوی و. يحیٰ د ولي عهدۍ پر مهال هم د هغه کفيل و او د خلافت پر مهال هم. تر دې چې د هغه تر پالنې لاندې ځوان شو او د هغه په کور کې د خلافت پر تخت کېناست او يحیٰ پر خلافت راخپور او مسلط شو. رشيد هغه ته پلار جان ويل. بيا چې کله د رشيد پام د برمکيانو په لور ور واوښت او ده ډېر اخلاص ورسره وښود نو په خلکو کې د هغوی عزت او لويوالی تر لرې لرې پورې خپور شو. د خلکو نظر برمکيانو ته ور واوښت او د هغوی په وړاندې يې سرونه ټيټ شول. د خلکو اړتياوې پر همدوی پورې غوټه شوې او همدوی ته له لرې لرې پاچاهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوغاتونه او ډالۍ را رواني شوې، اميرانو سوغاتونه ورکړل آن تر دې چې په چالاکۍ او دوکه له شاهي خزانې نه مالونه د دوی خزانو ته ورتلل. دوی له شاهي خزانو نه خپلې هميانۍ ډکې کړې او پر خپلو خپلوانو يې د سوغاتونو بارانونه واورول. د هغوی غاړو ته يې د خپلو احسانونو غړوندي ور واچول. د شريفو کورنيو کسان يې له دندو لرې کړل او بې وزلو ته يې مقامونه ورکړل. بنديان يې خوشې کړل. شاعرانو به د دوی په ستاينه کې داسې قصيدې ويلې چې د خليفه په شان کې هم نه وې ويل شوې. هغوی هغه چا ته چې څه به يې ترې غوښتل په خلاص لاس، سره او سپين ور ببښل. دوی د ښارونو پر شاوخوا او د هېواد د ټولو ښارونو په حدودو کې جايدادونه ترلاسه کړل آن تر دې چې د برمکيانو رازداران هم پر دې خپه وو او دوی پخپلو کې هم يو پر بل رخه کوله. علماو او د رايې او نظر خاوندانو چې دغه حالت ليدو له زړونو يې وينې څڅېدې. په هر صورت د دوی پر خلاف په عامو او خاصو کې د دښمنۍ او کينې اور په لمبو شو.

خلك له هغوی سره مخالف شول شکايتونه يې وکړل تر دې چې د قحطبه کورنۍ، د جعفر ماما د شکايت کوونکيو سردار و او د هغه هېڅ رحم پرې رانغی ځکه چې د هغوی په زړونو کې کومې کينې ځای ونيو د رحم احساسات يې لاندې کړل بيا نه خپلوۍ دوی له شکايت را وگرځول او نه کوم بل څه.

بل لور ته د برمکيانو خپل پالنې او خپلواکو اقداماتو د هارون الرشيد په زړه کې د غيرت او شرم احساسات نور هم را وپارول. لنډه دا چې د هغوی پر خلاف کينه او رخه له وړوکو وړوکو خبرو را پيدا شوه، کله چې دوی پر خپل حالت ټينگار وکړ نو کينې په لويو مخالفتونو بدلې شوې. د ساري په توگه د يحیٰ بن عبداله بن حسن بن علي بن ابي طالب کيسه چې د مهدي ورور دی او نفس ذکيه لقب ورکړای شوی و. هغه چې د منصور پر خلاف بغاوت کړی و دا هماغه يحیٰ و چې فضل بن يحیٰ يې د هارون الرشيد امن ليك ور وښودو ديلم سيمې ته يې ور وباله. د طبري په قول په هغه يې لس لكه درهم ولگول. رشيد هغه جعفر ته سپارلی و. او د جعفر په کور کې د هغه تر څارنه لاندې نظر بند شو. جعفر تر يوې مودې پورې هغه نظر بند وساته بيا جعفر د رشيد له حکم پرته خوشی کړ. تر څو د ده په اند د اهل بيتو د وينې درناوی پر ځای شي. هغه دې ته هم پام کاوه چې سلطان تل د ده ناز وړي ځکه خو به په دې کار خپه نه شي. کله چې رشيد د يحیٰ له خوشې کېدو خبر شو له جعفر نه يې پوښتنه وکړه. هغه ورته وويل چې ما خوشې کړ. رشيد د هغه په مخکې هغه مهال خوښ شو وې ويل چې ښه کار دې کړی دی، خو په زړه کې له جعفر نه خپه شو. په دې ډول جعفر د ځان او خپل قوم په لاره کې ازغي وکرل. بيا وضعه تر دې پورې ورسېده چې د برمکيانو د عزت چت را ولوېد، د سترگو په رپ کې اسمان پرې را پرېوت او ځمکې دوی او د دوی کورونه ونغړل. او د دوی حالت د راتلونکيو لپاره د عبرت بېلگه شول. که څوك د دوی وضعه مطالعه کړي او د حکومتونو عادتونه او د برمکيانو عادتو په دقت و ارزوي نو دا به ورته معلومه شي چې د دوی د کړو وړو طبيعي پايله همدا وه. او د برمکيانو د زوال لاملونه همدغه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برمکیانو د زوال لوی لامل شاهي غیرت دی

وگورئ هارون الرشید د خپل بابا له تره داود بن علي سره د برمکیانو د زوال په باره کې لیکونه استولي، هغه ابن عبدالله په العقد کې رانقل کړي دي. اصمعي چې له رشید او فضل بن یحیٰ سره په دې لړ کې کومې خبرې او روغبړ کړی دی چې په العقد کې په باب الشعر کې ابن عبدویه رانقل کړې دي پر دې به هم تاسو پخپله وپوهېږئ چې د برمکیانو د زوال تر ټول ستر لامل شاهي غیرت او دښمني ده او د اهل حل و عقد غیرت هم دی. دا پر رشید غالب شو چې د خپلې خبرې په مخ کې یې د هغه حکم ته اعتنا نه کوله. همدغسې د هغوی په زوال کې هغه لاملونه او توطیې هم شاملې وې چې د دوی خپلو دوستانو د دوی پر خلاف جوړولې. داسې چې خلیفه ته یې د اورولو لپاره او د دې لپاره چې هغه د خپل غیرت د ساتنې لپاره په جوش راولي په پټه یې سندرغاړو ته دغه شعر ور وښود:

لیت هندا انجز تنا ما تعد و شَفَّتْ اَنْفُسَنَا مِمَّا نَجِدُ

هندې چې له موږ سره کومه ژمنه کړې دربغه پوره یې کړي او موږ یې له هغه ستونزو ژغورلي وای چې پرې اخته یو.

و استبدت مرة واحدة

انما العاجز من لا یستبد

یو ځل هغه استقلال څرگند کړ. بې وسي هغه ده چې پر استقلال برلاسې نه وي.

کله چې رشید دغه شعرونه واورېدل بې اختیاره یې وویل هوکې په الله تعالی سوگند! دا زه یم. لنډه دا چې خلکو دغه ډول توطیې جوړې کړې تر څو د خلیفه پټ غیرت په جوش راشي، هغوی د برمکیانو پر خلاف خلیفه کسات ته را وپاراوه. د خلکو له غلبې او بدې وضعې نه د الله تعالی پناه غواړم.

پر هارون الرشید یو دروند تور

دا کومه افسانه چې جوړه کړای شوې چې رشید د شرابو ډېر شوقي او د محفل له یارانو سره به تل د شرابو په خمار کې ډوب و. ماشا الله موږ په هغه کې بدي نه ده لیدلې د رشید له داسې بې حیایۍ سره څه کار و. هغه خو د خلافت دنده په ډېره دینداری او عدالت سر ته رسوله. هغه له علماو او اولیاو سره ناسته پاسته درلوده. که یې شرابو او بېلاری ته مخه کولای هغوی یې په مخه کې درېدل. پر دې سربېره رشید له فضیل بن عیاض، ابن سماك او عمري سره مجلسونه کول، له سفیان ثوري سره یې د لیکونو اړیکې درلودې، د هغه نیك وعظونه به یې چې اورېدل وسره ژړل به یې، د طواف پر مهال به یې دعاگانې کولې، په عبادت کې به بوخت و. پنځه وخته لمونځونه یې کول او د سهار لمانځه ته به په اول وخت کې حاضر و.

طبري او نور لیکي چې هارون الرشید د ورځې سل رکعته نفل لمونځ کاوه. هغه به یو کال په جهاد کې بوخت و او یو کال به یې حج کاوه. یو ځل یې ابن ابي مریم چې ده ته به یې ټوکې کولې رټلی هم و. کیسه داسې وه: هارون الرشید په لمانځه کې «و مالی لا اعبد الذي فطرني» آیت لوستی و نو دې ټوکي وویل (والله ما ادری

(c) ketabton.com: The Digital Library

لم؟) (په خدای چې نه پوهېږم ولې!) وویل. رشید چې دا واورېدل خندا یې را قابو نکړای شوه وې خندل. بیا یې سلام وگرځاوه، پر ټوکې په غوسه شو ورته وې ویل: ابن ابي مریم! باخبر په لمانځه کې ټوکې مه کوه. بیا په لمانځه او د قرآن په تلاوت کې دا کار ونه کړې. په نورو وختونو کې اختیار لرې چې هر څه کوې.

رشید عالم او سادگي خوښوونکی و

پر دې سربېره رشید عالم او د ساده مزاج خاوند و. څرنگه چې د ده زمانه سلف ته نږدې ده او د سلفو د دین په مزاج او سادگۍ کې لوړ مقام دی هغه ټولو ته معلوم دی. د ده او د ده د نیکه ابوجعفر په منځ کې زیات توپیر نه و.

په دیني علم کې د منصور مقام

له منصور نه رشید وړوکی پاتې شو او هغه وفات شو. منصور چې په دیني علم کې تر خلافت مخکې او له خلافت وروسته مقام لرې، منصور امام مالك ته د موطا د لیکلو مشوره ورکړې وه او ورته ویلي یې وو ای ابو عبدالله! نن د ځمکې پر سر تاسو او ما نه لوی عالم نشته. زه خو د خلافت په چارو کې بوخت وم نو ځکه ته د خلکو لپاره یو کتاب ولیکه چې خلك گټه ترې واخلي په دې کې د ابن عباس له رخصتونو «آسانیو» او د ابن عمر له «توندی» څخه ډډه وکړه. خلکو ته پر احادیثو د کتابونو لاره پرانیزه. امام مالك (رح) فرمایي پر الله تعالی سوگند! په همغه ورځ منصور زما پام د کتاب لیکلو ته ور واړاوه.

د منصور تقوا

د رشید پلار مهدي به لیدل چې منصور خپلو بچیانو او مېرمنې ته له بیت المال څخه له نویو جامو له جوړولو ډډه کوله. یو ځل مهدي، منصور ته ورغی وې لیدل چې هغه له خیاط سره ولاړ دی او د خپلو بچیانو پر زړو جامو پیوندونه لگوي. مهدي چې دا ولیدل وشرمېد او وې ویل ای امیرالمؤمنین! سږ کال به زه پخپلو پیسو خپلو بچیانو ته نوي کالي وگنډم. وې فرمایل ته اختیار لرې. منصور، مهدي له دې ارادې منع نه کړ خو د مسلمانانو له مال نه یې د ماشومانو پر جامو د لگښت جرئت هم ونه کړ. نو چې رشید له دغه خلیفه سره دومره په نږدې زمانه کې اوسېده او خلیفه یې نیکه هم و او د دوی په کورنۍ کې په دغسې تقوا روزنه ورکول کېده او دغه ډول اخلاق یې په زړونو کې ریښې کړې وې نو دوی څه ډول د شرابو محفلونو مینه وال کېدای شي او څه ډول یې برالا ځښلای شي؟

د جاهلیت په زمانه کې له شرابو نه د عربو د شریفانو ډډه کول

په داسې حال چې د جاهلیت په زمانه کې د عربو شریفانو له شرابو پرهېز کاوه، بلې دا چې انگور د دوی په سیمو کې نه پیدا کېدل او شراب څښل په ډېرو عربو کې عیب بلل کېدل. رشید او د هغو مشرانو له دیني او دنیاوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیو نه په پرهېز کې لوړ مقام درلود او په دوی کې د عربو ښېګنې او ښه خویونه او د مشرتابه صفات ډېر زيات وو.

له شرابو نه د رشید پرهېز

طبري او مسعودي د جبریل بن بختیشوع طبیب یوه پېښه لیکي چې یو ځل د رشید دسترخوان ته کبان راغلل، طبیب رشید د کبانو له خوراکه منع کړ او پخوونکي ته یې حکم وکړ چې دغه کبان د دوی کور ته یوسي، رشید وپوهېد پر ده د طبیب شك پیدا شوی و. پټ یې خدمتګار ته وویل چې لاړ شه وګوره چې طبیب پخپله کبان خوري که نه. خدمتګار ولیدل چې طبیب کبان خوړل. طبیب د خپل سپیناوي لپاره د کبانو درې ټوټې په درې پیالو کې واچولې، په یوه کې یې مسئله داره غوښه، سابه او ترکاري او مربا ورګډه کړې وه، په دوهمه پیاله کې یې یخې اوبه ور واچولې او په درېیمه کې یې خالص شراب ور واچول. پخوونکي ته یې وویل چې په هغو دوو پیالو کې د امیرالمؤمنین خواړه دي، خو له کبانو سره دې څه شی نه وي. په وروستۍ کې د امیرالمؤمنین د طبیب خواړه دي. بلاخره کله چې امیرالمؤمنین را ویښ شو او را جګ شو د رتلو په نیت یې طبیب را وغوښت. طبیب پخوونکي ته غږ وکړ او درې واړه پیالې یې را وغوښتې. د شرابو په پیاله کې کبان خاشه خاشه شوي او حل شوي وو. په دوو نورو پیالو کې خوسا شوي وو او بد بوی ترې اوچتېده. رشید چې دغه مناسب عذر ولید او په سترګو یې هر څه ولیدل نو چوپ پاتې شو. له دې نه ښکاري چې رشید له شرابو سخت پرهېز کاوه له شرابو څخه د هغه کرکه د ده نږدې کسانو، خدمتګارانو او پخوونکي ته معلومه وه. هغه د ابو نواس شاعر په باب چې خبر شو چې تل شراب څښي دا ژمنه کړې وه چې زندان ته به یې اچوي، تر دې چې هغه له شرابو توبه وکړه.

رشید نبیذ څښل

رشید د کجورو نبیذ څښل، د عراق اوسېدونکي هغه روا بولي او په هغو کې د دغه فتوا په خلکو کې عامه ده چې «نبیذ» هغه مهال حلال دي چې نېشه پکې نه وي. چې کله څوښ او ځګ پکې راپورته شي نو نېشه پکې را پیدا کېږي بیا دا حرام دي ځکه چې هر نشه لرونکی حرام وي. پر رشید د سوچه شرابو څښلو یوازې تور پورې دی. یوازې پر آوازو باور او د خلکو په منځ کې د اورېدلو خبرو منل د عقل د خاوندانو په اند ښه کار نه دی. رشید داسې څوك نه ؤ چې د ملت په اند دې تر ټولو لویه ګناه وکړي. دغه کورنۍ بشپړه د خوراك څښاك، جامو او ګاڼو او سینګار په برخه کې له عیاشیو ډېره کوله، ځکه چې دوی شډل کلیوال او پر دیني سادګۍ ولاړ وو چې اوس له خپل پخواني عادت څخه نه شوای ګرځېدای. دوی نو بیا د روا پر ځای ناروا او د حلالو پر ځای د حرامو لور ته چېرته ګام اوچتولای شوای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اموي او عباسي خليفه ګانو د تقوا يو ساری

مؤرخينو طبري او مسعودي او نور پر دې متفق دي چې د بني اميه ټولو پخوانيو خلفاؤ او بني عباس خليفه ګانو د خپلو سپرليو خورجينې، زينونه او خپلې تورې معمولي او يوازې د سپينو زرو کارولې، تر ټولو وړاندې يې چې د سرو زرو شيان وکارول هغه معتز بن متوکل و چې له رشيد وروسته اتم خليفه و.

په جامو کې هم د هغو همدغه حال و. دا خو پرېږده چې په خوراك څښناك کې دې دوی له حد څخه پښه واړوي. په دې دعوه کې زموږ د دغو څرګندونو څخه هم زيات پخپله د حکومت د پيل د وختونو وضعه دا ښه روښانوي چې په دې زمانه کې پر حکومت د سارايي ژوند د کم لګښت روحيه غالبه وه. داسې چې د لومړي کتاب په مسايلو کې به رڼا پرې واچوو ان شاالله. الله تعالی هدايت کوونکی او ښه لارښود دی.

پر مامون او يحیٰ ابن اکثم تور

دې ته ورته چرنديات او يا دې ته نږدې هغه داستان دی چې ټولو مؤرخينو د مامون د قاضي يحیٰ بن اکثم او مامون په باب رانقل کړی دی. دا چې دغه قاضي شرابي و او شراب يې ډېر څښل. يوه شپه يې ډېر شراب وڅښل چې نشه يې نه تله تر دې چې په ريحان کې يې ښخ کړ. تر څو چې په هوښ نه و راغلی خلکو دغه اشعار ويل:

يا سيدی و اميرالناس کلهم

قد جارنی حکم و من کان يسقينی

ای زما او ای د خلکو اميره! پر ما چې هغو شراب څښلي په خپله پرېکړه کې يې ظلم کړی دی.

انی غفلت عن الساقی فصيرنی

کما ترانی سليب العقل و الدين

ما له ساقي نه غفلت وکړ

او چې ګورې يې هغه عقل او دين را نه يووړ

د مامون او ابن اکثم ديندارى

په داسې حال چې د مامون او ابن اکثم حالت هم رشيد ته ورته دی، د هغه شراب نبيذ وو او نبيذ د دوی په اند حرام نه وو. په نښه کې مستبدل د دوی د شان خلاف ده. اکثم له مامون سره چې تړاو درلود هغه يوازې د ديني دوستی و. دغه خبره ثابته ده چې ابن اکثم له مامون سره په يوه کور کې ويده کېدو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مامون فضلیت

د مامون د فضلیت او د ښه چال چلن په لړ کې دغه پېښه رانقل شوې چې یوه شپه تږی شو، را ویښ شو جگ شو چې چېرته د اوبو کوزه په کراره پیدا کړي. وېره یې له دې وه چې ابن کثم را ویښ نشي. دا هم ثابته ده چې د سهار لمونځ به دواړو یو ځای ادا کاوه. نو چېرته دومره دینداري او چېرته د شرابو پیالې!

یحیٰ بن اکثم د لوړې کچې محدث و

پر دې سربېره یحیٰ بن اکثم د لوړې کچې محدث و او امام احمد او قاضي اسماعیل غوندې لویانو یې ستاینه کړې ده. ترمذي په خپل اثر ترمذي کې له هغه نه روایت راوړی. حافظ مزني فرمایلي دي چې بخاري له بخاري پرته یوازې له هغه نه روایت کوي، ځکه خو پر هغو بد ویل پر دغو ټولو لویانو بد ویل دي.

پر نوموړي قاضي یو دروند تور

بې‌شرمه کسان پر هغو دا تور هم پورې کوي چې نوموړي له هلکانو سره لېوالتیا درلوده. پر دې شرمناك تور پر الله تعالی هم بهتان راځي او پر علماؤ هم. مؤرخینو دغه پېښې له کیسه ویونکو واعظانو روایت کړې چې له سند پرته رښتیا او دروغ کیسې بیانوي. غالباً به پر یحیٰ دغه تور د ده دښمنانو لگولی وي، ځکه چې له هغه سره د ده د ذاتي کمال او له پاچا سره د دوستۍ په سبب کینه کېدله. په داسې حال کې چې د نوموړي علمي مقام او دیني مرتبه له دغه ډول تورونو څخه پاکه ده. یو ځل د امام احمد په مخکې هم د دغه تور یادونه وشوه. نوموړي وفرمایل: سبحان الله! دغه تور چا پورې کړی، هغه دغه تور ډېر په کلکه رد کړ، یو ځل یې قاضي اسماعیل ډېره ستاینه وکړه، یو چا د هغه د عیب خبره هم وکړه چې تور پرې لگول شوی و. له الله تعالی څخه پناه غواړو چې ستاسو په څېر دښمنانو او کینه گرو په بد ویلو به عدالت له منځه لاړ شي. دا یې هم وفرمایل چې یحیٰ بن اکثم د الله تعالی په مخکې له دې نه پاك دی چې څه ورپسې ویل کېږي او د هلکانو په لور د لېوالتیا کوم تور چې پرې لگېږي هغه بلکل بې بنسټه دی. زه د هغو په باطني وضعه ښه پوهېږم. ما هغه له خدایه وېرېدونکی انسان لیدلی دی.

د دې تور لامل

نوموړی مجلسي او ټوکي طبیعت درلود. له همدې لامله پرې دغه تور پورې شو. ابن حیان هم هغه ثقه منلی او فرمایلي یې دي چې هغو تورونو ته چې پرې لگول شوي پام مه کوئ، ځکه چې په هغو کې زیاتره دروغ دي.

د زنبیل حدیث

له دغه ډول غلطو داستانونو څخه هغه هم دی چې ابن عبدویه د عقد الفرید لیکوال بیان کړی دی، دغه داستان د زنبیل د حدیث په نامه یادېږي او د حسن بن سهل له لور پوران سره د مامون د اړیکې او واده سبب ښودل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی. وايي چې يوه شپه مامون د بغداد په کوڅو کې ګرځېده، هغه يوه ټوکرۍ وليده چې چا له يوه بام نه را ځړولې وه. ټوکرۍ د وريښمو په مضبوطو تنابونو ټينګه وه. مامون پر تنابونو بروسه وکړه او کلک يې ونيول. تنابونه چا پورته کش کړل او هغه يې يوه محفل ته بوتلو، د محفل پوښتنه مه کوه د ودانۍ ښکلي انځورونه او سينګار، ښکلې فرش غوړېدلی چې زړونه وړي. په دې کې له پردې نه يوه ډېره ښکلې او ګلالۍ نجلۍ راووته چې په ښکلا کې بېسارې وه. مامون ته يې په ډېر ادب او درناوي سلام وکړ او ترې وې غوښتل چې که ته نن شپه زموږ سره د شرابو په محفل کې شريک شې نو دا به مو ستره نېکمرغي وي.
مامون له هغې سره درومي او کرۍ شپه د شرابو پيالې ګرځي. مامون په دې ښځه زر زړه بايلي. سهار خپلو ملګرو ته ورځي، ځکه چې هغوی په هماغه ځای کې د مامون په انتظار وو. دې مينې مامون مجبور کړ چې حسن ته له دې نجلۍ سره د واده پيغام واستوي. اوس نو چېرته دغه ډول بې حيايي او خرمستي او چېرته د مامون تقوا او ښکاره دينداري، علم او د خپلې کورنۍ د رواياتو درناوی، دغه بشپړې کورنۍ د راشده خلفا کړه وړه او خوی‌بوی غوره کړي وو چې د اسلام پخې ستنې وې.
پر دې سربېره مامون له علماؤ نه د مسايلو څېړل هم غوښتل او په لمانځه او شرعي احکامو کې د الله تعالی د حدودو له ساتونکيو څخه و. دوی ته د فاسقانو او سپين سترګيو له لوري داسې کړه وړه چېرته منسوبېدای شي چې هغه به د شپې په کوڅو کې ګرځېده او کورونو ته به ورننوت، د شرابو محفلونو او د نکلونو اورولو په بنداړونو کې به ناست و. بيا د حسن بن سهل د لور د مقام او شرف نه هم او د ښکلا او پاکۍ او پرهېزګارۍ نه هم دغه کيسه دروغ ښکاري. په هر صورت دغه ډول مثالونه ډېر دي او د تاريخ کتابونه پرې ډک دي.

د دروغو داستانونو جوړولو يو لامل

په حقيقت کې د دغسې کيسو د جوړولو يو لامل حرامې عياشۍ او د پرده دارو با پته ښځو د بې عزته کولو بوختياوې دي. خلک د لذتونو او خپلو هيلو د پوره کولو لپاره چې کوم څه کوي پر هغو د پردې اچولو لپاره د نوررو په باب دغه ډول داستانونه جوړوي. د همدې لپاره به لوستونکي وګوري چې دغه ډول داستانونه بيانوي او په کتابونو کې هم په همدغسې داستانونو پسې ګرځي. دربغه دوی نورې خبرې او د کمال او ښېګڼو بېلګې وړاندې کولای چې د دوی د مشرانو د لويي او شان سره ښايي. دا به څومره ښه وای. که دوی عقل او هوښياري لرې نو همدغه يې په خير ده.

يوه شهزاده ته نصيحت

ما يوه ورځ يوه شهزاده ته نصيحت وکړ چې د موسيقي علم د زده کړې او له تارونو سره د سندرو ډېر شوقي و. ما ورته وويل چې دغه شيان ستا له شان سره نه ښايي او ستا له مرتبې سره وړ نه دي. هغه ويل ته ابراهيم بن مهدوي نه وينې چې هغه په خپله زمانه کې د دې هنر سرلاری او د سندرغاړو مشر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما وویل افسوس! تا ولې د هغه د ورونو او پلار پیروي و نه کړه؟ آیا پر دې دې فکر کړی چې ابراهیم د هغوی مقام ته نشي رسېدای؟

دا یې چې واورېدل شهزاده حیران شو او څه ځواب یې رانکړای شو او مخ یې را نه واړاوه. الله تعالی چې چا ته وغواړي هدایت یې په نصیب شي.

آیا د عبیدیانو خلیفه گان له اهل بیت څخه وتلي

د هغو بې بنسټه خبرو څخه یوه دا هم ده چې زیاتره مؤرخین د قیروان او قاهرې شیعه خلیفه گان عبیدین له اهل بیتو څخه وتلي بولي او وايي چې د امام اسماعیل بن جعفر صادق له اولادې څخه نه دي. دوی پر هغو خبرو استدلال کوي چې د کمزوریو عباسي خلیفه گانو د دوستۍ او د هغوی د خوښۍ ترلاسه کولو په منظور جوړې کړای شوې دي. تر څو دوی د خپلو دښمنانو عیبونه واوري او خوښ شي. او د دې عیبونو ویونکي د خلیفه گانو په زړونو کې ځای نیسي. موږ به دغه ډول یو څو خبرې د هغه وضعې د بیان لپاره راوړو. دغه دروغ جوړوونکی د پېښو پر هغو شواهدو او دلایلو سترگې پټوي چې په ښکاره د دوی کیسې دروغ ثابتوي او دوی ردوي. څرنگه چې د شیعهؤ د حکومت د پیل په اړه د مؤرخینو پر دې اتفاق دی چې کوم وخت په کتامه کې ابوعبدالله محتسب یې د امام رضي له اولاده وباله او دا مشهوره شوه او د عبدالله مهدي او د هغه د زوی ابوالقاسم پر خلاف د دوی له فعالیتونو خبر شول نو دوی دواړه ووېرېدل او له ختیځ نه چې د دوی د خلافت محل و وتښتېدل. دواړه له مصر نه تېر شول او له اسکندریې د سوداگرو په جامه کې لاړل. د دوی خبر د مصر او اسکندریې حاکم عیسی نوشري ته ورغی. هغه په دوی پسې څو تنه سپاره واستول. هغو سپرو دوی را لاندې کړل خو په بدله جامه کې یې و نه پېژندل، ځکه خو دوی د مغرب لور ته لاړل. معتضد په قیروان کې د افریقا د اغالبه امیرانو او د بني قدرار سجلماسه امیرانو ته اشاره وکړه چې د هېواد گوټ گوټ پسې چاڼ کړي او هغوی لاس تړلي ور واستوي. بلاخره له بني مدراوو څخه د سجلماسه حاکم الیشع ته هغه ځای چې دوی پکې پټ وو معلوم شو. هغه د خلیفه د خوشاله کولو لپاره هغوی دواړه ونیول. په داسې حال کې چې د شیعه تحریک په قیروان کې د اغالبه تر غوږو نه و رسېدلی. تر دې وروسته یې په مغرب او افریقا کې تحریک زور ونیو. بیا یې په یمن کې، وروسته اسکندریې او بیا مصر، شام او حجاز ته دغه تحریک خپور شو او هلته چې څه پېښ شول ټولو ته معلومه ده، هغوی د عباسي خلافت نیمایي هېوادونه ونیول، داسې ښکاریده چې دغه شیعه گان به د هغوی په کورونو ورننوځي، اړ دوړ به جوړ کړي او حکومت به ختم کړي.

په بغداد او عراق کې د دوی د تحریک پیلوونکی امیر بساسیري و چې نوموړی د دیلم آزاد کړای شوی غلام و. بني دیلم پر عباسي خلیفه گانو مسلط وو او د هغوی او د عجمو امیرانو ترمنځ خپگان راغلی و. له همدې لامله هغوی [redacted]

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابرېدل د نسب دروغ دعوه دار ته څه ډول برابرېدای شي؟

د دروغجنو راز زر افشا کېږي

د قرمطي حالت پرتله کړئ څرنگه چې هغه په دروغو د نسب دعوه کړې، ځکه يې تحريك زر ختم شو. پيروان يې تيت او پرك شول او خلك په لږ موده کې د دوی په خباثتونو خبر شول. بيا يې پای ډېر خراب و او د خپلو ناوړو کړنو وبال يې تر غاړې شو. که د عبيديين معامله همدغسې وای نو پايله به يې هم هماغسې وه که څه هم اوږده موده وروسته به پېژندل شوي وو.

و مهما يکن عند امری من خليفه

و ان خالها تخفی علی الناس تعلم

"(او چې په انسان کې کوم څه وي، دی گومان کوي چې له خلکو به پټ وي خو هغوی پرې خبرېږي.)"

يانې هېڅ خبره پټه نه پاتې کېږي. يو وخت افشا کېږي. دا چې د دوی حکومت نږدې ۲۷۰ کاله دوام درلود او هغوی پر مکه معظمه او مدينه منوره هم واك درلود. غرض دا چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم وطن، د هغه صلی الله عليه وسلم د خاورو ته سپارل کېدو ځای، د حاجيانو د اوسېدو ځای (عرفات) او د پرېښتو د راکوزېدو ځای د دوی تر واك لاندې وو. بيا يې پر حکومت زوال راغی په دې ټوله موده کې شيعه گانو د دوی اطاعت کاوه. بلکې د دوی د حکومت له ختمېدو وروسته چې د دوی نښې او اثار هم له منځه لاړل هغوی څو ځله د خپل تحريك د غوړېدا لپاره د هغوی د زامنو په نوم بغاوتونه وکړل. ځکه چې دوی پوهېدل چې د خلافت حقداران همغوی (عباسيان) دي. د خپلو لومړنيو امامانو له وصيت سره سم يې هغوی د خلافت لپاره نومول. که دوی د هغوی په نسب کې د يوې ذرې شك درلودای نو د هغوی سره به يې په مرسته ځانونه په خطر کې نه وو غورځولي. ځکه چې د نوي تحريك پيلوونکي خپل تحريك شکمن نه پرېږدي او نه دوی پخپله په خپل تحريك شك کوي او چې څوك کومه نوې لاره غوره کړي دوی هغه غلطه گڼي.

قاضي ابوبکر باقلاني عبيديان سيدان نه مني

قاضي ابوبکر باقلاني چې له متکلمينو سره د مناظرې امام او سردار دی د حيرانۍ خبره ده چې د هغه دغه جرحه شوي او ضعيف روايت ته څنگه پام شو او ولې يې منلی. که د دې لامل دا وبلل شي چې هغه بې دينه او سرتمبه رافضي و نو دغه خبره د تحريك په پيل کې د هغه نسب باطل کوونکی نه دی. که دی د سم نسب خاوند وي او په کفر کې مړ شي نو نسب به يې په کار را نشي. الله تعالی نوح عليه السلام ته د هغه د زوی په اړه وفرمايل: «ان ليس من اهلك...» هغه ستا له کورنۍ نه، نه دی ځکه چې کړه وړه يې ناوړه دي. ځکه خو د داسې څه غوښتنه مه کوه چې علم يې درسره نشته. حضرت رحمة للعلمين، حضرت فاطمې بي بي ته نصيحت وفرمايه: فاطمې! نېك عمل وکړه ځکه چې زه د الله تعالی له عذاب څخه ستا په کار نشم درتلای. که څوك په

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومه خبره پوه وي او پر هغو يې باور وي نو دا پرې لازمه ده هغه ووايي. الله تعالی حق خبرې فرمايي او هغه تعالی سمه لاره ښيي.

د شيعه ګانو د پتېدو سبب

شيعه (آل فاطمه) هغه مهال په ډېرو ستونزو کې راښکېل وو، ځکه چې خلافتونو له دوی نه کرکه کوله او دوی د ياغيانو او لنډغرو په لاس کې وو، ځکه چې د بني عباس پلويان ډېر وو او د هېواد هر ګوټ ته تيت شوي وو. تر څو په هېواد کې د دوی تحريک پياوړی شي. له همدې لامله يې بيا بيا بغاوتونه کول. په دغسې وضعه کې که شيعه ګان پټ شوي نه وای نو وژل شوي به وو. بلاخره هغوی ځانونه پټ کړل او داسې تري تم شول چې د درك لګول يې ګران وو.

فلو تسال الايام ما اسمی ما درت

و اين مکانی ما عرفن مکانيا

«که ته له زمانې وپوښتې چې زما نوم څه دی نو د هغو هم زما نوم نه دی زده او که دا ترې وپوښتې چې چېرته اوسېږم هغه زما پر ځای خبره نه ده.»

تر دې چې د عبيد الله مهدي د نيکه امام محمد بن اسماعيل لقب مکتوم (پټ شوی) شو، هغه ته يې پيروانو دغه لقب ورکړ ځکه چې ټول د هغه پر پتېدو متفق وو. دا ځکه چې د حکومتونو له لوري هغه ته خطر و. له همدې لامله د بني عباس پلويانو د دوی د واکمنۍ پر مهال د هغوی پتېدل د د دوی د نسب د پېغور او کنځلو لپاره پلمه کړه. پر دې يې کمزوريو خليفه ګانو ته ځانونه نژدې کړل. پر دې د دوی هغه دوستان او د حکومت اميران هم ډېر خوښ شول چې له دښمنانو سره په جګړه کې ښکېل وو. څرنګه چې پر دوی په شام، حجاز او مصر کې برلاسي شوي وو او د عبيدين پلويان او د هغوی د تحريك فعال غړي وو. په کسات او دفاع کې د ناکامۍ د داغ د لرې کولو لپاره يې آن د بغداد له قاضيانو څخه د هغوی د نسب د انکار فتوا واخيسته او د عزتمندو شريفانو يوې ډلې چې په هغو کې شريف رضي، د هغه ورو مرتضیٰ او ابن بطحاوي، له علماو څخه ابوحامد اسفزاييني، قدوري، ضميري، ابن اکفائي، ابيوردي او ابو عبدالله نعمان د شيعه و فقهي شامل دي. په عامه ګڼه ګوڼه کې يې د هغوی پر دروغجنۍ شاهدي ورکړه. دغه پېښه پر ۴۶۰ هجري کال وه چې د قادر بالله د حکومت زمانه وه، د دغو ښاغلو شهادت د اورېدو پر بنسټ و. ځکه چې د بغداد په خلکو کې دغه عامه آوازه وه چې د هغوی نسب له اهل بيت سره ثابت نه دی. د بغداد زياتره خلك د بني عباس پلويان وو او د هغوی نسب يې نه مانه. مؤرخينو هم چې خبره څنګه واورېده هماغسې يې وليکله او د خپلو يادښتونو سره سمه يې روايت کړه، که نه حقيقت د دې پر خلاف دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عبيدالله د رښتيني نسب په اړه شاهدي

معتضد چې د عبيدالله په باره کې په قيروان کې ابن اغلب او سجلماسه کې ابن اقدار ته کوم ليکونه ليکلي هغه د ده د نسب په رښتينولۍ ډېر رښتيا شاهد او د لمر په څېر روښانه دليل دی.

د حکومت له لوري د اهل بيتو سره د نسب نښلول منعه وو

معتضد هر سړی له دې نه منعه کړی و چې خپل نسب له اهل بيتو (د پيغمبر له کورنۍ) سره ونښلوي. حاکم او پاچا نړۍ ته د بازار مثال لري، چې هلته علوم او صنعتونه له هر لوري راټولېږي. دلته پټ حکمتونه لټول کېږي او همدلته د روايتونو او خبرونو اسونه ځغلي.

که په پاچاهانو کې دغه شيان وچلېږي نو په عامو خلکو کې هم چلېږي. که حکومت له کوږوالي، ملاتړ، ناپوهۍ او ناراستۍ څخه پاک وي او په سيده لاره روان وي او يوې او بلې خوا ته نه کږېږي نو د هغو په بازارونو کې سوچه زر چلېږي. د دې پر خلاف که غرضي وي او د حسد جذبه پکې زياته وي او په هغو کې ياغي او خپلسري سوداگر ورننوتلي وي نو کوټه سکې به هم پکې چلېږي، خو د هوښيارانو نظر ښه محک دی او د عدالت او نياو ترازو ده چې سم له ناسمو څخه بېلوي او پېژني يې.

د ادريس د نسب پېغور

دې ته ورته بلکې تر دې هم ډېر د عقل خلاف ادريس بن ادريس بن عبدالله بن حسن بن حسن بن علي بن ابي طالب (چې له خپل پلار وروسته د مغرب اقصی امام شو) په نسب کې د مؤرخينو پېغور دی، هغه هم داسې پېغور چې له حدودو وتلی دی. ځکه چې د دوی په اند د کشر ادريس نطفه د مشر ادريس څخه نه ده، بلکې د مشر ادريس د غلام راشد څخه ده .

الله ج دې دوی برباد کړي جهالت هم حد لري، آيا دوی پر دې خبر نه دي چې ادريس اکبر له بربريانو څخه واده کړئ و او کله چې هغه مغرب ته ننوت تر مرگه بيا پر سارايي او اطرافي ژوند ټينگ ؤ، او په دغسې پېښو کې چې د کليوالو کوم حالت وي هغه له چا نه پټ نه دی، د هغه ژوند ټولو ته معلوم ؤ چې په هغو کې د يوې ذرې هومره د شک ځای نشته.

د هغه د مېرمنو حالت د ده گاونډيانو ته ښه معلوم ؤ او هغوی ښه ترې خبر وو. ځکه چې دېوالونه يې ور سره گډوو او کورونه يې څنگ تر څنگ وو چې همدغه يو دېوال يې تر منځ ؤ، راشد د خپل بادار تر مرگ وروسته د هغه د مېرمنو پر خدمت گومارلی ؤ. او د پيغمبر د کورنۍ د پلويانو او خواخوږو په مخ کې ؤ او دا خدمتونه يې ټول د هغوی تر حکم لاندې تر سره کول. بيا د ادريس اکبر نه وروسته ټولو بربريانو له ادريس اصغر (د هغه زوی) سره پر بيعت اتفاق درلود، ټولو په خوښۍ او لېوالتيا له هغه سره معامله وکړه، که د دوی په زړونو کې دغسې څه شک وای او يا يې دغسې کومه خبره غوږو ته رسېدلې وای که دوی دا د خپلو د سر د دښمنانو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدگومانه منافقینو له خوا اورېدلې وای هم نو (ادریس اصغر) ته به نژدې هم نه وو ورغلي، که ټولو دا کار نه وای کړی نو یوې ډلې به خامخا کاوه.

د ادریس په نسب کې د پېغور سبب

د الله ج پر ذات سوګند چې دغه خبرې دښمنانو خپرې کړې دي، چې د عباسیانو څخه دي او په افریقا کې د هغوی ټاکل شویو اغلبیانو او حکومتي ارکانو لخوا خپرې شوې. ځکه چې کله ادریس اکبر د بلخ له پېښې څخه وروسته مغرب ته راوتښتېد نو هادي اغلبیانو ته اشاره وکړه چې ادریس ته په کمین کې اوسي او د هغو نیولو لپاره ځړې ورپسې وګوماري. خو اغلبیان پر دې بریالي نه شول چې هغه ونیسي، نوموړی روغ رمټ مغرب ته ورسېد، غورځنګ یې زور ونیو او د واک په ترلاسه کولو یې برې وموند. تر دې وروسته رشید خبر شو چې د ده غلام واضح چې د اسکندریې حاکم دی د علویانو پټ ملاتړ کوي او د همده په تدبیرونو ادریس روغ رمټ المغرب ته ورسېد، ځکه خو هغه خپل غلام وواژه او د پلار له غلامانو څخه یې یو تن شماخ په پټه واستاوه چې په څه پلمه ادریس ووژني او ببرته راشي. شماخ ادریس ته ورغی او له خپلو بادارانو (عباسیانو) څخه یې کرکه او بېزاري وښودله او وې غوښتل چې د ادریس په پیروانو کې شامل شي. ادریس هغه په خپله ډله کې شاملوي او له هغه سره راشه درشه زیاتوي. چې شماخ کله فرصت وموند ادریس ته یې زهر ورکړل او ویې واژه، کله چې د ادریس د وژل کېدو خبر عباسیانو ته رسیږي نو هغه ډېر خوشاله کیږي، ځکه چې دوی ګومان کاوه چې نور به په مغرب کې د علویانو غورځنګ ختم شي، ریښې به یې وچې او زړي به یې وسوځي. خو چې بیا د ادریس د نطفې له پرېښودو خبر شول نو دا آوازې یې واچولې چې دا د ادریس نطفه نشي کېدای بلکې د ده د پلار د غلام راشد نطفه ده، تر څو دوی په دې ډول د غورځنګ د راپورته کېدو خطر له منځه یوسي. کله چې غورځنګ زور واخیست او په مغرب کې شیعه ګان را پورته شول او د دوی حکومت د ادریس بن ادریس په سبب را ژوندی شو نو د عباسیانو زړونه پر دې سخت تپي او سوري شول. دغه مهال د عباسیانو په حکومت کې دومره کمزوري او ناتواني مسلطه شوې وه چې پر مغرب یې د برید توان نه درلود.

د مشر ادریس وژل او د غورځنګ د له منځه وړو هڅې

څرنګه چې لوی ادریس په مغرب کې واک لاسته راوړی ؤ او بربریانو د هغه په ملاتړ خپل ټترونه سپر ګرځولي وو، نو د رشید څواک همدومره ؤ چې په کومه طریقه ادریس ووژني، تر دې چې هغه ته یې زهر ورکړل او له منځه یې یوړ، بیا چې دغه غورځنګ په مغرب کې د اصغر ادریس په نوم بیا زور ونیو نو هغو یې وویرول او په مغرب کې یې خپلو اغلبیانو دوستانو ته ولیکل چې د دې درز د بندولو لپاره چې څومره کولای شي هڅه وکړي. او دغه ناروغي چې د ده حکومت ترې په خطر کې دی وداغي له منځه یې یوسي. او پخوا تر دې چې ریښې ونیسي له بیخه یې وباسي او ایسته یې وغورځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر خلافت د عجميانو برلاسي او د خليفه بې وسي

مامون او پر هغه پسې عباسي خليفه ګانو اغلبيان دې ته پارول، خو د مغرب اقصی اغلبيان پخپله د بربريانو په مخکې بې وسه او نا چاره وو او د خپلو پاچاهانو په پرتله هغوی ته ډېر اړوو.

څرنګه چې پر خلافت عجميان مسلط شوي وو او د دوی پر ورمېږو ورسپاره شوي وو، نور همغوی د خلافت د سرو او سپينو مالکان او واکداران وو، چې څه يې زړه غوښتل تصرف يې کاوه او د حکومت ټولې اداري د دوی تر حکم لاندې وې، د خزانې مالکان، همدوی د حل او عقد د پرېکړو واکمن وو او همدوی نور چارواکي ګومارل لکه چې يوه شاعر ويلي دي:

«خليفه د وصيف او بغا په منځ کې په پنجره کې ايسار دی او د طوطي په څېر هغه څه وايي چې دغه دوه يې وايي»

په همدې دليل د اغلبيانو اميرانو په غير ارادي ډول د چغلګرو له خولې څخه خطر احساس کړ او عذرونه او بې وسي يې وښودله. کله به يې ويل چې دغه مغربيان دي زموږ نظر هېڅ ارزښت ورته نه لري، کله به يې له ياغي ادريس او د هغه له ځايناستو څخه هغوی وېرول او ويل به يې چې دغه خلک د خپل هېواد له حدودو څخه هم وړاندې تېر شوي دي او ډېر ځواک يې پيدا کړی دی. او په خپلو سوغاتونو او ډاليو کې يې د خپل خراج له مالونو څخه د ادريس سکې هم ور استولې تر څو هغوی خبر کړي چې ادريس ډېر زورور شوی او ځواک يې تر خطرناک حده رسېدلی دی. او موږ د شاهي آدابو پوره رعايت کوو شاهي غوښتنې بشپړې پوره کوو او پر خپل ټاکلي وخت خراج او ماليه بشپړه درته استوو. خو که موږ مجبور شو نو د ادريس له تحريک سره به ملګري شو.

کله به يې بيا د ادريس د شان او دبدبې د وړوکي کولو لپاره د هغو په نسب کې خو را ايستله او دغه ډول به يې دروغ نخرې کولې چې پاس يې يادونه وشوه، د دروغو او رښتيا په کيسه کې نه وو ځکه چې پوهېدل چې عباسيان دومره لرې واټن نشي وهلی او دلته نشي راتلای او په هغو هلکانو کې چې د عباسيانو د تخت ځايناستي وو د دې رښتيا او دروغو د توپير عقل او هوښياري نه وه. هغوی خو د هر چا خبره مني او هرې غوغا ته يې غوږ نيولی وي. په هر صورت همدغه حالت دوام درلود تر دې چې د اغلبيانو زوال راغی او د خلکو غوږونو ته له شرمه ډکې خبرې رسېدلې. بيا تر هغوی وروسته ځينې پېغور ورکوونکيو د جګړې پر مهال د خپلې بريا لپاره د هغو شرمناکو خبرو آوازې خپرې کړې او خبرې يې کولې.

الله دې هغوی هلاک کړي پر دوی څه وشول د شريعت له موخې څخه واوښتل د باوري او دروغ خبرو تر منځ يې توپير نه کاوه، ادريس د خپل پلار په کور کې وزېږېد او د شريعت له مخې اولاد همدې ته وايي چې د چا په کور کې وزېږېږي.

پر دې سربېره د مسلمانانو دا عقيده ده چې د پيغمبر کورنۍ له داسې خبرو نه مبرا او پاکه ده، ځکه چې الله ج له دوی څخه پليدي لرې کړې ده، دوی يې سپېڅلي، پاک او د عفت خاوندان ګرځولي دي. ځکه خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادریس مېرمن د قرآن په حکم له پلیدۍ او ناوړه چټلیو څخه پاکه ده، که څوک د دې پر خلاف عقیده ولري نو ګناهکارېږي او د کفر له دروازې به کفر ته ننوزي.

د دروغو آوازو د خپرولو سبب

ما د دې ډول آوازو په تردید تفصیلي رڼا واچوله، یوازې د دې لپاره چې د شک او بدګومانۍ دروازې وتړل شي، او د رخه کوونکیو پر تېر سوکونه ور حواله شي. ځکه چې ما پخپله له یوه ظالم رخه کوونکي څخه داسې خبرې اورېدلې دي چې په دروغو تورونو یې د هغه په نسب کې عیبونه لټول، هغو له یوه مغربي تاریخ لیکونکي څخه چې د پیغمبر د کورنۍ مخالف ؤ او هغه د هغوی د مشرانو په ایمان شک درلود رانقل کاوه. سره له دې چې دغه ځای د داسې خبرو نه بلکل پاک او بې عیبه دی، او دغه ډول معصوم ځای چې هلته نیمګړتیا ګرانه وي د عیب او نیمګړتیا نفیې هم عیب دی، خو ما په نړۍ کې په دې تمه د پیغمبر د اولادې له لوري دغه تردید وکړ او جګړه مې وکړه چې هغوی به د قیامت په ورځ زما له لوري لانجې او مقابله وکړي، په دې دلیل مې هم دا کار وکړ چې لوستونکي وپوهېږي چې دغه پېغور ورکوونکي زیاتره هغه څوک دي چې د رخې او کینې په اور کې سوځېږي. دوی د هغه ادریس له اولادې سره رخه کوي چې دوی پخپله هم د پیغمبر له کورنۍ سره تړاو لري، یا هغه څوک چې د پیغمبر په کورنۍ کې ورننوتلي دي، ځکه چې دغه شرافت او عزت لرونکي نسب دعوه د نړۍ په قومونو او مذاهبو کې د یوه ستر شرافت او نېکمرغۍ ضمانت ګڼل کېږي، ځکه خو پر دوی ډېر بد رد ویل کېږي او زیاتره تورونه ورپورې کېږي.

د ادریسیانو د نسب شهرت

د هغو ادریسیانو نسب د دوی په وطن فاس او د مغرب په ټولو هېوادونو کې دومره شهرت موندلی چې بل کوم نسب او قوم نه دی لیدلی، نه بل کوم نسب دومره ستر شهرت ته د رسېدو هیله کولای شي. ځکه چې ټوله ډله او بشپړ نسب له بلې ډلې او نسل څخه نقل کوي او همدغسې هر څه له یو نسل څخه بل ته را لېږدېدلي دي، چې له څو پښتونو څخه همدغه لړۍ را روانه وه، کور یې په یوه محله کې ؤ، جومات یې د محلې تر څنګ ؤ، د نوموړي توره د محلې پر یوه لویه مناره لوخه راځړېدلې وه پر دې سربېره د دوی نور اثار او نښې هم وې چې نسل په نسل خلکو ته رسېدلې او په تواتر کې تر مشاهدې پورې رسېدلې.

کله چې نورو دغه د شرافت خاوندان ولیدل چې الله ج دوی ته د نبوي کورنۍ پر شرافت سربېره په مغرب کې دومره شاهي دبدبه هم وربښلې ده، ځانونه یې له هغو فضایلو څخه محروم ولیدل او دا یې هم ولیدل چې ګواکې زموږ یو څوک د هغوی نیمایي عزت ته هم ونه رسېدل، دغه عزت او شان د دوی د کینې او رخې احساس ډېر راوپاراوه، ځکه یې په زړونو کې دغه ارادې را پورته شوې چې د دې کورنۍ پر خلاف د تورونو او بهتان خبرې راپورته کړي، تر دې چې پاس یاد شوي شرمناک تورونه یې ولګول او دروغ خبرې یې جوړې کړې، د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخه دا وه چې پر دې به یې زړونه یو څه تسلي شي. خو نه یې دې تورونو ځای ونیو نه دوی د مقام او مرتبې خاوندان شول او نه یې د ادریسیانو مقام او عزت ته زیان ورسولی شو.

موږ ته دا معلومه شوه چې په مغرب کې د دغه کورنۍ د نسب او عزت په باب د یوې ذرې هومره شک نشته. دغه صفا نسب چې د حسن له اولادې څخه دی، اوس مهال یې مشران د عمران د کورنۍ څه دي چې له فاس څخه دی او د یحی حوطي بن یحی العوام بن قاسم بن ادریس بن ادریس له اولادې څخه دي. چې په فاس کې د پیغمبر د کورنۍ سردار او مشر دی، او د خپل نیکه ادریس په وطن کې استوګنه لري، هغوی د ټول مغرب سرداران دي چې موږ به د ادریسیانو په برخه کې رڼا پرې واچوو. ان شاالله

پر امام مهدي بد ویل

لږ د امام مهدي شخصیت ته ځیر شئ چې د هغه شان د علماؤ له شان سره مختلف ؤ، او د نوموړي حالت د هغوی له عقیدې څخه بالکل ممتاز ؤ، هغه د یوه ځواکمن حکومت مقابله وکړه، او نوموړي په بېساري اجتهاد له علماؤ سره مقابله وکړه نوموړي پر قوم د آزادۍ لپاره غږ وکړ چې په جهاد کې ورسره ودرېږي. او بیا یې د یوه پیاوړي حکومت سره چې وسلې یې درلودې کلکه مقابله وکړه او د هغو ریښې یې له بیخه را وایستلې او تس نس یې کړ.

په دې جهاد کې چې د نوموړي څومره پیروان شهیدان شول شمېر یې الله ج ته معلوم دی، دې پیروانو یې له ده سره په مرګ بیعت کړی ؤ او د نوموړي د ساتنې او دفاع په لار کې یې خپل سرونه قربان کړل، او د توحید د بلنې د خپرېدو او پرمختګ لپاره یې یوازې د لوی الله ج د رضا په لار کې ځانونه قربان کړل، د هغې کلیمې په پلوی یې سرونه نذرانه کړل چې راپورته شي او پر ټولو کلیمو اوچته شي، او د نړۍ تر دواړو څنډو پورې همدغه کلیمه واکمنه او اوچته شي. بلاخره همداسې وشول

الله ج دوی ته بری ورکړ، نوموړي ساده ګي خوښوله، له مصیبتونو سره په صبر او زغم عادت ؤ، له دنیا نه یې ګوښه ژوند غوره کړی ؤ او له دنیاوي خوندونو څخه یې ځان لرې ساتلی ؤ، تر دې چې الله ج خپل لوري ته وروباله.

په هر صورت هغه له کوم دنیاوي راحت، خوند او آرام څخه ګټه وانه خیسته او د تقوا او سادګۍ ژوند یې وکړ، تر دې چې له خپل زوی څخه هم بېل اوسېده چې هر سړی یې په طبعي توګه د یو ځای ژوند هیله لري، او اولادو لپاره د الله ج په لار کې د شاندارو کارنامو په ترسره کولو کې زړه نا زړه وي. که له دې بېلتون نه د نوموړي موخه د الله ج رضا نه وي نو څه به وي؟ د مطالعې خاوندان دې پخپله قضاوت وکړي. نوموړي له دنیاوي نعمتونو څخه لږ ګټه هم وانه خیسته، نو که فرض کړو چې که د نوموړي نیت ښه نه ؤ او دنیاوي تمې ورسره وای نو غورځنګ به یې نه ؤ بریالی شوی او حکومت به یې ډېر زر له منځه تللی وای. ځکه چې په خلکو کې د الله ج همدغه طریقه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام مهدي د نسب له اړخه سپيناوی

پاتې شوه دا چې ځينې د نوموړي له نسبه انکار کوي چې د پيغمبر له کورنۍ څخه نه دی، په دې کې له هغوی سره هيڅ دليل نشته، دا چې د هغه نسب له پيغمبري کورنۍ سره غلط ثابت کړي داسې دليل شته؟
ټول خلک د پيغمبر د کورنۍ سره د هغه پر نسبي تړاو لري.

د يوه شک ځواب

پر يوه قوم د بل قوم کوم ځوک حکومت نشي کولای، لکه چې دغه اصول موږ هم صحيح بللي دي او د دې کتاب په لومړي فصل کې مو پر دې وضاحت کړی دی چې درانه لوستونکي به يې ان شاالله ولولي، او نوموړی د ټولو قبيلو مشر او سردار دی، د نوموړي د قبيلې او ډلې اطاعت همدغه قبيلې هم کاوه تر دې چې د دوی غورځنګ پياوړی شو او پرمختګ يې وکړ.
د دې اصلي لامل دا دی چې د نوموړي بلنه يوازې تر فاطمي نسب پورې محدوده نه وه او نه يوازې د دې نسب خلکو د هغه اطاعت کاوه، بلکې د هرغه او مصموديه قبيلو د پلوي توب په سبب خلکو د دوی اطاعت وکړ، پر هغو خلکو د نوموړي ډېر اغېز پروت ؤ او له دوی سره يې کورنۍ اړيکې درلودې فاطمي نسب هېر شوی ؤ او د خلکو په زړو کې د هغو خيال هم نه ؤ، داسې ډېر مثالونه شته چې خلکو ته د چا د لومړي نسب معلومات نه وي او هغه ترې پټ وي، د بجيله رياست په باره کې د عرفجه او جرير پر ښه غور کړئ، عرفجه قبيله د ازد وه او هغو د بجيله پرده پر ځان راغوړولې وه تر دې چې د حضرت عمر «رض» په مخکې يې له جرير سره د رياست په باب شخړه هم راغله له دې نه به تاسو د ريښتيا خبرې په پوهاوي کې مرسته وشي، او الله د سمې خبرې لوري ته لارښوونکی دی.

د بد ګومانيو وضاحت اړين ؤ

په غالب ګومان پر دغو بدګومانيو له مفصلې رڼا اچولو سره موږ د کتاب له اصلي موضوع څخه ووتو. خو دلته وضاحت اړين ؤ ځکه چې په دې ځای کې ډېر د باور وړ علما مؤرخين او حافظان تېرېدلي دي. داسې خبرې يې په ذهنونو کې ناستې دي او کمزوري نظرونه او اټکلونه يې ليکلي دي، په داسې حال کې چې دوی ته هم له پلټنې او تحقيق پرته دغه نظريات رسېدلي دي او د دوی د معلوماتو په زېرمه کې راټول شوي دي، تر دې چې د تاريخ فن يو پخوانی فن او هنر وګرځېد او هر څه پکې ګډوډ شول چې لوستونکی په شکونو او بدګومانيو کې پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ د خواصو فن دی د عامو خلکو نه دی

د دې خبرې مفهوم دا راوزي چې تاریخ د عامو خلکو فن ګڼل شوی دی، په داسې حال کې چې یو مؤرخ د سیاست پر قواعدو او د معبوداتو پر طبیعت خبروي، په عادتونو او اخلاقو کې، په قولونو او مذهبونو، خصلتونو او سیرتونو کې، د بېلابېلو قومونو بېلابېلو مقامونو او بېلابېلو زمانو خیال وساتي او دا ډېر اړین دي.

دا هم اړینه ده چې خپل معلومات له پخوانیو سره پرتله کړي او د هغو ورته والی وپلټي، چې آیا په دواړو کې یووالی دی او که اختلاف. او د همدې اختلاف او یووالي لاملونه او نسبې هم معلومې کړي.

د هېوادونو او مذهبونو اصول او د هغو د ظهور او حدوث مبداوې او لاملونه، د هغو د شتون حرکتونه او د هغو د پیروانو او منونکیو حالت او وضعه هم باید ورته معلومه وي، تر څو مؤرخ د هرې پېښې او خبر په لاملونو او سببونو برلاسی شي، تر څو نقل شوی روایت د خپلو اصولو او قواعدو له مخې وړاندې کړي، وګوري چې که د هغو اصولو او قواعدو سره برابر وي نو صحیح دی او که نه غلط، بیا دې د هغو په ښکاره تردید وکړي او د دې پروا دې نه لري چې پخوانیو په دې تړاو تاریخ مهم بللی دی، تر دې چې طبري او بخاري او تر هغه مخکې ابن اسحاق او نورو تاریخ خپل فن بللی دی، له دې حکمت څخه ډېر خلک نا خبره دي آن چې تاریخ ته د فن او هنر نسبت جهالت او ناپوهي بولي. او عام خلک او هغه کسان چې ژوره مطالعه نه لري د تاریخ علم معمولي او بې ارزښته بولي او فکر کوي چې زده کول یې کومه ډېره ګټه نه لري او په دې کې وخت لګول هسې د وخت ضایع کول دي. پایله دا چې په دې کې رښتیا، دروغ، ښه او بد او کره نا کره هر څه سره ګډ دي. د ټولو چارو پای د الله ج په واک کې دی.

یوه لا شعوري غلطي

یوه غیر شعوري غلطي چې په تاریخ کې کېږي دا ده چې د وخت او زمانې له بدلون سره د خلکو او ولسونو د وضعیت بدلون ته پام نه کېږي. دا وژونکې پټه ناروغي ده چې لږ خلک یې پېژني. دا چې دغه ناروغي ډېره موده وروسته راپیدا کېږي ځکه خو یوازې د ګوتو په شمار د عقل خاوندان پرې پوهېږي.

په هره زمانه کې د قومونو وضعه بدله وي

دا په یاد ولرئ له زمانې سره د نړۍ د قومونو وضعیت هم بدلیږي او د هغوی اخلاق، عادتونه، د ژوند ژواک ښه او کلتور او تمدن په یوه حالت او یوه لاره نه پاتې کېږي بلکې له وخت سره بدلون پکې راځي. په کوم ډول چې دغه بدلونونه په خلکو کې، په بېلابېلو وختونو او ښارونو کې راڅرګندېږي. همدغسې د نړۍ په هر ګوټ، هره دوره او هره واکمنۍ کې هم راڅرګندېږي. دا د الله ج یوه طریقه ده چې د هغه په بندګانو کې همدغسې را روانه ده او دوام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو وګورئ په پخوا زمانو کې پارسیان، سریانیان، نبطیان، یمنیان، اسرائیلیان او قبطي قومونه ابادوو او په حکومت، هېواد، سیاست، صنعت او کسب، ژبه اصطلاحاتو او نړیوالو شریکو مسایلو کې دوی خپل خپل ځانګړی مقام درلود، په نړۍ کې د دوی پر ټولنیز حالت د دوی اثار شاهدي وايي.

بیا په هغوی پسې پارسیان، رومیان او عرب راځي، خامخا په لومړیو حالاتو کې بدلون راځي او له دې سره په عادتونو او اخلاقو کې هم بدلون راځي. چې بیا له پخوا سره ورته یو شان عادتونه زېږي یا بلکل بېل عادتونه هغوی راښکېل کوي.

بیا چې اسلام او د مضر قبیلې حکومت راځي او وضعه یو مخ په بل لوري لټ خوري او نور حکومت له ځان سره نور رنګ او بڼه راوړي، نن چې موږ کومه وضعه ګورو دا له اسلامي انقلاب سره راغلې ده چې اولادونو له خپلو پلرونو او نیکونو څخه په پیروۍ تر ننه را رسولې ده. وروسته بیا اسلامي حکومت هم له زوال سره مخ کېږي او له منځه ځي او د هغو د پسرلي تاندوالی د مني د موسم ښکار کېږي او د مشرانو او نیکونو وخت تېرېږي چې په خپلو قربانیو او هڅو یې د اسلام عزت لوړ او پیاوړی کړی ؤ، د حکومت او هېواد حدود یې پراخ کړي وو او واک او اقتدار یې اوج ته رسېدلی ؤ.

دغه مهال خلافت د عجمیانو لاسونو ته ورغی، په ختیځ کې د ترکانو په لاس او په مغرب کې د بربریانو او په شمال کې د فرنګیانو په لاس کې لوېږي. په دې ډول د عربو له ختمېدو سره دغه قومونه هم له منځه ځي او د خلکو په عادتونو او وضعه کې هم بدلون راځي او لومړي عادتونه او وضعیت له خلکو هېرېږي او په مازغو کې یې د هغو هېڅ نښه هم نه پاتې کېږي.

د وضعې او عادتونو د بدلون سببونه

د حالاتو او وضعې د بدلون عام سبب دا دی چې خلک د خپلو واکمنو او پاچاهانو په خوی او خصلت ژوند کوي. لکه دغه د حکمت نه ډکه مقوله مشهوره ده چې «اَلنَّاسُ عَلى دِيْنِ مُلُوْكِهِمْ» یانې خلک د خپل پاچا په دین وي. د بل هېواد واکمن که کوم هېواد فتحه کړي نو د لومړنیو قومونو عادتونه خپلوي او زیات عادتونه له هغوی څخه را اخلي.

له دې سره دوی د خپل قوم عادتونه هم نه هېروي، ځکه خو د حکومت اوسنی کلتور د لومړني قوم له کلتور سره یو څه اختلاف لري بیا بل حکومت راځي او هغه هم یو څه اختلافونه ورسره راوړي خو له تر ټولو مخکې حکومت سره یې اختلافونه نور هم ډېر وي، په دې ډول د بېلابېلو بې شمېره حکومتونو له بدلېدو سره بلکل یو نوی کلتور رامنځته کېږي، څومره چې حکومتونه بدلېږي په وضعیت کې بدلونونه ورسره جوخت روان وي.

په قیاس او نقل کې د تېروتنې امکان

قیاس او نقل انساني فطرت دی چې له غلطۍ څخه خوندي نه دی، انسان هېرول او غفلت له خپلو موخو څخه لرې کوي، او هغه له خپل اصلي هدف څخه کږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زياتره وختونه اورېدونکی د پخوا وختونو خبرونه اوري خو د وضعې د بدلون رابدلون په باب فکر نه کوي او سمدستي د معلوماتو او مشاهدې له مخې اټکلونه کوي، په داسې حال کې چې د اوس او هغه مهال تر منځ توپير وي بلاخره د غلطی په ختو کې نښلي.

د قياس د تېروتنې يو ساری

په دې برخه کې مؤرخين د حجاج په تړاو يوه کيسه لري، چې د حجاج پلار استاذ ؤ. پر دې سربېره زموږ په اوسنی زمانه کې علم يو صنعتي مسلک گرځېدلی دی، دا يو کاروبار دی چې د يوه شريف خاندان د عزت او لوړوالي پر خلاف گڼل کېږي. بېچاره استاذ کمزوری او محتاج وي چې ريښتې يې غوڅې شوې وي او هېڅ قدر او عزت يې نه وي، زياتره له ټيټې طبقې کمزوريو خلکو څخه د دې مقام د ترلاسه کولو لپاره په تمه وي، چې هغوی د دې حقدار نه وي خو ترلاسه کول يې ورته آسانه ښکاري، او همدغه تمه يې د دې لوري ته راولي، کله کله يې د تمې پړی له لاسونو څخه وزي هم او دوی د مرگ او تباهی په خطرناکه کنده کې ورلوېږي. خو دغه مقام ترلاسه کول د ځان لپاره سخت نه گڼي او نه پر دې پوهېږي چې دی کسبگر او مسلکي حيثيت لري.

د اسلام په پيل کې د علم حيثيت

د اسلام په پيل کې او د امويانو او عباسيانو په دورو کې د علم حيثيت داسې نه ؤ، ځکه چې په عام ډول علم ته چا د صنعت او کسب په سترگه نه کتل، بلکې علم يوازې د شرعي روايتونو نقل کول وو او قرآن او حديث له تبليغي اړخه خلکو زده کول، ځکه خو شريفو او د عزت خاوندانو چې د دين او قوم خادمان وو له تبليغي نظره د قرآن او سنتو تعليم ورکاوه، د صنعت او کسب له نظره نه. دا چې قرآن د دوی کتاب ؤ چې د دوی پر پيغمبر صلی الله عليه وسلم له آسمانونو رانازل شوی ؤ او په هغو کې د همدغه نور وړانگې خپرې وې او اسلام د دوی غوره کړی د خوښې دين ؤ چې د هغو د ساتنې لپاره يې خپل سرونه او ځانونه ترې ځارول او مخالفين يې وژل. مسلمانان د نړۍ په ولسونو کې د همدغه قرآن په سبب سر لوړي او د عزت خاوندان شول. ځکه خو د دوی په زړونو کې د قرآن د تبليغ او پوهې جذبه څپانده وه، له هغو څخه نه دنياوي مقام دوی راگرځولای شوای او نه يې کوم شرم او عار له هغو مخه اړولای شوای.

د رسول الله صلی الله عليه وسلم له لوري عربو ته د پلاويو په توگه د لويو صحابه کرامو استول چې هغوی ته دين وروښيي د دې ښکاره دليل دی رسول الله صلی الله عليه وسلم لس تنه لوی اصحابان چې د جنت زيری پرې شوی ؤ واستول، له دوی سره يې نور اصحابان هم واستول.

بيا چې اسلام پياوړی او ريښې يې ټينگې شوې، تر دې چې د مسلمانانو هممهاله د نړۍ نورو قومونو اسلام زده کړ او د يوې مودې له تېرېدو وروسته د دې قوم په حالت او وضعه کې بدلون راغی او د ډېرو زياتو پېښو د پېښېدو په سبب له قرآن څخه د شرعي احکامو د راايستلو اړتيا پېښه شوه، نو د دې لپاره د داسې قانون د جوړېدو اړتيا شوه چې د نورو صنعتونو په څېر دا هم په يوه مسلک او صنعت بدل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بیان به یې د علم او تعلیم په فصل کې راشي.
اوس نو خانداني شریف او د عزت خاوندان د هېواد او حکومت د اداري په چارو کې بوخت شول او علم یې نورو خلکو ته چې پکې بوخت وو پرېښود او دا بیا د کاروبار لپاره یو مسلک او کسب وګرځېد، چې شتمنو او واکمنو ته نور د هغو زده کړه شرم ښکارېدو، او د ټیټ پاړکي کمزوریو خلکو ته یې زده کړه پاتې شوه، د لویو کورنیو شریفو خلکو ته نور دا حقیر او سپک ښکارېدو، د حجاج پلار د بني ثقیف قبیلې له سردارانو او عزتمنو خلکو څخه ؤ او د عربي عصبیت او قریشي عزت له مخې یې چې کوم مقام درلود هغه تاسو ته معلوم دی ځکه خو هغه مهال که هغه استاذ ؤ د تعلیم او زده کړې دومره سپکاوی نه ؤ چې اوس دی، بلکې علم زده کول او نورو ته ورښودل د عزت او شرافت نښه او سبب ؤ. اوس خو تعلیم یو مسلک او کسب دی.

دوهم مثال

په همدې ډول د تاریخي کتابونو لوستونکي یو بل ګومان هم کوي چې دوی ته د قاضي مقام ورکړای شي، کله چې دوی د قاضیانو حقیقت مطالعه کوي او د دوی شان او دبدبه ګوري چې په جګړو کې د لښکر قوماندانان وو او پوځونه به د دوی تر قوماندې لاندې وو نو د دوی په زړونو کې هم دغه هیلې راوټوکېږي چې دوی هم دومره لوړو مقامونو ته رسېدای شي او پرې پوهېږي چې نن د قضا د مقام کوم شان او شوکت دی، په هغه زمانه کې به هم همداسې و. خو چې کله دا واوري چې ابن ابي عامر چې د هشام ملګری او د ټولو واکونو خاوند وو او ابن د عباس پلار چې قاضي و د اشبیلیه قومونو له پاچاهانو څخه و، نو فکر کوي چې د اوس وخت په څېر قاضي به وي او پر دې نه پوهېږي چې د قضا په منصب کې څومره انقلاب راغلی دی او د هغو په وضعه کې ډېر بدلون راغلی چې موږ به یې په لومړي کتاب کې د قضا په څېرکې کې بیان کړو.
ابن عامر او ابن عباد له هغو عربي کورنیو څخه وو چې په اندلس کې یې د امویانو حکومت ټینګ کړی وو. د دغه حکومت چلوونکي د عصبیت خاوندان وو د دوی مرتبه او مقام په حکومت کې لوړ وو او ټولو ته معلومه وه چې په دې هېواد او حکومت کې چې دوی کوم لوړ مقام تر لاسه کړ هغه نن ورځ د قضا د مقام تر احسان لاندې نه دی. بلکې په پخوانیو وختونو کې د قضا مقام نږدې خپلوانو او غلامانو ته سپارل کېدو لکه نن چې په مغرب کې د وزارت دنده ده. فکر وکړئ قاضي به لوی لښکر په ډلو ډلو کې راویست او لویې دندې به یې پر اوږو وې، دغه دندې د داسې چا پر غاړه وراچول کېدې چې د پلویتوب له اړخه به یې د تر سره کولو وړتیا ورسره وه، د تاریخ لوستونکي چې دې ځای ته راشي لاره ورکه کړي او د پېښو په ترڅ د واقعیتونو پر خلاف اټکل کوي.

د اندلس د خلکو لنډه پاړي

په هغه زمانه کې د اندلس اوسېدونکیو چې بصیرت یې کمزوری او تنګ نظري وو دغه غلطي کوي ځکه چې د دوی په هېواد کې د ملي ملاتړ نوم او نښه نشته، کله چې په اندلس کې د عربو حکومت ختم شو او له هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايه عربان له منځه يوړل شول او بربريان چې د عصبيت خاوندان وو له هېواده ووتل نو د هغوی عربي نصب خوندي پاتې شو او د عزت او برلاسۍ وسيله چې ملاتړ او مرسته وه له منځه لاړه. هغه عربان چې پرون پاچاهان وو نن د عامو خلکو په څېر ذليل او بې وسه دي او پرديو واکمنو غلامان کړي دي او ذلت يې په غاړو کې ورلوېدلی دی. دوی په همدې گومان کې وي چې دوی يو وخت پاچاهان وو، ځکه خو به يې نسب دوی بيا واکمنۍ او حکومت ته راولي، همدغه وضعه د کسبگرو او صنعت کارو هم ده او په دې لاره کې هغوی زيار هم گالي چې پخوانی کاروبار بېرته ترلاسه کړي. کوم کسان چې د قبايلو د ملاتړ او مرستې په سبب د هغوی له حکومتونو څخه خبر دي او پر دې هم پوهېږي چې قبيلې او قومونه څه ډول پر يوبل برلاسي مومي له هغوی څخه په دې خبرو کې غلطي نه کېږي او هغوی غلط اټکلونه نه کوي.

درېيم مثال

د همدې لړۍ يوه کړۍ دا هم ده چې مؤرخ د حکومتونو او د هغو پاچاهانو د نظم او ترتيب د بيانولو پر مهال د دوی نومونه، د نسب شجره يې، د دوی د پلار او مور نومونه، د دوی د مېرمنو نومونه، القاب يې، د هغوی گوتې، د دوی قاضي، د دروازې پېره دار او د هغوی وزيران ټول يادوي، د بني اميه او بني عباس مؤرخين تقليد کوي، او د هغوی موخې او اهداف بې له دې چې فکر پرې وکړي ټول يادوي.

په داسې حال کې چې هغه مهال مؤرخينو تاريخونه، حکومت او د هغوی اولادونو ته يوازې د دې لپاره ليکل چې هغوی د خپلو نيکونو خويونه غوره کړي او د هغوی له حاجته خبر وي تر څو خپل ژوند هماغسې عيار کړي او د هغوی پر پله لاړ شي. آن که دوی په اولادونو کې کوم وړ ځوک وي نو مقام ورکړي او د کوم لايت او يا ښار حاکم يې کړي چې د همدوی لاره غوره کړي او ورسره مرستندوی شي.

په لومړيو وختونو کې قضا چا ته سپارل کېدله؟

په هغه مهال کې به قاضي هم د مملکت پلوي او له وزيرانو څخه په شمېرل کېدو، لکه چې مخکې مو يادونه وکړه، ځکه خو مؤرخينو دغه ټولې خبرې بيان کړې دي.

د اوسنيو مؤرخينو موخې او اهداف

اوس چې د حکومتونو بنې او وضعې بدلې شوې دي او په زمانه کې ډېر واټن راغلی دی، د مؤرخينو موخې يوازې پر دې راټولې شوې چې يوازې د پاچاهانو له وضعې څخه خبر وي، د حکومتونو برلاسي او اقتدار ورته معلوم وي او د قومونو له لوړتيا ځوړتيا څخه خبر وي. چې څه ډول جوړ شول او څه ډول وشړېدل. نو په دې زمانه کې يوه مؤرخ ته د پاچا د زامنو، د هغه مېرمنو د گوتيو نقشونو، لقبونو د قاضيانو، وزيرانو او ساتونکيو د يادونې اړتيا پاتې نه شوه ځکه چې نن پخواني اصول، نسبونه او مقامونه پاتې نه شول، البته د نن مؤرخين د پخوانيو مؤرخينو د وچ تقليد او د هغوی له موخو او اهدافو څخه غفلت او بې پرې والي دې غلطيو ته چمتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي البته د هغو وزیرانو پېښې چې د هغوی د اثارو عظمت تر دې بریده لوړ شو چې د پاچاهانو د ژوند حالات یې پر وړاندې ختم شول او خبرونه یې پیکه شول لکه حجاج، مهلب، بني نو بخت، کافور اخشیدي، ابن ابي عامر او نور د هغو د پلرونو او نیکونو د پېښو په بیان کې ستونزه نشته ځکه چې دوی په شاهانو کې شمېرل کېږي.

یوه مهمه ګټه

اوس د یوې ګټې یادول اړین دي چې پر همدې به دغه فصل ختم کړو. هغه دا چې تاریخ د یوه وخت او یا قوم خاصو خبرونو ته ویل کېږي. خو د ټولو وختونو او د ټولو قومونو د عامې وضعې بیانولو ته هم اړتیا ده چې مؤرخین یې باید یاد کړي او دا د بنسټ حیثیت لري، چې پر دې د هغوی د موخو او اهدافو ودانۍ جوړېږي. او د دغو پېښو د بیان وضاحت هم زیات کېږي. خلکو پر دې ځانګړي کتابونه لیکلي دي. لکه مسعودي چې په مروج الذهب کې د خپلې زمانې (٢٣٠هجري) د ختیځ او لوېدیز او د نړۍ هر ګوټ بیان کړی دی، د هغوی د مذهب او اخلاقو په باب یې خبرې کړې دي، د ښارونو، غرونو، سمندرونو، هېوادونو او حکومتونو پر وضعه یې رڼا اچولې ده. د عربي او عجمي کورنیو تر منځ یې توپیرونه روښانه کړي دي، ځکه خو مسعودي د مؤرخینو پېشوا او امام بلل کېږي. ټولو مؤرخینو همدې لور ته مخه کړې ده او د زیاترو تاریخي مسئلو په څېړنه کې همدی د سند په توګه مني. تر مسعودي وروسته د تکبري مهال راځي، هغه هم په ملکونو او هېوادونو کې د مسعودي تګلاره غوره کړې ده. څرنګه چې د هغه پر مهال په قومونو او قبیلو کې ډېر بدلونونه نه دي راغلي ځکه هغه د هغو ورځو پېښې پرېښې دي.

د اتمې پېړۍ په پای کې د مغرب په وضعه کې بدلون

د اتمې پېړۍ په پای کې د مغرب په وضعه په بل لټ واوښته چې موږ یې ګورو نو وضعه ټوله بدله شوې ده. د بربریانو پخوانی حالت پاتې نه شو ځکه چې دوی ته د عربانو د راتلو مهال له پنځمې پېړۍ څخه پیلېږي، عربانو د دوی شان او دبدبه له منځه یوړه او پرې برلاسي شوي وو، د دوی نه یې هېوادونه ونیول او کومه سیمه چې د دوی په لاس کې پاتې شوه په هغو کې هم عربان ورسره شریک وو.

د اتمې پېړۍ په نیمایي کې وژونکې وبا

د اتمې پېړۍ په نیمایي کې په ختیځو او لوېدیځو ولسونو کې وژونکې وبا خپره شوه چې قومونه یې برباد کړل او ډېرې کورنۍ یې د مرګ کومې ته ورټېل وهلې. د ولسونو کلتور ښېګڼې او پرمختګونه یې تر پښو لاندې کړل او هغوی یې د ژوند له ډګره ورک او برباد کړل. پر حکومتونو دغه اسماني ټکه په بوډا توب کې راپرېوته. په داسې حال کې چې دوی د ژوند وروستیو شپو او ورځو ته رسېدلي وو، دې وبا یې سیوری ورټول کړ. د هغو ځواک یې له منځه یووړ او واک یې کمزوری کړ. د هغوی سره مال پاتې نه شو او بې وسي او کنګال شول، وبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک ووژل، آبادي يې ورانې او ښارونه يې ړنګ کړل. کارخانې يې ويجاړې کړې، لارې او دلارو نښې له منځه لاړې، کورونه له خلکو تش شول او قبيلې او هېوادونه کمزوري شول او څوک چې پاتې شول هغه ډېر بدل شول. په ختيځ کې هم د لوېديز په څېر د آبادۍ په پرتله همدغه وبا خپره شوه. لکه چې «تقدير» د نړۍ د بربادۍ او تباهۍ «اعلان» وکړ سمدستي دنيا د دې اعلان په مخکې خپل سر ټيټ کړ. ځکه چې الله ج د ځمکې او د ځمکې د اوسېدونکيو وارث دی.

د نړۍ په وضعه کې له انقلاب سره په خلکو کې بدلون راځي

چې کله د ټولې نړۍ وضعه بدلېږي ګواکې د نړۍ ټول خلک بدلېږي او ټول کاينات په يوه نوي رنګ او بڼه راڅرګندېږي. داسې لکه چې دا نوی مخلوق وي او دوی د ژوند بڼه بدله کړې وي او په يوه نوې نړۍ کې وي. ځکه خو د دې مهال لپاره داسې مؤرخينو ته اړتيا وي چې د نړۍ د ګوټ ګوټ، د نړۍ قومونو او بېلابېلو مذهبونو وضعه وليکي. چې په نويو نويو څېرو راڅرګند شوي دي. او کومه طريقه چې مسعودي په خپل مهال کې غوره کړې وه، هماغه غوره کړي، تر څو راتلونکي تاريخ ليکونکي د دوی پيروي وکړي او دوی هغو ته د اصل سرچينه شي.

د کتاب موضوع

زه به خپل کتاب کې تر ممکن حده د مغربي قطر يادونه وکړم، که په وضاحت وي، او که د پېښو خبرونه او که په اشارو ځکه چې زما د کتاب ځانګړې موضوع مغرب دی او د مغرب کورنۍ او قومونه دي، د مغرب حکومتونو او هېوادونو د وضعې بيان زما ځانګړې موخه ده، د نورو قطرونو وضعه نه ده، ځکه چې ما ته د ختيځ وضعه او د هېوادونو حالات معلوم نه دي او يوازې په مطالعه چې زه له وضعې خبرېږم هغه زما د موخو رښتينولي بشپړولای نه شي.

مسعودي يو سېلانی وو

مسعودي چې د ټولې نړۍ په وضعه کتاب ليکلی دی سبب يې دا دی چې هغه سېلانی و، هغه بېلابېل هېوادونه ليدلي وو، لکه چې پخپله يې په خپل کتاب کې ليکلي دي. پردې سربېره يې هم د مغرب په باب چې څه ليکلي دي، د بشپړې وضعې له بيان نه ناتوانه دی. پر ټولو د علم خاوندانو الله ج ډېر عالم دی، انسان عاجز او مجبور دی او الله ج پر هر څه عالم او خبر دی. انسان بې وسه او ناتوانه دی او ليکوالانو ته پر دې اعتراف لازم دی چې کمزوري او ناتوانه دي. خو الله ج چې د چا مرستندوی شي د هغه پر مخ د علم او پوهې دروازې پرانيزي او هڅې يې بلاخره ثمر ته رسېږي او برياوې يې پښې ښکلوي. زه هم په دې کتاب کې د خپلو موخو د بيانولو لپاره له الله ج څخه مرسته غواړم، الله ج د سمې لارې ښوونکی دی او پر هغه مو ايمان دی. تر ټولو مخکې پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما فرض ده چې د توريو د بڼې پر کيفيت چې په عربي ژبه نه دي يوه سريزه وليکم. څکه چې په ضمني ډول زموږ په دې کتاب کې ليکل شوې ده.

د عجمي ژبو د هجا توريو بيان

په ياد ولرئ هغه حروف چې په ويناو کې کارېږي د هغو غږونو حالت دی چې له حنجرې راوځي. دغه حالتونه هغه مهال پيدا کېږي چې غږونه پر تالو يا غاښونو يا سپږمو، يا د ژبې له سرونو يا له شونډو سره لګېږي. بيا چې له دې لګېدو سره څه ډول بدلون راځي هماغسې د غږونو په حالت کې هم بدلون راځي، او بېلابېل توري د غږونو له پرو سره لګېږي او يو له بله په توپير اوښتل کېږي. له همدې توريو کليمې جوړېږي چې د زړونو خيالونه روښانوي.

د نړۍ ولسونه د توريو په ادا کولو کې يو شان نه دي

د نړۍ ټول قومونه د دې توريو په ادا کولو کې يو شان نه دي، څکه چې د ځينو قومونو په ژبو کې داسې توري هم دي چې د نورو قومونو په ژبو کې نشته، د عربي ژبې د هجا توري ۲۸ دي، په عبراني ژبه کې ځينې داسې توري دي چې زموږ په ژبه کې نشته او زموږ د ژبې ځينې توري په عبراني ژبه کې نشته، له دې نه د انګرېزي، ترکي، بربري او نورو ژبو اټکل وکړئ.

په عربي کې ۲۸ توري دي

عربي کاتبانو د اورېدونکو توريو د دلالت لپاره د هر يوه توري لپاره يوه ځانګړې علامه جوړه کړې، چې ۲۸ علامې دي، هره علامه له بلې څخه بېله ده د ۲۸ عربي توريو علامې لوستونکو ته معلومې دي.

د غير عربي ژبو کليمه څه ډول وليکل شي؟

کله چې د ليکلو پر مهال داسې توري مخې ته راشي چې په عربي ژبه کې نه وي د هغو لپاره عربي ليکونکو ځانګړې بڼه نه ده ښودلې او هغه يې بې مانا پرېښې او په اړه يې څه نه دي ويلي، ځينې ليکونکو هغه توري د خپلې ژبې د هممخرج توري په بڼه ليکلي، خو د عجمي ژبې د توريو لپاره دغه طريقه کافي نه ده، بلکې توري بايد د اصلي حالت نه واړول شي.

ما عجمي توري څه ډول ليکلي؟

دا چې زموږ په دې کتاب کې د بربريانو او د يو لړ عجميانو يادونې او خبرونه دي، د هغوی په نومونو او يا په ځينو کليمو کې داسې توري راځي چې زموږ د ژبې په ليکلو کې دود نه دي، نه زموږ په ژبه کې د هغو کومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه جوړه شوې ده، ځکه ما ته د هغو په ليکلو کې ستونزې جوړې شوې، خو ما يوازې د هغو د مخرج په لفظ اکتفا ونه کړه. ځکه زما په اند دا د دلالت لپاره کافي نه ده لکه چې يادونه مې يې وکړه، ځکه خو ما د داسې توريو لپاره په دې کتاب کې داسې اصطلاح پيدا کړه چې زه داسې عربي توري د داسې دوو توريو تر منځ راولم چې د دواړو په منځ کې د هغه توري تلفظ وي، تر څو لوستونکي هغه د دغو دوو توريو په منځ کې ولولي چې مخرج يې ادا شي. دغه اصطلاح ما د قرآن کريم له ليکونکيو نه د اشمام له ليکدود نه را واخيسته، لکه د لومړيو قاريانو په تلاوت کې چې د صراط لفظ دی، څرنګه چې د صاد مخرج په عجمي لهجه کې د صاد او زا تر منځ دی، ځکه خو د قرآن ليکونکيو صاد وليکه او دننه يې د زا علامه وليکله چې دا ترې څرګنده شوه چې دغه توري به د دواړو توريو تر منځ لوستل کېږي. په همدې ډول ما هر عجمي توری د خپلې ژبې د دواړو ژبو تر منځ وليکه تر څو د دواړو تر منځ تلفظ شي، د ساري په توګه په بربري ژبه کې کاف «ګاف» دی. موږ په خپله ژبه کې د کاف يا جيم او يا ق په منځ کې ليکلی لکه «بګين» يو نوم دی، ما دا داسې ليکلی دی بکين، تر څو معلومه شي چې دغه توری د کاف او جيم او يا کاف او قاف تر منځ لوستل کېږي. دغه توری په بربري ژبه کې ډېر کارول کېږي. پر دې سربېره چې کوم توري په دې ډول راغلي موږ په همدې طريقه ليکلي او تلفظ کول مو يې معلوم کړي دي، تر څو درنو لوستونکيو ته معلومه شي چې دا په منځ منځ کې لوستل کېږي. که موږ دا د هغو دوو توريو ترمنځ چې دغه توری دی په کوم يوه توري ليکلی نو دا به مو له خپل مخرج نه رااېستلو او د خپلې ژبې مخرج ته به مو راووړاو د عجمي ژبې دغه توری به مو بدلوه ځکه خو دې ته پام کوئ. الله ج په خپل فضل او کرم سره د رښتيني لارې ښودونکی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی کتاب

د نړۍ د نفوسو طبیعت، پر هغو اغېزمن اثرات مثلاً کلیوالتوب او ښاریتوب، غلبه او برلاسي، کسب او کار، علوم او صنعتونه او د هغو لاملونه او اسباب

د تاریخ حقیقت

فکر وکړئ چې د تاریخ رښتینولي دا ده چې دوی له انساني ټولنې(د نړۍ له نفوسو) خبر درکوي او د هغو حالاتو چې پر دې وګړو په طبیعي ډول راځي، لکه پخپلو کې جګړې او ترینګلتیا، یو له بله راشه درشه، د حکومتونو مرتبې او درجې، د کورنیو غیرت او لور، ډول ډول خپلمنځي غوسې او برلاسی او له هغو نه را پیدا شوې اغېزې راته شرحه کوي. لکه د هېوادونو فتحه کول، د حکومتونو جوړېدل، د حکومتونو مرتبې او درجې او هغه تګلارې چې انسان یې په خپلو کړو وړو او هڅو کې غوره کوي، د ژوند ژواک کار، علم او فن، صنعت او کسب او هغه ټول حالات چې د نړۍ له انساني ټولنې سره تړاو لري.

په تاریخ کې د دروغ، رښتیا او غلطیو احتمال

څرنګه چې په خبرونو کې د دروغو او رښتیا امکان شته ځکه خو په تاریخ کې هم د دروغو او رښتیا امکان دی.

په تاریخ کې د غلطیو سببونه

۱. بېلابېلې نظریې او مذهبونه دي، ځکه کله چې ذهن په اعتدال کې وي او کومه خبره اوري نو د هغو ارزونه کوي او له غور او فکر څخه کار اخلي، تر دې چې دا ورته معلومه شي چې دغه خبره رښتیا ده او که دروغ. کله چې ذهن په کومه نظریه او یا مذهب کې ډوب شي نو سمدستي هغه خبره مني چې د ده، د رایې او مذهب سره موافقه وي، ځکه چې د ده په عقل د پلوي توب پټی تړلی وي چې دی له پلټنې او څېړنې څخه منع کوي. دی غلط خبر مني او د غلطۍ ښکار کېږي او همدغه دروغ خبر بیا له فکر او غور پرته نقلوي.

۲. پر نقل کوونکیو باور دی چې د ده په ګومان هغه رښتیني دي، او دروغ ویل د هغو له شان سره نه لګېږي، د جرح او تعدیل پر اصولو د هغو حالات نه ارزوي.

۳. له موخو سره بې پروایي او بې نیازي ده، چې روایت کوونکي د خپله لیدلي او اورېدلي خبرونو له موخو څخه ناخبره وي او خیالي روایتونه راوړي ځکه خو په غلطیو کې لوېږي.

۴. د رښتیاو وهم (ګومان) دی، دغه سبب ډېر عام او زیات دی او په ډېرو ډولونو پیدا کېږي، زیاتره داسې پیدا کېږي چې پر روایت کوونکیو باور کول، کله داسې پیدا کېږي چې خبرونه له د باندې وضعې سره نه پرتله کېږي چې له وضعې سره یې مطابقت راشي. ځکه خو د مطابقت د نه شتون په سبب جعلي او دروغ خبرې وده

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او د رښتیا او غلطو خبرو تر منځ توپیر ورکېږي. اورېدونکی یې کټ مټ داسې نقلوي، په داسې حال کې چې هغه جعلي وي او له حقایقو څخه په مایلونو واټن لري.

۵. د عزتمندو او لویو خلکو ستاینې کوي، غواړي هغه خوشاله کړي او موخه یې هغو ته نېږدې کېدل وي، زیاتره غوړه مالان د لویو خلکو خبرو ته ښکلې بڼه ورکړي او هغو ته رشوت ورکوي، په دې ډول دروغ خبرې په نړۍ کې مشهورېږي، دا چې پر انسان باندې په فطري توګه خپله ستاینه ښه لګېږي او خلک د نړۍ د نورو اسبابو لکه (شتمني او مقام) ډېره تمه لري او زیاتره یې فضیلتونه او د هغه خاوندان نه غواړي.

۶. تر پاسنیو ټولو موادو مهم د ټولنې له عامې وضعې څخه بې خبري ده ځکه چې د وخت د هرې پېښې لپاره که ذات دی یا فعل، ذات ته د ورپېښ حالت لپاره ځانګړی طبعیت دی که د خبر اورېدونکی د رامنځته شویو پېښو او وضعې د ځانګړي طبیعت او ځانګړیو غوښتنو نه خبر وي نو همدغه خبرتیا د هغو په ارزونه کې ورسره مرسته کوي.

د خبرونو ارزولو یوه معیاري قاعده

د خبرونو د ارزولو لپاره دغه قاعده معیاري حیثیت لري چې د هغو له مخې یې کره او کوټه معلوم کړي. د خبرونو د څېړنې لپاره دغه قاعده تر بلې هرې یوې غوره او ښه کار ورکوي.

ډېر ناممکن او سخت خبرونه منل کېږي

ځینې وختونه خلک سخت او ناشوني خبرونه مني او باور پرې کوي او له نورو یې روایت هم کوي او خلک بیا له دوی نه روایت کوي او همدغه خبرونه نقلوي.

د اسکندریې په اړه یو ناممکن خبر

لکه چې مسعودي له سکندر نه روایت کوي چې کله هغه د اسکندریې ښار جوړولو هوډ وکړ او سمندر یې په لاره کې خنډ شو، نو هغه د لرګیو یو تابوت جوړ کړ د هغه په منځ کې یې د ښیښې یو صندوق کېښود په هغه کې کېناست او د سمندر تل ته لاړ، د هغو سمندري شیطاني ځناورو تصورونه یې وکېښل چې د سمندر په تل یې لیدلي وو، له اوسپنې څخه یې د هغو مجسمې جوړې کړې او د اسکندریې د تاداوونو په مخکې یې هغه پر څمکه ښخې کړې. کله چې د شپې له لوري دغه ځاروي راووتل او هغه یې ولیدې ووېرېدل او وتښتېدل او د ښار جوړول بشپړ شول، دا اوږده کیسه ده چې له بېځایه اوتو بوتو ډکه ده او په څو دلایلو ناشونې ده. لومړی دا چې د ښیښې صندوق د سمندر له څپو سره لګېږي ټوټه ټوټه کېږي. دوهم دا چې پاچا ځان په دغه ډول خطرناک او وژونکي ځای ته نه ورغورځوي، که کوم پاچا داسې وکړي مانا دا چې سنډا (راشه ما مړ کړه) معامله به وي. او صفا دا اعلانوي چې زه له تاج او تخته لاس پر سر یم او خلک بل پاچا ځان ته غوره کوي ځکه چې په دې ډول به هغه حتمي وژل کېږي او خلک به یې د بېرته راستنېدو یوه شبېه هم انتظار ونه کړي. دوی پر دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باوري وي چې له دې دوکې نه د هغه د ژغورنې امکان نه شته. دریيم دا چې د پېریانو خاصې بڼې او څېرې نه وي، البته هغوی په هره بڼه ځانونه اړولای شي، دا چې خلک وايي چې پېریان څو سرونه لري مانا يې کټ مټ دا نه ده، بلکې په دې مانا چې هغوی وېروونکې څېرې لري. په لاندې څلورو دلايلو دغه کيسه ناممکنه ثابتېږي. او د هغو د نامکن ثابتولو لپاره همدا کافي ده چې په اوبو کې د مړه کېدونکي لپاره که په صندوق کې وي هم ساه نه شي اخيستی او همدا يې د مرگ لپاره بس ده. ځکه چې د طبيعي ساه اخيستلو لپاره به هوا نه وي او د هغو نشتون به يې اروا توده کړي، چې سړه هوا ور و نه رسېږي چې زړه او سږي يې پرې تازه شي او اعتدال ته راشي نو په آسانه به په خپل ځای مړ شي.

په حمام کې لمبېدونکيو او په ژورو کانونو کې د ننوتونکيو د مرگ سبب

په حمام کې د لمبېدونکيو د مرگ سبب دا دی چې دوی ته د سړې هوا کلکه مخه نيول کېږي او په څاگانو او ژورو غارونو او کانونو کې چې دننه خلک وي د بد بويۍ له سببه چې سړه او تازه هوا نه ور رسېږي نو څوک چې هلته ورننوځي سمدستي مړه کېږي. په همدې ډول کله چې کب له اوبو راوويستل شي مړ کېږي، ځکه چې هوا د کب د سږو د متعادل پاتې کېدو لپاره کافي نه وي، دا ځکه چې کب ډېر گرم دی او اوبه يې په اعتدال کې ساتي سوړوالي او يخې هوا ته چې ووځي د دغه گرم مزاجه حيوان پر اروا غلبه کوي او هغه د مرگ کندې ته غورځوي.

د برېښنا په جټکه د مرگ سبب

د همدغه اصولو له مخې هغه څوک مري چې برېښنا پرې لوېږي.

د مسعودي بل د عقل خلاف روايت

د مسعودي عقل خلاف د يو بل روايت بيان د مينا د يوه بت په تړاو دی، چې په رومه کې دی چې د کال په يوه ټاکلې ورځ ډېرې میناگانې په منبوکو کې زيتون اخلي او راټولېږي چې له هغو نه د رومه خلک غوړي وباسي. تاسو فکر وکړئ چې د زيتون غوړيو د تر لاسه کولو دغه طريقه له طبيعي طريقې سره څومره د عقل خلاف ده.

د بکري يو د عقل خلاف روايت

دغسې بکري هم يو د عقل خلاف روايت بيان کړی دی چې د ذات الابواب ښار د جوړولو په باب دی چې د دغه ښار ساحه تر دېرش پړاوه هم زياته پراخه وه او لس زره دروازې يې درلودې په داسې حال کې چې ښار د ځانونو د خوندي کولو او امن کولو لپاره جوړېږي. موږ به پر دې تفصيلي خبرې وکړو، کوم ښار چې دومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراخ وي د هغو ساتنه او خونديتوب ناشونی دی ځکه چې پر هغو د دېوال راګرځول ناشوني دي، ځکه خو د داسې ښار کلا او برجونه جوړول ډېر ګران دي.

د مسعودي درېيم د عقل خلاف داستان

دغه ډول مسعودي بيانوي چې د سجلماسه په دښته کې د مدينه الخاص په نامه يو ښار آباد شوی و چې ټول کورونه له اوسپنو او مسو جوړ وو کله چې موسی بن نصير المغرب فتحه کړ نو دغه ښار يې هم ونيو، د ښار ټولې دروازې تړلې وې، که به څوک پر دېوال ور وختل او دننه به يې ور وکتل نو لاسونه به يې وپړکول، بې خوده او بې واکه به شول او دننه به يې ټوپ کړل چې تر قيامته به بيا نه راوتل، يانې مړ به شو. دغه کيسه کوونکي ښاغلي په خرافاتو بوخت دي د عادت په اعتبار دا محال دي، شهسوارانو او لار موندونکيو د سجلماسه دښته تر پښو چاڼ کړه خو د دې ښار نښه يې ونه موندله، بيا کومې خبرې چې هغو د دې ښار په باب بيان کړې هغه ټولې د معمول له لحاظه ناشونې او د فطري وضعې خلاف دي، ځکه چې د ښار ټول کورونه له اوسپنو نه جوړېږي، نه يې دېوالونه له اوسپنو جوړېږي، ځومره فلزات چې په نړۍ کې شته هغه د کور د لوښو او وسايلو لپاره کافي نه دي، دا خو پرېږده چې د ښار دېوالونه او کورونه دې ترې جوړ شي، دغه خبره عقل نه مني، په تاريخ کې داسې ډېر مثالونه شته، د خبرونو ارزول د وګړو او ټولنې پر طبيعتونو پوهېدو پورې تړاو لري د ارزونې دغه طريقه ډېره غوره او د اعتبار وړ ده، چې له هغو د رښتياو او دروغو خبرونو تر منځ توپير کېږي، که څه هم د خبرونو رښتينولي د روايت کوونکيو له عدالت څخه هم معلومېږي خو عدالت دوهمه درجه لري. او د ټولنو د طبيعي حالاتو د څېړنې طريقه لومړۍ ده، د روايت کوونکيو د عدالت څېړنه هغه مهال کېږي چې د خبر د رښتيا والي امکان وي، خو چې ظاهراً خبر ناشونی او د عقل خلاف وي د جرح او تعديل ګټه څه ده؟

د خبرونو د صحت کچه

د دې لپاره پوهو د عقل خاوندانو د خبر په لړ کې دا هم يو سبب ښودلی چې له الفاظو څخه د ناممکن مانا واخلي او يا يې له عقله لرې تاويل وکړای شي. هوکې په شرعي خبرونو او اثارو کې د روايت کوونکيو ارزونه او پلټنه اړينه ده چې لږ تر لږه د هغو پر رښتينولی د برلاسي خيال خو وي، ځکه چې احاديث د احکامو او عبادتونو په اړه دي چې خلک پرې مکلف دي او شرعې پر هغو عمل واجب ګرځولی دی. د خيال د رښتياتوب لاره د عدالت او ثبت په لحاظ د روايت کوونکيو ارزول دي، ځکه خو پر داسې خبرونو کې د هغو د پېښېدو پر امکان فکر کول اړين دي او د هغو د روايت کوونکيو عدالت مهم او لومړيتوب همدغه امکان دی. کله چې دغه خبره منل شوې نو د صحيح او غلط خبرونو تر منځ د توپير لپاره همدغه قاعده ټاکل شوې ده چې په ټولنه کې د هغو د پېښېدو او نه پېښېدو په باب فکر وشي. د ټولنې ذاتي او طبيعي حالات او د نه اټکل کېدونکيو تصادفي پېښو او غير طبيعي حالاتو تر منځ توپير وکړای شي. که موږ پېښې او خبرونه پر دې اصولو ارزوو نو په هغو کې د حق او باطل او رښتيا او غلطو تر منځ توپير کېږي. موږ به داسې قانون ومومو چې د دلايلو له لارې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خبرونو پر حقایقو رڼا اچوي او په هغو کې به شک پاتې نه شي. بیا چې موږ په ټولنه کې د واقعیت سره سم کومه پېښه اورو نو راته معلومه به شي چې کوم خبر د منلو وړ دی او کوم نه دی، یو سم معیار به مو لاسته راشي چې مؤرخ د هغو په واسطه صحیح او غلط پېژني.

د لومړي کتاب موخه او هدف

زموږ د دغه لومړي کتاب موخه او مقصد همدغه دی چې بشپړه موضوع یې ټولنه او بشري اجماع ده او مستقل مسایل په کې راځي، یانې هغه پېښې او حالات چې یو پر بل پسې راځي، د هر علم که وضعي وي او که عقلي همدغه حال وي.

د تاریخ د یوې نوې موخې او مقصد موندل

په یاد ولرئ چې د تاریخ په دې موخه خبرې بلکل نوې او د یوه ځانګړي فکر لرونکې دي. په دې کې ډېره ګټه هم ده او له ډېر فکر او غور وروسته یې درک موندل شوی دی. دغه بحث د خطابت په علم کې هم شامل نه دی ځکه چې د خطابت او وینا قولونه یوازې منعه کوونکي وي چې عامو خلکو پام د کوم نظر په لور وراړوي او یا یې د هغوی د ایسارولو لپاره ګټور وي. نه دا د ښار د سیاست او اداري په علم کې شامل دی ځکه چې مدني سیاست د کورني او یا ښاري نظم جوړولو ته وایي چې د اخلاقو او حکمت له غوښتنو سره سم واجبیږي، تر څو د عامو خلکو لپاره داسې لاره پرانیزي چې د بشریت خوندیتوب او بقا پکې وي. ځکه د دې موضوع له هغو دوو نورو علمونو له موضوع نه بېله ده، البته کله کله دغه دواړه د دې په څېر کېږي. دغه علم بلکل نوی ایجاد شوی دی، پر الله ج سوګند ما ته په نړۍ کې داسې څوک معلوم نه دی چې پر دې علم یې ډېره رڼا اچولې وي.

ما ته یوازې د یوه قوم علوم په لاس راغلي

معلومه نه ده چې له دوی نه بې پروایي شوې ده، د علماوو په شان کې خو داسې تصور هم نشي کېدای، کېدای شي علماوو پردې څه لیکلي وي بلکې بشپړ وضاحت به یې کړی وي خو ما ته به نه وي رسېدلي، ځکه علمونه ډېر دي او د انسانانو په پرګنو کې د حکمت خاوندان ډېر دي. او هغه علوم چې تر موږ نه وي رارسېدلي د هغو په پرتله چې رارسېدلي دي ډېر زیات دي، فارسي علوم چېرته دي چې د ایران تر فتحې وروسته، د حضرت عمر فاروق اعظم «رض» په حکم له منځه یوړل شول؟ او د کلدانیانو، سریانیانو او بابلیانو علوم چېرته دي؟ ټول د پېښو ښکار شول، موږ ته یوازې د یوه قام (یونانیانو) علوم رارسېدلي دي، ځکه چې له مامون سره د دغو علومو د ژباړې مینه وه او هغه زیات ژباړن پر دې کار وګومارل، په دې لار کې یې ډېر مال ولګاوه، موږ د نورو قومونو د یوه علم نه هم خبر نه یو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر حقیقت د مستقل علم حیثیت غوره کولای شي

کله چې په هر کار کې یو حقیقت دی او هغه له خاص طبیعت سره مینه لري، نو د هغو په ذاتي عوارضو رڼا اچول کېدای شي او هر مفهوم او حقیقت د یوه خپلواک، خاص او نوي علم په بڼه راتللای شي. کېدای شي حکیمانو دې ته پام اړولی وي او مفصله او ثابته رڼا یې پرې اچولې وي خو موږ یوازې د خبرونو د سمون د حیثیت له مخې په تفصیل راوړي. لکه چې درانه لوستونکي پوهېږي که څه هم د دې علم مسایل ذاتي او د ټیټې درجې دي، خو موخه یې د پېښو پلټنه او خبرونو معمولي شیان دي. ښایي علماوو هغه پرېښې وي او یا الله ج پوهېږي انسان ډېر لږ پوهه لري. بشپړ علم او بصیرت له الله ج سره دی.

د دې علم له ځینو مسایلو څخه پوهان په علومو کې استدلال کوي

عالمان له دغه علم څخه چې پرې غړېږو د زیاترو علومو د مسئلو په دلایلو کې کار اخلي، چې د دې وړ دي چې د علم د موضوع او موخې له مسئلو سره یو شان وي. د ساري په توګه عالمان او حکیمان د نبوت د اړتیا پر اثبات لیکل کوي چې انسان د خپل ژوند او شتون د دوام لپاره د یو بل مرستې ته اړتیا لري ځکه خو دوی حاکم او له مناسبو کارونو څخه را ایساروونکي شارع ته سخته اړتیا لري. په دې ډول د فقهې اصولو لپاره د ژبې د اړتیا ثابتولو لپاره علما لیکي څرنګه چې انسانان یو بل ته اړتیا او په ټولنیز ژوندانه کې په طبیعي ډول اړ دی. د همدې لپاره د خپل زړه د خیالونو د څرګندولو لپاره جملو ته اړتیا لري او په جملو کې د خپل زړه د خیالونو بیانول او ترجماني ډېر اسانه دي، ځکه خو هغه ژبې ته اړتیا لري. په دې ډول د دې اثبات لپاره چې شرعي مسایل ځانګړې موخې لري، د فقهې پوهانو لیکلي چې له زنا څخه نسب ګډوډېږي او سوچه نه پاتې کېږي او دا د انسان نسل خرابوي. وژنې هم د انسان پرګنې بېلارې کوي، ظلم آباد ښارونه په کنډوالو بدلوي او په انسانانو کې بدګنې راپیدا کوي، غرض دا چې د شریعت ټول احکام پر خپل خپل ځای یوه ځانګړې موخه لري او د وګړو تکیه د وګړو په خوندیتوب ده، چې په ټولنه کې کوم ډول فساد او په کوم ګوټ کې کومه خرابي پیدا نشي، ګواکې په دې علومو کې د ټولنې پر عوارضو بحث کېږي لکه چې له وړاندې شویو مثالونو څخه معلومېږي.

د دې علم د علماوو په بېلابېلو جملو کې یو څه مسئلې

دغه ډول موږ ته د دې علم ځینې مسئلې د حکیمانو په ځینو جملو کې هم تر نظره راځي، خو هغوی ټول په یوه ځای کې نه دي بیان کړي، لکه مسعودي چې د کونګ په نکل کې د موبدان بهرام بن بهرام خبره رانقلوي چې کونګ وایي چې ای پاچا! د هېواد عزت په شریعت د عمل او د الله ج به اطاعت او د اوامرو او نواهیو په حدودو کې اوسېدو سره څلور چنده زیاتېږي او د هغه عزت او شان ورځ تر بلې زیاتېږي او له حکومت پرته شریعت د شتون جامه نشي اغوستلی. د حکومت عزت د ښو خلکو څخه وي او د خلکو ژوند له مال او شتمنی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښخه تر لاسه کېږي، ابادي عدالت ته اړتیا لري، «عدل» یوه تله ده چې په دنیا کې ښښه شوې ده او دا الله ج ښښه کړې ده، د دې لپاره یې یو سمبالوونکی او څاروونکی غوره کړی دی چې «پاچا» ورته ویل کېږي.

په همدې مضمون د نوشېروان کټ مټ خبره ده چې هېواد په پوځ ولاړ وي، پوځ پر مال او شتو، مال په خراج او مالیه، خراج په ولس ولاړ دی، ولس له عدالت سره تړلی عدل له سمو حاکمانو سره تړاو لري او سم حاکمان د وزیرانو له غوره چلند سره، د دې ټولو څوکه او سر پاچا دی چې د خپل ولس پالنه کوي او د دوی د روزلو او اصلاح ځواک ورسره دی تر څو دی د رعیت خاوند پاتې شي او رعیت د ده مالکان نشي، پاچا په دې طریقه پر ولس غالب پاتې کېږي که نه رعیت او ولس به پر هغه غلبه وکړي.

د سیاست په موضوع د ارسطو یو کتاب

د سیاست پر موضوع د ارسطو یو کتاب یادېږي، هغه په لوړه کچه په عامو خلکو کې لوستل کېږي خو په دې کتاب کې د دې هغه ټول مسایل نه دي راغلي او نورې خبرې هم ورسره ګډې شوې دي، د دلایلو هم بشپړ حق نه دی ادا شوی، په دې کتاب کې هم هغه جملې چې له موبدان او نوشېروان نه رانقل شوې د پوهې او ادراک وړ اشارې شته، د پام وړ قول دا دی چې «نړۍ» یو «چمن» دی چې «کښت» یې «حکومت» دی، حکومت یو «ځواک» دی چې طریقه له هغو ښخه ژوندی اوسېږي، «طریقه» په یوه بڼه «سیاست» دی چې پاچا یې سمبالوي، پاچا یو «نظام» دی چې پوځ ځواک ورکوي، پوځ د مرستندویانو یوه ډله ده چې کفالت یې شتمني کوي، مال له روزۍ ښخه دی چې وګړي یې راټولوي. رعیت هغه تر لاس لاندې خلک دي چې عدالت سیورۍ پرې غوړوي او عدل غوره او مینه ناک عادت دی چې له هغه ښخه د نړۍ بقا تضمین ده. پر اتمه جمله دایره پای مومي، دا له حکومت او سیاست ښخه ډکې اته جملې دي چې یو له بل سره تړلې او یو ځای شوې دي. لومړۍ جمله د هرې وروستۍ جملې له لومړۍ برخې سره نښتې ده او دغه اته جملې د دایرې اته ټکي دي چې ګرده دایره ترې جوړه ده چې ښنډه یې ټاکل شوې نه ده، ارسطو پر دې ذهني ایجاد ویاړي او وایي چې د دې سترې ګټې دي.

د ارسطو اته ټکي او د ابن مقفع سیاسي مسایل زموږ په کتاب کې مدلل دي

که لوستونکي د حکومتونو او پاچا په فصل کې زموږ بیان ولولي او هغه په پوره پوهه او غور ولولي نو په دې کې به د دې جملې بشپړ تفسیر او د هغو اجمالي تفصیل بشپړ له ښرګندو دلایلو سره ومومي او په هر ګوټ به رڼا اچوي. الله ج د ارسطو له تعلیم له موبدان او نورو له لارښوونو پرته دغه جملې زموږ په زړه کې ځای کړې دي. په دې ډول د ابن مقفع د وینا او د هغه له دلایلو پرته عامې سیاسي رسالې په دې کتاب کې مو له دلایلو سره راوړې، چې هغه مو د بلاغت او انشا له اصولو سره په ښه بڼه راوړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سراج الملوک نیوکه

په دې ډول قاضي ابوبکر طرطوشي په خپل کتاب سراج الملوک کې پر دې راڅرخي د دې کتاب پر بابونو وېشل هم زموږ د کتاب په شاو خوا کې دي او مسایل یې هم، خو د هغه غشی پر نښه نه دی لګېدلی، نه یې سمه لاره غوره کړې ده نه یې مسایل بشپړ بیان کړي دي او نه یې د دلایلو وضاحت کړی دی. هغه یوازې د یوې مسئلې باب پرانیستی زیات حدیثونه او روایات یې رانقل کړي دي. د پارس حکیمانو لکه بزر جمهر، موبدان او نورو د هندي حکیمانو او د دانیال هرمس او نورو د نړۍ لویانو بېلابېلې سوچه خبرې او جملې یې راټولې کړې دي، د پلټنې او ارزونې په واسطه یې د هغو له څېرې پردې نه دي پورته کړې او په طبیعي ډول یې د هغوی له مخ نه پلو نه دی لرې کړی، هغه یوازې ساده روایت او ترکیب دی او تر ډېره وعظ او نصیحت ته ورته دي. هغه د موخې شا وخوا ته راګرځي خو له بیان یې عاجز دی او خپلې ارادې ته یې د عمل جامې اغوستلو توان نه لري او نه د ټولو مسایلو پر بیان برلاسی دی. زموږ په زړه کې الله ج دغه پوهه واچوله او موږ ته یې داسې علم راوبښود چې هر څه مو واضح کړل. بیا مو چې ټول مسایل له لاملونو سره بیان کړل د هغو ډېر اړخونه مو د ټولو علمونو نه بېل کړل او حدود مو یې وټاکل، دا ټول د الله ج د توفیق او لارښوونې احسان دی که کومه مسئله پاتې وي یا له بلې مسئلې سره ګډه شوې وي نو درانه څېړونکي دې هغه اصلاح کړي. زما لپاره دا نېکمرغي ډېره ده چې ما دوی ته یوه لاره پرانیستله او هغه مې روښانه او څرګنده کړه، الله ج چې چا ته وغواړي رڼا ته یې راولي، اوس به موږ په دې کتاب کې د ټولنې هغه حالات بیان کړو چې انسانان د هېواد، کسب، علمونو، صنعتونو په لړ کې په خپل عام ژوند کې په عام ډول ورسره مخ کېږي، دا له دلایلو سره په داسې انداز بیان شي چې له هغو څخه د عام او خاصو معلوماتو ارزونه په روښانه توګه د درنو لوستونکیو مخې ته راشي او شکونه او وهمونه به لرې شي، راځئ ویې ګورئ:

بشري خصلتونه چې انسان له حیوان نه اوچتوي

څرنګه چې انسان له نورو حیواناتو نه د څو ځانګړتیاو له لامله لوړ دی، چې په هغو کې علوم او صنعتونه هم دي چې د انساني فکرونو پایلې او حاصل دی، «فکر» د انسان داسې ځانګړتیا ده چې په همدې سبب هغه له حیواناتو څخه اوچت او په ټولو مخلوقاتو کې افضل دی.

د انسان یوه ځانګړتیا دا هم ده چې هغه یو «حاکم» ته اړتیا لري چې له بدیو او جرمونو څخه یې را ایسار کړي او ځواکمن پاچا ته یې هم اړتیا ده چې له دې دواړو پرته د انسان شتون محال دی، البته د نورو حیواناتو شتون ممکن دی خو د شاتو مچیو او مېږیانو په باب ویل کېږي چې له منظم نظام سره د پاچا اطاعت کوي او ژوند ته دوام ورکوي، که څېرته دا خبره رښتیا وي نو د دوی دغه اړتیا یې د دوی په زړونو کې اچولې ده د فکر او نظر اړتیا نشته. یوه ځانګړتیا دا هم ده چې انسان د روزۍ په لټه کې زیار ګالي او له همدې لارو د هغو د لاسته راوړو او د هغو د وسایلو د لاسته راوړو لپاره بوخت وي. ځکه چې د ژوند د دوام لپاره دوی خوړو ته اړتیا لري او الله ج د روزۍ د لټولو لارې چارې وربرابرو کړې دي او د ژوند ژواک وسیلې یې ورښودلې دي. فرمایي: (ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله ج هر شی پیدا کړي او بیا یې لاره ورښودلې) او د هغو یوه ځانګړتیا مینه او د اړتیاوو تر لاسه کولو په لړ کې یو له بل سره د شریکو هڅو او اوسېدو تلوسه هم ده، چې موږ ورته ټولنه وایو. که دغه ټولنه په ښار کې وي او که په کلي کې، دا چې انسان په طبیعي ډول یو د بل مرستې ته اړ دی چې وروسته به یې بیان کړو.

د ټولنې ډولونه

ټولنې دوه ډوله دي. د کلي اوسېدونکي، دغه ټولنې د ښارونو شاوخوا ته په غرونو کې، د اوبو او څړ ځایونو شا و خواته په وړو وړو کلیو کې، چې د خاورینو میدانونو شا و خوا ته وي اوسېږي. دوهم یې ښاري اوسېدونکي دي چې په لویو او وړو ښارونو او ښارګوټیو او لویو کلیو کې په ګډه ژوند کوي، د دې ټولنې خلک په خامو او یا پخو کورونو کې ژوند کوي چې د هغو کلاو په دېوالونو کې دننه خوندي وي.

په ټولنه کې انسان ته شپږ ستونزې پېښېږي

په هر صورت په هر ډول ټولنه کې په ټوله کې ځینې خبرې په ذاتي ډول مخې ته راځي ځکه خو په دې کتاب کې په شپږو فصلونو بحث پرې راټولوو. په لومړي فصل کې د عامو خلکو ژوند، د هغو ډولونه او د هغو د نفوسو د له منځه تلو بیان دی. په دوهم فصل کې د کلیو د خلکو ژوند د دوی د کلیو حدود او د نفوسو حدود دي، د قبیلو او ځنګلي قومونو بیان دی. په دریېم فصل کې پر حکومتونو، خلافتونو او امامتونو، هېوادونو او د پاچا پر مقام بحث دی. په څلورم فصل کې ښاري نفوس او د لویو او وړوکیو ښارونو په باب بحث دی. په پنځم فصل کې، صنعت، ژوند ژواک، کسبونه او د هغو وسایل تر بحث لاندې نیول شوي وي، شپږم فصل علم او نورو ته په زده کړو او د زده کړو په تر لاسه کولو ځانګړې شوی دی. د کلي آبادۍ ته د دې لپاره لومړی اشاره شوې چې اصلي آبادي همدغه ده چې وروسته به رڼا پرې واچوو. په ښارونو کې پاچا ته لومړیتوب ورکړل شوی. ژوند ژواک ته مو په علم ځکه لومړیتوب ورکړی چې دا طبیعي او اړین شی دی، او علم د کمالي او له لومړنیو اړتیاوو وروسته اړتیا ده ځکه چې له هغو څخه کمال او هنر پیدا کېږي او دا د ژوند لپاره لومړۍ اړتیا نه ده. ښکاره ده چې لومړنۍ اړتیا او ضرورت پر کمالي اړتیا مقدم بلل کېږي. ما د تولیدي کار لپاره یو ځای صنعت اېښی دی، ځکه چې صنعت د ځینو دلایلو له مخې او د ټولنې له لحاظه په کسب کې راځي. پر مسایلو سم پوهېدل د الله ج په توفیق او مرسته کې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي کتاب لومړی فصل

په لنډ ډول د انساني نفوس یادونه، درې سریزې (لومړۍ سریزه) د ابادۍ او ټولنې اړتیا

د انساني ژوند لپاره ټولنې ته اړتیا ده

انساني ټولنه اړین څه دي، حکیمان یې د اړتیا تعبیر په دې جمله کې کوي چې په انسان کې په فطري ډول ټولنیز خصلت دی یانې د انسان لپاره ټولنه ضروري ده، دې ته پوهان مدینه یا ښار وایي، زموږ په محاوره کې د (ولس او ټولنې څخه) همدغه موخه ده.

د ټولنې په اړه نور وضاحت

که زیات تفصیل غواړې نو واوره! الله ج انسان پیدا کړ، هغه ته یې داسې بڼه ورکړه او ده ته یې ژوند تېرول او دوام له خوړو پرته ناشونی کړ، په طبیعي ډول یې د خوراک د لټون لارې چارې ور وښودلې، او داسې ځواک یې ور وباښه چې روزي پرې پیدا کړي، خو په یوازې توگه له ډوډۍ پیدا کولو ناتوانه دی او له نورو خلکو پرته یوازې ژوند نه شي تېرولی، د ساري په توگه د یوې ورځې خوراک لپاره فرض کړئ که انسان وغواړي چې ډوډۍ وخوري نو له ډېرو کارونو پرته یې نه شي خوړلی. لومړی به اوړه کوي بیا اوړه اغږي، بیا به ډوډۍ پخوي، وروسته به ډوډۍ لاسته ورځي. بیا دا درې واړه چارې مرستندویو او وسایلو ته اړتیا لري او ډېر خواري کښان لکه پښ، ترکاڼ، کلال نور کسبگر په کار دي. ښه فرض کوو چې انسان له زحمت پرته یوازې د غلې دانې نیني وخوري او خېټه ډکه کړي، خو هغه د غلې تر لاسه کولو لپاره ډېرو نورو کارونو ته اړتیا لري چې له یادو کارونو څخه ډېر زحمت غواړي لکه د تخم کرل، د هغو ریبل، غوبل کول، او بادول چې دانې یې له وښو جلا شي، غرض دا چې دا ټولې چارې ډېرې وسیلې او ماشینونه غواړي چې له لومړنیو کارونو څخه هم ډېر دي او دا ناشونې ده چې یوازې یو انسان دې دغه ټول او یا یوه برخه کارونه تر سره کړای شي. څکه خو هغه د نورو انسانانو ډېرو ځواکونو ته اړتیا لري تر څو ده او نورو انسانانو ته ډوډۍ ورسېږي. څکه خو له یو بل سره په مرسته ډوډۍ پیدا کېږي او د ډېرو انسانانو د خوراک اړتیا پوره کېږي. همدغسې هر انسان د ځان د خوندیتوب او عافیت لپاره نورو ته اړتیا لري، څرنگه چې الله ج حیواناتو ته ځانگړی طبعیت ور په برخه کړی او په هغوی کې یې ځواکونه وېشلي دي نو زیاتو حیواناتو ته یې تر انسان زیات ځواک ورکړی، د ساري په توگه اس تر انسان زیات ځواکمن دی، همدارنگه په خره کې، په غوایي کې، په فیل کې او په نورو ... کې تر انسان زیات ځواک دی په داسې حال کې چې د حیواناتو په فطرت کې دا فطري زیاتوالی دی، څکه چې هر حیوان ته یې داسې یو غړی ورپه برخه کړی چې د نورو حیواناتو له بریدونو ځان پرې وساتلای شي، د دې ټولو په بدل کې یې انسان ته «فکري ځواک» وربښلی دی او لاسونه یې هم ورکړي دي، صنعتونه انسان ته هغه وسایل برابروي چې د ټولو حیواناتو د دفاعي غړو دنده تر سره کوي. د ساري په توگه؛ نیزې د ښکرو ځای نیسي تورې د خونړیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنجو کار ورکوي او له ډالونو د کلکو او پنډو پوستکو کار اخیستل کېږي، همدغسې نور وسایل هم در واخلئ. جالینوس د منافع الاعضا په نامه یو کتاب لیکلی دی، په هغو کې د هغو ټولو خبرو تفصیل راغلی ځکه خو یو سړی یوازې د خپل ځواک پر مټ له یوه ځناور سره هم مقابله نشي کولای، په ځانګړې توګه د ښېروونکیو ځناورو سره خو له وسلې پرته هېڅ هم نه شي کولای، دغسې هغه پر وسله جوړوونکي هم برلاسی نه دی تر څو د نورو مرسته ورسره نه وي او له مرستې پرته تیاره وسله هم نه شي کارولای، لنډه دا چې یو د بل له مرستې پرته نه روزي تر لاسه کولای شي او نه ژوند کولای شي ځکه چې د ژوند د دوام لپاره خوراک ضروري دی او د خوراک د پیدا کولو لپاره مرستې ته اړتیا ده همدغسې د ساتنې لپاره وسله اړینه ده او د وسلې د جوړولو لپاره مرستې ته اړتیا ده، که یو له بله مرسته او ملاتړ نه وي انسانان به ځناور وخیري او و به یې خوري او ټول انسانان به د مرګ کندې ته پرېوزي او ورک به شي.

د مرستې ارزښت

د مرستې په برکت خواړه او اذوقه تر لاسه کېږي او د ساتنې لپاره وسله هم او د انسان د بقا لپاره د الله ج حکمت بشپړېږي. له دې وینا څخه دا پایله اخلو چې د ټولو انسانانو لپاره ټولنه او ګډ ژوند اړین دی که نه د انسانانو د ژوند دوام او د نفوسو خپرېدل او د انساني ژوندانه د دوام موخه نه بشپړېږي. د عمران او آبادۍ مانا همدغه ده چې موږ د دې علم موضوع غوره کړې ده. زموږ له دې وینا څخه یو ډول ثبوت هم راوځي که څه هم د فن خاوندانو ته د موضوع ثابتول اړین نه دي، ځکه چې دا د منطق منل شوې مسئله ده چې د پوهې خاوند ته د موضوع اثبات واجب نه ده، خو منع هم نه ده بلکې تر خوښې پورې اړونده ده او د موضوع بیانول ښه خبره ده.

د ټولنې لپاره د پنځو شیانو کېدل اړین دي

کله چې انسانان سره راټولېږي او له دې څخه د نړۍ نفوس بشپړېږي نو دوی ته د یوه حاکم اړتیا هم ده تر څو دوی د ظالمانو له ظلم او زیاتي څخه وژغوري ځکه چې په حیواني خصلتونو کې ظلم او زور شته او کومې وسلې چې د ښېروونکیو ځناورو نه د ساتنې لپاره جوړې شوې دي هغه له ظلم او تېري څخه د انسانانو د را ایسارولو لپاره بس نه دي، ځکه چې وسلې له هر چا سره نه وي ځکه پر وسلې سربېره له ظلم څخه د انسانانو د را ایسارولو لپاره یو چا ته هم اړتیا ده او دغه څوک له انسانانو څخه باید وي له نورو څخه نه شي کېدای. ځکه چې حیوانات ټول له عقل او الهام څخه بې برخې دي. خامخا به داسې څوک له انسانانو څخه یو وي چې پر دوی برلاسي او واکمن وي او له هغه سره بشپړ ځواک وي تر څو یو څوک پر نورو ظلم او زیاتی ونه کړي. دې حاکم ته موږ پاچا یا سلطان وایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچاهي انساني ځانګړتیا ده

له دې څخه دا هم معلومېږي چې د انسان لپاره د پاچا درلودل د هغه په فطري خصلتونو کې شامل دی او له پاچا پرته هېڅ چاره نه لري.

په ځینو حیواناتو کې هم پاچا وي

د پوهانو د قول له مخې په ځینو حیواناتو کې هم پاچا وي، لکه د شاتو په مچیو کې، په مېږیانو او ملخانو کې، له څېړنو څخه معلومه شوې چې په هغو کې کوم حیوان چې تر نورو لوی او اوږد وي هماغه یې پاچا او حاکم وي او نور ټول یې د حکم او امر اطاعت کوي. خو په انسانانو کې د پاچا کېدلو لپاره «فکر» او «سیاست» په کار دی، او د ځناورو بیا «عادت» او «طبیعت». الله ج هر څه پیدا کړي او هغوی ته یې لاره ښودلې ده.

د نبوت یو عقلي دلیل

په دې دلیل فیلسوفان په عقلي دلیل د نبوت د ثابتولو لپاره زیاتوي چې د انسان لپاره واکمن ته اړتیا ده او دغه حاکم په یوه شریعت پورې تړاو لري چې خاص له الله ج څخه به یې راوړي او هغه یو انسان راوړي. او هغه انسان چې پیغمبر وي نو دا صفتونه باید پکې وي چې تر نورو لوړ وي، الله ج خپل خاص بنده ګان د لارښوونې لپاره غوره کوي او را استوي یې تر څو خلک د هغه خبرو ته سرونه ټیټ کړي او د هغه خبره ومني، تر څو له نه او نو پرته د الله ج حکم په دوی کې جاري شي او هغه پرې واکمن کړي.

د پیغمبرۍ د عقلي دلیل رد

که فکر پرې وکړئ دا به درته معلومه شي چې د پوهانو دغه خبره بې دلیله ده ځکه چې انساني ژوند پر هغو اصولو او قواعدو هم جوړېږي چې حاکم یې پخپله جوړوي او د خپلو پلویانو په زور یې پر نورو خلکو عملي کوي او هغوی په خپلو جوړو شویو قوانینو لارې ته راولي. ځکه چې په نړۍ کې یهود او نصارا او د پیغمبرانو منونکي لږ دي، او مشرکان چې کتاب نه لري ډېر دي. له دې سره د هغو لویې امپراتورۍ هم دي او لوی لوی اثار یې د ژوند او شتون یادونه کوي. اوسمهال په شمال او سوېل کې د دوی حکومتونه شته دي، په داسې حال کې چې دوی له نبوت نه منکر او آزاد دي او کوم پیغمبر نه مني او هغوی ممتنع ګڼي، له دې نه ښه ښکاري چې د نبوت پر وجوب د علماوو دغه عقلي دلیل سم نه دی، ځکه چې د عقل له مخې دغه دلیل د نبوت غوښتونکی نه دی، ځکه خو د نبوت لپاره دلیل یوازې شرعي دی لکه چې د سلفو علماوو نظر دی.

دوهمه مقدمه د نفوسو څېړنه او د ابادۍ د ځینو ونو، سیندونو او اقلیمونو لور ته اشاره

ځمکه ګرده (کروي ده)

وګورئ د نړۍ پر وضعه د فکر او غور کوونکیو پوهانو په کتابونو کې دغه خبره روښانه ده چې ځمکه کروي (ګرده) ده، او د اوبو په عنصر کې راښکېل ده او لکه د انګور یوه دانه په اوبو کې لامبو وهي. کله چې الله ج وغوښتل پردې حیوان پیدا کړي او انسان یې چې پر ټولو حیواناتو د خلافت نېکمرغي ورپه برخه ده، پیدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له ځينو ځنډو نه يې اوبه ور ټولې کړې. له دې نه دا شک پيدا کيږي چې اوبه د ځمکې لاندې دي چې دا سمه نه ده ځکه چې د ځمکې لاندې د هغو مرکز دی او د ځمکې اړخونه د مرکز د جاذبې د ثقل په سبب د مرکز په لور ور مايل دي او هغه اوبه چې ځمکه پکې را ايساره ده هغه د ځمکې پر مخ دي، البته په يوه حساب تر ځمکې لاندې هم دي.

د ځمکې نيمايي برخه پرانيستې ده

د ځمکې هغه برخه چې په اوبو بېله شوې ده نيمايي ده او له څلورو خواوو په اوبو کې را ايساره ده، دې ته محيط سمندر وايو، عجميان لبلابه اوقيانوس ورته وايي، دې ته توره اوسره بحيره هم وايي.

د ځمکې څومره برخه اباده ده

د ځمکې هغه نيمه کره چې اوبه ترې لرې شوې دي اباده هم ده او شاړه هم ده. شاړه يې تر ابادۍ زياته ده، جنوبي برخه يې تر شمالي هغې زياته شاړه او غير اباده ده. د ځمکې په کره کې اباده برخه په شمالي برخه کې ډېره ده چې د کروي سطحې په بڼه ده. سويل لورى د استوا پر کرښه ختمېږي او شمالي لورى په شمالي کرښه پای مومي. چې شا ته يې غر دی چې د هغو او اوقيانوس سمندر تر منځ ولاړ دی. د هغو په منځ کې ياجوج او ماجوج ديوال هم موندل کيږي. دغه غر د ختيځ لور ته غځېدلی دی او له ختيځ او لوېديځ دواړو لوريو راځي تر محيط سمندر پورې رسيږي، خلک د ځمکې د پرانيستې په اړه وايي چې د کرې نيمايي بلکې ترې کمه ده، او د دې پرانيستې برخې ۱/۴ برخه اباده ده.

د څلورمې برخې اووه برخې يا اقليمونه

دغه څلورمه برخه د اوسېدو وړ چې اباده ده په اوو اقليمونو وېشل شوې ده.

د استوا کرښه، د البروج سيمه او معدل النهار

د استوا کرښه ځمکه له ختيځه تر لوېديځه په دوو برخو وېشي، دې ته د ځمکې اوږدوالی وايي، د ځمکې پر مخ دا تر ټولو لويه فرضي کرښه ده، لکه په اسمان کې چې تر ټولو لويه کرښه د البروج سيمه يا معدل النهار دی. البروج سيمه په ۳۶۰ درجو وېشل شوې ده، يوه درجه يې د ځمکې پر مخ د مزله په کچه ۲۵ فرسخه ده، هر فرسخ ۱۲ زره ګزه دی (يو ميل څلور زره ګزه دی) په دې حساب يو فرسخ درې ميله او پنځه سوه ګزه راځي، يو ګز ۱۲۴ انګل او يو انګل له اوو وربشو سره مساوي دی چې په اوږدو يو له بل سره څوکه په څوکه کېښودل شي، له معدل النهار دايرې نه چې د ځمکې د استوا کرښې په مقابل کې ده او اسمان په دوو برخو وېشي او د دواړو قطبونو تر منځ ۹۰ درجې واټن دی، خو په شمال کې نفوس د استوا کرښې تر ۶۴ درجې پورې دی اونوره برخه يې شاړه ده ځکه چې هلته ډېره يخني ده او اوبه کنګل دي، لکه په جنوب کې چې د ډېرې تودوخې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبب بلکل استوګنه نه شته، موږ به انشاالله دغه ټولې خبرې په تفصیل يادې کړو. بيا به د دې ابادې برخې څلور خواوې، او په هغو کې چې څومره لوی او واړه ښارونه، غرونه، سيندونه، ويالې، ځنګلونه او دښتې دي، (لکه بطليموس چې د جغرافيې په اثر کې او وروسته د زخار کتاب ليکوال بيان کړي دي) هغه يې په اوو برخو وېشلې چې اووه اقليمه ورته وايي. دغه برخې د ختيځ او لوېديځ تر منځ په فرضي کرښو په نښه شوې دي چې په سور کې يو شان دي خو په اوږدوالي کې توپير لري. لومړۍ حصه له دوهمې لويه ده او دوهمه تر درېيمې. چې وروسته بيا وړې کېږي او اوومه برخه تر ټولو وړوکې ده، ځکه چې دا د دې دايرې غوښتنه ده چې د ځمکې له کرښې څخه د اوبو د لرې کېدو په سبب په ځمکه کې پيدا شوې ده.

هره برخه لس ټوټې ده

د جغرافيې پوهانو په اند هره برخه له ختيځه تر لوېديزه پورې په لسو لسو ټوټو وېشل شوې ده، او د هرې ټوټې او په هغو کې د شته نفوسو په باب خبرې ليکل شوې دي.

د روم سمندرګی يا بحيره

د جغرافيې پوهان وايي د محيط سمندر په څلورمه برخه کې لوېديز لوري ته د روم بحيره راوتلې ده، او د ۱۲ ميلو په شاو خوا کې د يوه تنګ خليج په بڼه د طنجه او طريف په منځ کې پيلېږي. دې ته زقاق هم وايي او بيا وړاندې درومي او پراخېږي تر دې چې شپږ سوه مايله سورووره شي او د څلورمې برخې د څلورمې ټوټې په پای کې له پيله ۱۱۶۰ فرسخه لاره وهي او ختمېږي. د دې پر څنډو شام، سوريه او عراق پراته دي، او جنوب لور ته يې لوېديځې څنډې دي، لومړۍ څنډه يې طنجه ده چې د زقاق خليج ته نږدې ده، بيا تر اسکندريې پورې د برقه ساحل دی، په همدې ډول يې شمالي لوري ته د قسطنطنيې څنډې دي چې تر خليج وړاندې دي، بيا بنادقه، بيا روما او وروسته فرنګستان. بيا د اندلس څنډه تر طريف پورې غځېدلې او له طنجې نه وړاندې زقاق ته نېږدې شته ده، دې ته د روم سمندرګی او د شام بحيره هم وايي، په دې کې لوی لوی ټاپوګان لکه اقريطش (کرېټ، قبرص، سايپرس يا يونان) صقليه (سسلي) هيورقه او سردانيه اباد دي.

د قسطنطنيې خليج

د جغرافيې پوهان وايي چې د محيط سمندر شمال لوري ته له دوو سمندرونو دوه نور خليجونه راوځي، يو د قسطنطنيې خليج د مديترانې په سمندرګي کې چې له يو فرلانګ تنګ سور څخه پيلېږي (چې غبشي يې له يوې څنډې بلې څنډې ته رسېږي) او د درې سمندرونو تر څنګ تېرېږي او قسطنطنيې له خليج سره يو ځای کېږي، دغه مهال يې سور شپږ ميلو ته رسېږي او تر ٦٠ ميلو پورې بهېږي، دې ته د قسطنطنيې خليج وايي، بيا د دې له خولې څخه يو بل سمندر راووځي چې سور يې شپږ ميله دی دا په نيطش سمندر کې دوام کوي دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندر دلته د ختيځ لور ته لاره بدلوي له هرقله سيمې نه تېرېږي او د خزريه (قزوين) تر ښارونو پورې رسېږي او ختمېږي، له پيله يې اوږدوالی ۱۳ سوه ميله دی او پر څنډو يې رومي، ترکي، برجان او روس اباد دي.

بنادقه خليج

د روم بحيرې له دوهم خليج نه د ونيز (بنادقه) دوهم سمندر د روم شمال لوري ته وتلی او غرونو ته چې ورسېږي د لوېديځ لوري ته د بنادقه ښارونو په لور راگرځي او له پيله يوولس ساعته مزل کوي، د انگلايه ښارونو ته له رسېدو سره پای مومي. د دې داوړو غاړو ته د بنادقه او رومي قومونه اوسېږي او د بنادقه (ونيز) خليج ورته وايي.

د چين سمندر، د هند سمندر او د حبشې سمندر

د جغرافيې پوهان وايي د محيط سمندر له ختيځ لوري نه د استوا کرښې شمال لور ته ۱۳ درجې وړاندې يو ډېر لوی او پراخ سمندر وځي او يو څه جنوب لوري ته چې لاړ شي لومړي اقليم ته رسېږي، بيا له همدې ځايه د لوېديز لوري ته گرځي چې د همدې ساحې په پنځمه برخه کې د حبشيانو او زنگيانو د باب المندب په ښارونو کې د پيل له خولې څخه څلور زره فرسخه لاره وهي او پای مومي، دې ته د چين سمندر، د هند سمندر او د حبشې سمندر وايي او جنوب لور ته يې د بربريانو او زنگيانو ښارونه دي چې امرالقيس يې په خپلو شعرونو کې يادونه کړې، دغه بربريان هغه نه دي چې مغربي قبيلې ورته ويل کېږي. بيا موغاديشو ښار دی بيا سفاله ښار او د وقواق سيمه ده او نور قومونه هم شته، وروسته بيا ابادي نشته او پاتې سيمه شاړه او له اوسېدونکيو تشه ده. او بيا د دې سمندر شمال لوري ته له خولې څخه پاس د چين هېواد دی، بيا هند دی، بيا سند دی او ورپسې احقاف، زبيده او نور د يمن غاړې دي چې د هغو له پايته رسېدو وروسته د زنگيانو سيمه ده.

د قلزم سمندر او د سويز کانال

وايي چې د حبشې سمندر نه دوه نور سمندرونه وتلي دي، يو يې په وروستي سر کې چې باب المندب ته نېږدې دی وتلی دی چې پيل يې له وړوکي خليج نه شوی دی. وروسته کرار کرار په لوی سمندر بدلېږي، دا د شمال لوېديز لور ته وځي تر دې چې له پيله تر ۱۴ سوه ميله واټن وهلو وروسته د دوهمې برخې په پنځمه ټوټه کې قلزم ته نږدې پای مومي، دې ته د قلزم او سويز سمندر (کانال) وايي. د دې او مصر د فسطاط تر منځ درې پړاوه دي. د همدې ختيځ اړخ ته د يمن څنډې دي، بيا حجاز او جده دي او په وروستۍ برخه کې يې مدين، آمله او فاران دي، لوېديځ لوري ته د صعيد، عيذاب، سواکن او زيلع څنډې دي او له پيل سره يې د حبشيانو ښار دی، د دې د شا لوري غاړه قلزم ته نږدې د روم سمندر هغې برخې ته چې عريش ته نږدې ده مخامخ ده، د دواړو تر منځ نږدې شپږ پړاوه واټن دی د اسلام پاچاهانو او تر دوی وړاندې پاچاهانو د دغو دوو سمندرونو تر منځ د چې ځمکې د کيندلو او د دواړو د يو ځای کولو ارادې درلودې چې تر اوسه دغه خوب ربښتيا نه شو. (اوس د سويز کانال کيندل شوی دی او د نړۍ له مشهورو کانالونو او سوداگريزو لارو څخه دی. پښتو ژباړن)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سور خلیج یا د فارس سمندر

له حبشي سمندر نه راوتلی بل سمندر چې اخضر خلیج ورته وايي د سند او د یمن د څنډو تر منځ لاره باسي او شمال لوري ته لږ لوېدیځ اړخ ته وځي ابله ته چې د بصرې له څنډو څخه ده د دوهمې برخې په شپږمه ټوټه کې د پیل له خولې څخه تر څلور سوه څلوېښت فرسخه واټن وهلو وروسته پای مومي دا د فارس سمندر په نامه یادوي. د دې ختیځ لوري سند، مکران، کرمان، فارس او ابله څنډې دي او لوېدیځ لوري ته یې په وروستی برخه بحرین، یمامه، عمان، شحر (حضرالموت) اباد دي په پیل کې یې یمني احقاف دي.

د عربو ټاپو وزمه

د عربو ټاپو وزمه د قلزم سمندر او فارس سمندر تر منځ ده، چېرته چې سمندر د وچې لور ته ننوتلی دی د هغو په جنوب کې د هند سمندر، لوېدیز ته یې د قلزم سمندر او ختیځ ته یې د فارس سمندر دی.

د عربو ټاپو وزمې پراخوالی

د عربو ټاپو وزمې پراخوالی د شام او بصرې له منځه تر عراقه ۱۵ سوه میله دی، په دې کې کوفه، قادسیه، بغداد، د کسرا ماڼۍ او حیره شته دي، پر دې سر بېره عجمي قومونه دي لکه ترکان، خزر او نور په عربو کې د حجاز سیمه لوېدیځ لوري ته ده او یمامه، بحرین او عمان ختیځ لوري ته ده او د یمن سیمه او څنډې یې سهیل لوري ته د حبشي سمندر ته دي.

د جرجان او طبرستان سمندر

وايي چې په دې ډک جهان کې په شمالي کونج کې د دیلم په سیمه کې له ټولو سمندرونو څخه بیل یو بل سمندر هم شته چې د جرجان او طبرستان سمندر ورته وايي سور یې شپږ سوه میله او اږوده یې زر میله دي، د هغو لوېدیځ لوري ته اذربایجان، دیلم او ختیځ ته یې ترکیه او د خوارزم سیمه ده سهیل لوري ته یې طبرستان او شمال ته یې خزر دلان سیمه ده، دا هغه مشهور سمندرونه دي چې د جغرافيې پوهان یې یادونه کوي.

د ابادې نړۍ سیندونه

وايي چې د ابادې نړۍ په برخه کې زیات سیندونه دي، نیل، فرات، دجله او جیحون یانې د بلخ سیندونه د استوا له کرښې ۱٦ درجې لرې د لومړۍ برخې د څلورمې ټوټې د قمر غره په نامه له یوه لوی غره نه سرچینه اخلي، په ټوله ځمکه کې تر دې جگ غر نشته، ډېر سیندونه ترې بهېږي په ځایي جهیلونو کې ور تویېږي او ځینې له نورو سمندرونو سره یو ځای کېږي، چې بیا له هغو سمندرونو څخه ډېر سیندونه بهېږي او ټول د استوا کرښې سره له غره نه لس پړاوه شا ته په یوه سمندرگي کې ورتویېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نیل سیند

بیا له دې سمندر نه دوه سیندونه روانېږي یو د شمال لور ته بهېږي او بیا د مصر له ښارونو تېرېږي او په څو څانگو وېشل کېږي، هرې څانگې ته یې خلیج وایي دا ټولې څانگې بیا د روم په سمندرگي کې د اسکندریې سره ورلوېږي دې ته نیل دریاب وایي.

د دې ختیځ لوري ته صعید او لوېدیز لوري ته یې الواحات اباد دي، دوهم سیند د لوېدیز په لور درومي او په همغه لور بهېږي او محیط سمندر ته ورلوېږي هغه ته د سوډان دریاب وایي، ټول سوډاني قومونه د دې دریاب دواړو غاړو ته مېشت دي.

د فرات سیند

د فرات سیند د پنځم اقلیم په شپږمه برخه کې د ارمنیا له ښارونو راوځي په سهیل کې د روم او ملطیه له سیمو څخه تر منهج پورې بهېږي، له صفین نه رقې ته، بیا له کوفې تېرېږي او د بصرې او واسط په منځ کې د بطحا په ډېرینه سیمه کې پای مومي او د حبشې له سیند سره یو ځای کېږي. په لاره کې زیاتره مرستیال سیندونه ورسره یو ځای کېږي او له دې نه بیا واړه واړه سیندونه جلا کېږي چې دجلې ته ننوزي.

د دجلې سیند

دجله اصلاً یو سیند دی چې د ارمنیا په سیمه کې دی، دا سهیل لوري ته له موصل، اذربایجان او بغداد نه تېرېږي او په څو څانگو وېشل کېږي، چې د بصرې له سمندرگي سره یو ځای کېږی او بیا د فارس خلیج ته لوېږي.

د فارس سمندر (خلیج) د ختیځ لور ته د فرات سیند ښي لور ته دی. په دې کې ډېر مرستندوی خوړونه له هر لوري راځي او ورسره یو ځای کېږي.

د دجلې او فرات په منځ کې موصل ښار دی، که هغو ته د فرات له دواړو غاړو ور وگورې نو مخامخ شام (سوریه) دی، که د دجلې له ساحله ورته وگورې نو مخامخ اذربایجان دی.

جیحون سیند

جیحون سیند د درېیم اقلیم په اتمه برخه کې په بلخ کې له ډېرو چینو څخه سرچینه اخلي، له دې سره لوی لوی مرستیال سیندونه ملگري کېږي. دغه سیند له سهیل لوري څخه د شمال لوري ته له خراسان نه وځي او د خوارزم پنځم اقلیم اتمې برخې ته رسېږي او بیا د جرجانیه (اورال) په بحیره کې تویېږي. د جرجانیې سمندرگی د جرجان ښار نه لاندې د یوې میاشتې مزله په واټن پروت دی.

په دې سیند کې د فرغاني سیند او د شاش سیند لوېږي چې له ترکستان نه راوځي د جیحون سیند لوېدیز لوري ته د خراسان او خوارزم سیمه ده، ختیځ لوري ته یې بخارا، ترمذ او سمرقند دي، شا ته یې ترکستان او فرغانه او خزلجیه او نور عجمي قامونه مېشت دي. دغه ټوله جغرافیه بطلیموس په خپل کتاب کې او شریف په زخار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب کې بیان کړې ده. هغوی په نقشه کې د اباديې نړۍ ټول غرونه، ښارونه او دښتې ښودلې دي چې له هره حیثه بشپړ دی چې د بحث د اوږدوالي له وېرې یې دلته د راوړلو اړتیا نه وینو. پر دې سربېره زموږ موضوع مغرب دی چې د بربريانو هېواد دی او په ختیځ کې یوازې د عربو ټاټوبی زموږ د بحث موضوع ده.

د دوهمې مقدمې پایله

د ځمکې شمالي څلورمه برخه د سهیلي څلورمې برخې په پرتله ولې ډېره اباده ده؟ د دې د سببونو او لاملونو یادونه

په لومړۍ او دوهمه برخه کې ابادي ډېره لږه ده

موږ ته له لیدو او پرله پسې خبرونو څخه معلومېږي چې په لومړۍ او دوهمه برخه کې د نورو په پرتله اوسېدونکي ډېر لږ دي. دوهم دا چې په هغو ځمکو کې ځنګلونه، دښتې او شګلنې سیمې هم ډېرې دي او د هغو دواړو ختیځ ته د هند سمندر هم پروت دی، د هغو دوو برخو قومونه او نفوس ډېر زیات نه دی او لوی او واړه ښارونه یې هم لږ دي، خو دریمه، څلورمه او ورپسې نورې برخې د هغو په څېر نه دي، په هغو کې شاړې او د ریګونو سیمې ډېرې لږې دي چې د نشت په حساب دي او په هغو کې ډېر ولسونه اباد دي، د وګړو شمېر یې ډېر دی، لوی او واړه ښارونه یې بې شمېره دي، له دریمې تر شپږمې برخې پورې پرلپسې ابادۍ دي.

جنوبي برخه شاړه ده

سهیلي برخه بشپړه له ابادۍ تشه ده، ډېرو پوهانو د دې سبب د هغه ځای له زغمه وتلې تودوخه بللې ده. لمر تقریباً پر تندي ولاړ وي، چې لږ کوږ شي هم بس په اوړو کې د مالګې هومره. راځئ دا په یوه دلیل کې تشریح کړو. په دې دلیل کې به پر دې هم وپوهېږو چې د شمال تر دریمې برخې پورې د وګړو شمېر ولې زیات دی؟ وګورئ جنوبي او شمالي قطبونه چې پر خپل افق وي، نو په اسمان کې یې یوه تر ټولو لویه فرضي دایره (د نصف النهار دایره) منلې ده دغه دایره اسمان په دوو مساوي برخو وېشي. پر اسمان چې له ختیځه تر لوېدیځه څومره دایرې فرض کړای شوې، په هغو ټولو کې نصف النهار دایره ستره ده او نورې ټولې ترې وړې دي، د فزیک د علم زده کوونکي پوهېږي چې تر ټولو اوچت اسمان (مدار) په ۲۴ ساعتونو کې له ختیځه د لوېدیځ په لور خوځېږي او یو ځل دوره بشپړوي، له دې سره جوخت دننه نور اسمانونه هم ګرځي او دورې وهي، د اسمان د ۲۴ ساعتونو حرکت لیدل کېدای شي، همدارنګه د فزیک علم ثابتوي چې نورې سیارې هم په خپل خپل مدار (اسمان) کې حرکت کوي، خو د دوی حرکت د لومړني اسمان د حرکت پر خلاف دی، په دې مانا چې له لوېدیځ لورې څخه د ختیځ په لور دی. بیا د حرکت د ګړندیوالي او ورو والي په اعتبار د ستوریو په دورو کې توپیر دی. په خپل خپل اسمان کې د دې ستوریو د حرکت خپل مدارونه دي. چې د فلک البروج په دایره کې دي. دغه دایره په ۱۲ برخو وېشل شوې ده، او د نصف النهار دایره یې په دوو مخامخ نقطو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوټه کړې او ترې تېرېږي. دغه دوه ټکي د حمل او ميزان په لومړيو کې دي. داسې وګڼئ چې نصف النهار دايره د فلک البروج دايره په دوو مساوي برخو وېشي، يوه برخه يې د نصف النهار شمال لوري ته ده او بله برخه يې له تلې (ميزان) څخه د کب (حوت) تر پايه سهيلي لور ته ده، کله چې د ځمکې په ټولو ګوټونو کې دواړه قطبونه په اسمان کې وي نو د ځمکې پر مخ د نصف النهار دايرې په ميدان کې يوه ګرده کرښه فرض کړئ، دغه کرښه له لوېديز څخه د ختيځ په لور فرض کېږي، دې ته د استوا کرښه وايي، د جغرافيې پوهان وايي چې د رصدخانو له مخې دغه کرښه د لومړي اقليم له پيل څخه پيلېږي. دغه ډول چې د کرښې شمال لوري ته په کوم لحاظ وګړي زيات دي په هماغه کچه شمالي قطب ته پورته کېږي تر دې چې تر ٦٤ درجو پورې پورته درومي، دا د اوومې برخې وروستۍ برخه ده. او دلته ابادي ختمېږي او کله چې لمر په ۹۰ درجو ودرېږي يانې پر نصف النهار ودرېږي، شپږ شمالي برجونه د ځمکې له مخ نه پاس وي او شپږ جنوبي يې د ځمکې له مخ نه لاندې وي.

د ٦۴ او ۹۰ درجو تر منځ ابادي نشته

د ٦۴ او ۹۰ درجو تر منځ ژوند ناشونی دی ځکه چې د دغو درجو تر منځ د تودوخې او يخنۍ تر منځ يوه اوږده موده ده، ځکه چې لمر د حمل او تلې سرته ور داخل شي نو هغه د استوا پر کرښه او هلته د خلکو د تنديو پر سر وي، بيا له دې ځايه د چنګاښ او مرغومي تر سرونو پورې رسېږي د دې وروستۍ حد واټن د نصف النهار ۲۴ درجې ده، بيا چې څومره له شمالي قطب نه لمر لرې کېږي همدومره د نصف النهار دايره له تندي نه د جنوب په لور درومي، په همدې انډول د چنګاښ تر مياشتې پورې شمالي برج د سر لوري ته درومي او په همدې تناسب تر مرغومي پورې لاندې درومي ځکه چې دواړه ډوله مياشتې د استوا پر کرښه د سر لوري ته شته دي، د لمر د شمال لور ته تر چنګاښ مياشتې پورې تر وروستي حده د تندي سر ته راځي، په کومو ځايونو کې چې عرض البلد ۲۴ درجې دي لکه حجاز او نور دلته همداسې وي، او که د شمالي قطب تر ۲۴ درجو زيات اوچت شي نو لمر د تندي سر ته نه راځي بلکې جنوبي لوري ته ورختمېږي او تر ٦۴ درجو پورې هماغسې ټيټېږي، دلته نو د ډېرې يخنۍ په سبب او تر اوږدې مودې پورې د تودوخې نشتوالي په سبب د حيواناتو د شتون امکان نشته. بيا لمر چې نېغ د تندي سر ته راځي او وړانګې يې عمودي لوېږي او په نورو وختونو کې يې کږې په يوه زاويه وړانګې لوېږي چې منفرجه او يا حاده زاويه راځي کله چې د رڼا وړانګې سيده لوېږي رڼا زياته وي او ښه خپرېږي او چې په کږه کرښه لوېږي، څومره چې دغه کرښه کږه وي همدومره د رڼا وړانګې کمېږي او لږ خپرېږي، ځکه خو کله چې لمر ښې اړخ ته وي نو تودوخه زياتېږي او چې څومره له تندي لرې کېږي تودوخه ورو ورو کمېږي ځکه چې رڼا د تودوخې او يخنۍ سبب ده، په کال کې دوه ځله لمر د استوا پر کرښه درېږي چې دا د وري (حمل) او تلې (ميزان) په مياشتو کې وي. او چې له تندي نه لرې کېږي نو ډېر نه لرې کېږي، خو چې کله د چنګاښ (سرطان) او مرغومي سر ته ورداخلېږي چې د مېلان وروستي حد يې دی، نو تودوخه لا متعدله نه وي چې بيا د تندي په لور ور پورته کېږي، ځکه خو پر افق وړانګې نېغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوېږي او دغه موده اوږده وي، ځکه خو په هغو سيمو کې تل ډېره تودوخه وي او هوا ډېره ګرمه وي چې د نصف النهار شمال لور ته تر ۲۴ درجو پورې سيمې دي، ځکه د دې سيمو وضعه د استوا د کرښې د سيمو په څېر ده، د دوی د تندي سر ته دوه ځله لمر راځي او د تودوخې له زياتوالي سره هوا هم وچه او ډېره توده شي چې له امله يې د حيواناتو زېږېدل ودرېږي. دا چې په ډېره تودوخه کې اوبه وچېږي او نم ختم شي، ځکه چې د هغوی زېږون او راټوکېدل په اوبو پورې تړلي دي. وروسته چې لمر له چنګاښ نه د ۲۵ درجو عرض البلد لور ته لاړ شي نو لمر زر لوېږي او تودوخه معتدله يا اعتدال ته نږدې شي چې د ژونديو د زېږون لپاره چاپېريال برابر شي. بيا چې څومره عرض البلد زياتېږي يخني ورسره زياتېږي ځکه چې وړانګې پر ځمکه کږې لوېږي او د ژونديو په پيدا کېدو کې بيا خرابي راځي. په هر صورت د ډېرې تودوخې او ډېرې يخنۍ دواړو کې د زېږون لړۍ درېږي، خو ډېره تودوخه تر ډېرې يخنۍ په دې تړاو ډېره اغېزمنه ده، ځکه چې په تودوخه کې رطوبت او لنده بل ډېر ګړندی وچېږي. خو يخني بيا دومره په ګړنديتوب لنده بل کنګل کوي نه، په همدې دليل په لومړۍ او دوهمه برخه کې ژوند ژواک ډېر نه دی، په دريم، څلورم او پنځم اقليم کې په منځنۍ کچه دی، ځکه چې د رڼا د کمۍ په سبب تودوخه معتدله ده په شپږمه او اوومه برخه کې ابادي زياته ده ځکه چې په دې کې هسې په نوم تودوخه ده او يخني د تودوخې په څېر په پيل کې د زېږون او ژوند په لړ کې اغېز نه لري، چې د پيدا کېدو ماده کنګل کړي، خو هغه مهال بيا اغېزه لري چې د ژونديو شيانو په پيدا کېدو کې خنډ کېږي. دغه حالت تر اوومې برخې پورته واقع کېږي. له همدې لامله په شمالي څلورمه برخه کې ابادي زياته ده ځکه چې تودوخه په «تخليق» کې ډېر ګړندی اغېز لري، ځکه خو علما وايي چې له استوا نه لرې په جنوبي لوريو کې ابادي نشته او هغه شاړې دي. په داسې حال کې چې دغه خبره شکمنه ده. ځکه چې د پرلپسې معلوماتو او مشاهدې نه داسې ښکاري چې دلته هم ابادي نشته بلکې د هغوی له دليل نه ښکاري چې د ډېرې تودوخې له امله هلته د ژوند لړۍ له ستونزو او خرابيو سره مخ وي. ځکه خو عقل وايي چې هلته به ابادي بلکل نه وي او يا به وي خو ډېره لږه. عيني واقعيتونه هم دا وايي چې د استوا پر کرښه او هغو ته په نږدې سيمو کې ابادي شته خو ډېره لږه ده. د ابن رشد نظر دا دی چې د استوا سيمې معتدلې دي او د هغو جنوبي لوري ته د شمالي لوري په څېر ابادي نشته، د نسل د زياتوالي د فساد له اړخه د ابن رشد قول ناشونی نه دی، خو د استوا کرښې په جنوبي لوري کې ځکه ابادي نشته چې هلته د ځمکې مخ اوبو نيولی دی او په شمالي برخه کې چې څومره ابادي ده د هغو معادل په جنوبي لوري کې ځمکه تر اوبو لاندې ده، بيا هغه معتدله برخه چې نه ډېره توده او نه سړه ده په اوبو کې د ډوبېدو په سبب د ژوند وړ نه ده. هغه سيمه چې معتدله نه ده هغه په لومړۍ درجه د ژوند وړ نه ده. دا ځکه چې آبادي او نفوس په کراره زياتېږي، د حاصلاتو زياتېدل منع نه دي، ياني ژوند له نشت نه پيلېږي چې لومړی هېڅ هم نه وي او بيا يو ځل نفوس زيات شي. د استوا پر کرښه د ژوند د نشتوالي نظر سم نه دی، ځکه چې له پرلپسې خبرونو څخه دغه خبره ردېږي. له دې خبرو وروسته راځو د «زخار» کتاب د ليکوال د نظرياتو له مخې د جغرافيې نقشه درته وښيو، او بيا د دې نقشې پر هر ګوټ رڼا واچوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یاده جغرافیه بشپړه تبصره

لومړی اقلیم

وګورئ علماوو اباده نړۍ له شمال نه سهیل لوري ته په اوو برخو وېشلې ده چې هرې برخې ته یې اقلیم وايي. د هر اقلیم اوږدوالی له ختیځه تر لوېدیځه دی. لومړی برخه له لوېدیځه تر ختیځه د استوا له کرښې سره موازي په خپل حد کې سهیل لوري ته درومي او تر هغو ورهاخوا له شاړو ویرانو پرته هېڅ هم نشته، که فرضاً هلته ابادي هم وي نو له نشت سره برابره ده، بیا د لومړی برخې شمال لوري ته دوهمه، بیا دریمه ورپسې څلورمه، بیا پنځمه، بیا شپږمه او بیا اوومه برخه ده په اوومه برخه کې وروستۍ ابادي ده. له اوومې برخې وروسته تر محیط سمندر پورې غیر اباد ځنګلونه دي، لکه له لوړې برخې وروسته چې ځنګلونه او دښتې دي، خو د جنوب په پرتله په شمال لوري کې شاړه سیمه لږه ده، بیا په دې برخو کې له نصف النهار نه د لمر د لرې کېدو په سبب او د شمالي قطب د اسمان د لوړوالي په سبب په شپه او ورځ کې توپیر وي. ځکه چې د شپې او ورځې په قوسونو کې کم والی او زیاتوالی راځي؛ د لومړی برخې په وروستیو کې شپه ډېره اوږده وي. ځکه خو کله چې لمر د مرغومي میاشتې ته داخل شي نو تر ټولو اوږده شپه دیارلس ساعته وي. او کله چې د چنګاښ میاشت را د بره شي نو تر ټولو اوږده ورځ ۱۳ ساعته شي.

دوهم اقلیم

همدغسې کله چې په دوهمه برخه کې لمر د سرطان میاشتې ته داخلېږي نو تر ټولو اوږده ورځ دیارلس نیم ساعته شي، دې ته د تودوخې موسم بدلېدل وايي. او کله چې لمر د مرغومي میاشتې ته داخلېږي نو تر ټولو اوږده شپه دیارلس نیم ساعته وي چې د یخنۍ د موسم د بدلېدو په مانا ده، کله چې ورځ دیارلس نیم ساعته وي نو شپه لس نیم ساعته شي. کله چې شپه دیارلس نیم ساعته شي نو ورځ بیا لس نیم ساعته کېږي، ځکه چې د شپې او ورځې ټول ټال مزل ۲۴ ساعته دی. په کوم حساب چې ورځ لویېږي په هماغه کچه شپه لنډېږي او څومره چې شپه اوږدېږي په هماغه اندازه ورځ لنډېږي. دغه ۲۴ ساعته پر محور د بشپړې دورې مزل دی تر ټولو جګ اسمان په ۲۴ ساعتونو کې پر دنیا یو ځل راڅرخي. مانا دا چې ځمکه او نورې سیارې د لمر پر محور راڅرخي.

دریم اقلیم

همدغسې د دریمې برخې په وروستیو کې شپه او ورځ څوارلس ساعته کېږي، د څلورمې برخې په وروستیو کې شپه او ورځ هر یو څوارلس نیم ساعته او د پنځمې برخې په پای کې ۱۵ ، ۱۵ ساعته شپه او ورځ وي، د شپږمې برخې په وروستیو کې پنځلس نیم ساعته، شپه او ورځ وي او د اوومې برخې په پای کې بیا ۱۶ ساعته شپه او ورځ شي چې تر هغو وړاندې ابادي پای ته رسېږي او تر اوومې برخې وړاندې نه ده خپره شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه خو د شپې او ورځې د مخکنۍ برخې له نښتې برخې سره نیم نیم ساعت کېږي. او د هرې برخې په مقامونو کې هم له استوا کرښې نه د لرې والي په سبب د دقیقو توپیر پاتې کېږي.

د عرض البلد تعریف

په هر اقلیم کې د هغو د ښار له عرض البلد څخه موخه هغه واټن دی چې د دې ښار د نصف النهار او موقعیت تر منځ ده. د نصف النهار کرښه د استوا د کرښې د اوسېدونکیو سمت داسې موقعیت دی، د دې فاصلې مطابق د ښار له افق نه په جنوبي قطب کې پیدا کېږي او په شمالي قطب کې لوړوالی وي دغه درې واړه واټنونه یو له بل سره یوه اندازه وي او همدې ته عرض البلد وایي لکه چې پاس یې یادونه وشوه.

پوهانو هر اقلیم له لوېدیځه تر ختیځ پورې په لسو برخو وېشلی دی، هره برخه کې چې څو لوی او واړه ښارونه، غرونه او سیندونه دي هغه بیانوي او د هغوی تر منځ واټن ښایي موږ به یې په لنډون د هر اقلیم مشهور ښارونه، غرونه او سیندونه بیان او هغوی تر منځ واټن به هم بیان کړو، دا به په هماغه ډول منظم کړو چې په نزهت المشتاق کې لیکل شوي دي. دغه کتاب علامه علوي او لیسي حمودي د سیسلي پاچا زخار بن زخار ته لیکلی و، هغه مهال نوموړی د سیسلي د پاچا مېلمه و او سیسلي د (مالټا) له حکومته وتلې وه. دغه کتاب د شپږمې پېړۍ په لومړیو کې لیکل شوی دی او پاچا هغه ته ډېر اثار لکه د مسعودي، ابن خردازویه، حوقلي قدري، منجم د ابن اسحاق او بطلیموس او نور ورته راټول کړي وو موږ دغه بیان له لومړۍ برخې پیلوو او درجه په درجه به په اووه واړو رڼا واچوو.

د لومړي اقلیم تفصیل

د دې اقلیم لوېدیځ ته د خالدات ټاپوګان دي له همدې نه بطلیموس د ښارونو د اوږدوالي اخیستلو پیل کړی دی. دغه ټاپوګان د اقلیم په منځ کې نه دي، دا په محیط سمندر کې ډېر شمېر ټاپوګان دي چې تر ټولو مشهور یې درې دي چې اباد هم دي. څرګنده شوې چې د دې پېړۍ په منځ کې د انګرېزانو څو بېړۍ له دې ځایه تېرې شوې، انګرېزانو له دوی سره جګړې وکړې او د غنیمت مالونه یې ترې لوټ کړل، ځینې خلک یې بندیان هم ترې راوستل چې له هغوی څخه یې ځینې د اقصی مغربي څنډو ته واستول بیا یې دوی د پاچا په خدمت کې حاضر کړل. کله چې هغوی عربي زده کړه نو د خپلو ټاپوګانو په اړه یې ټول حالات ورته وویل دا یې هم ورته وویل چې هغوی پر ځمکې د کر لپاره له غویانو نه د ځمکې په اړولو کې کار اخلي. دا چې په هغو ټاپوګانو کې اوسپنه نه موندل کېږي او د دوی ژوند او ژواک په وربشو پورې تړلی دی، او د شیدو وزې او نور څاروي ساتي په ډبرو جګړه کوي او هغه د شا لوري ته غورځوي او د هغوی لمر ته عبادت او سجدې کوي، دوی کوم مذهب نه مني ځکه چې د کوم پیغمبر دعوت ورته نه دی راغلی. ناڅاپي انسانان هغو ټاپوګانو ته ورځي که په نیت او اراده وغواړي ورشي بیا د هغوی درک لګول ګران وي. ځکه چې په سمندر کې د کښتیو سمت او لوری د شمال څېې ټاکي او پر دې لوري هم چې که هوا موافقه وي نو کښتی به په کومو ښارونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرېږي، او که شمال له مخالف لوري وي بيا د کښتۍ ماڼو ګان باد بانونه پرانيزي چې کښتۍ دغه باد بانونه په موافق لوري باندې بوځي، په دې لړ کې ماڼو ګان هم يو څه اصول لري چې په هغې کښتۍ چلوي چې ټول د ځنډو ښارونه په هغو کې ليکل شوي دي د شمال لورى هم د هغو د لوري بدلېدل هم په هغه نقشه کې ليکل شوي چې کمپاس ورته ويل کېږي. کښتۍ چلوونکى د کښتۍ په چلولو کې پر همدې باور کوي. په محيط سمندر کې پر ټولو خبرو عمل ډېر ګران دى، ځکه په هغو کې لويې بېړۍ نه چلېږي، که کومه بېړۍ له ځنډې لادرکه شي بيا يې ځنډې ته راتلل ډېر ګران دي. د محيط سمندر په هوا کې او د اوبو پر سر غبار او بړاس خپور وي چې کښتيو ته په تګ کې ستونزې جوړوي او د لمر وړانګې لاندې سطحې ته نه پرېږدي چې دغه بړاسونه له منځه يوسي ځکه خو د هغو ټاپوګانو لاره موندل ګران دي او د هغو له وضعې خبرېدل ډېر سخت دي.

د لومړي اقليم لومړۍ برخه

په دې کې نيل له خپلې سرچينې څخه چې د استوا کرښې ته نږدې دى، بهېږي او شمال لوري ته د روم تر سمندر ګي پورې درومي، د نيل سرچينه قُمر غر دى، دغه غر د استوا له کرښې ۱۶ درجې پورته خواته را اوچت دى، دې ته قُمر د دې لپاره وايي چې د سپوږمۍ په څېر ډېر سپين او روښانه دى، خو د ياقوت په کتاب (المشترک) کې دغه لفظ د قاف په پېښ (قُمر) راغلى او (قُمر) يو هندي قوم دى، همدارنګه ابن سعيد ليکلي چې له دې غره نه چينې را وتلې او پنځه پنځه يې سره يو ځاى شوې او سمندرونو ته ننوزي. چې شپږ ميله لرې دي او له هر سمندرګي نه د دې سيندونه راوتلي دي او يوه جهيل ته ورلوېږي، چې تر هغو لاندې يو پراخ غر دى چې په شمال کې دغه سيند په دوو برخو وېشي، لوېديځه څانګه يې د سوډان د ښارونو په لور لوېديځ لور ته بهېږي او محيط سمندر ته ورلوېږي، د ختيځ ښاخ يې د حبشې او نوبه د سيمو په لوري د هغو منځنيو سيمو ته بهېږي او د مصر پاسنۍ برخې ته رسېږي او بيا په څو څانګو وېشل کېږي، د هغو درې څانګې د اسکندريې، رشيد او د مياط سره د روم سمندرګي ته ور لوېږي. بل ښاخ يې د سور سمندرګي په لومړي اقليم په منځ کې بهېږي او تر سمندر پورې تر رسېدو مخکې لوېږي. د همدغه نيل پر څنډو د نوبه او حبشې ښارونه دي. او تر اسوان پورې ځينې درې او ځمکې هم دي. د نوبه پلازمينه د ونقله ښار هم چې د دې نيل لوېديځ لور ته دى، تر دې وروسته علوه او براق دي، تر دې دواړو وروسته له بلاق نه شپږ پړاوه لرې په شمال کې جناول غر دى چې په مصر کې لوړ وي خو په نوبه کې ټيټ شوى دى، د نيل سيند چې دې غره ته ننوزي مخ ځوړې سيمې ته ور لوېږي او يوه وېروونکې ننداره جوړوي، په دې کې د لويو او وړو کښتيو چلېدل ګران دي، بلکې سوډانيان له کښتيو مال کوزوي او په ګاډيو کې يې باروي چې تر اسوانه يې ورسوي. اسوان د سعيد مرکزي برخه ده، بيا دغه سامان له سعيد نه تر جناول پورې رسول کېږي.د اسوان او جناول تر منځ ۱۲ پړاوه مزل دى، د نيل دره د درو لوېديځ لوري ته ده چې نن سبا شاړه ده خو د پخوانۍ آبادۍ نښې څرګندېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي اقليم پنځمه برخه

د دې اقليم په منځ کې پنځمه برخه ده، په دغه ميدان کې چې د استوا کرښې له شا نه د نوبه تر سيمو پورې رسېږي د حبشيانو ښارونه دي، دغه ميدان تر مصر پورې په لاندې سطحه کې تر بهېدونکي نيل پورې رسېږي، په دې کې ډېرو عالمانو غلطي کړې ده او دوی دا د قمر د نيل يوه څانگه بولي، بطليموس هم په خپل الجغرافيه نومې کتاب کې ترې يادونه کړې ده او وايي چې دا د قمر د نيل خليج نه دی، د دغه اقليم په منځ کې په پنځمه برخه کې د هند سمندر ختمېږي چې په هغو کې د چين له لوري ور داخل شوی دی او د هغو زياته برخه پکې ډوبه شوې وي، ځکه خو له هغو ټاپو گانو پرته چې د سمندر دننه دي آبادي نشته، دغه ټاپوگان ډېر زيات دي، نږدې تر زرو پورې رسېږي، يو څه ابادي د هغو شمال لوري ته پر غاړو ده، په لومړي برخه کې د لوېديځ لوري ته د چين او يمن لړه برخه هم ور داخله ده.

د لومړي اقليم شپږمه برخه

د لومړي اقليم شپږمه برخه د قلزم بحر او فارس بحر تر منځ دوآبه ده، دغه دواړه دريابونه د هند له سمندر نه پيلېږي او د هغو شمال لوري ته بهېږي، د هغو تر منځ د عربو ټاپوزمه ده چې ختيځ لوري ته د يمن او شحر سيمې چې د هند سمندر څنډو سره شاملې دي، د حجاز او يمامه سيمې هم په دې کې شاملې دي، چې موږ به يې په نورو اقليمونو کې بيان کړو، د هند سمندر پر لوېديځې غاړې د زالعه (زيلع) ښار دی چې د حبشې سيمو په څنډو کې شامل دی، د حبشې شمال لوري ته د لجبه ځنگلونه دي چې د صعيد په پاسنۍ برخه کې د علاقي غره او قلزم درياب تر منځ بهېږي چې د هند سمندر نه لاندې لوري ته دي، د دې سيمې شمال او د زيلع له سيمې نه لاندې باب المندب دی، دلته لاندې لوېدونکی سمندر د مندب له غره سره د لگېدو په سبب تنگېږي، د مندب غر د هند په سمندر کې دی چې درې ميله سور يې پاتې کېږي همدغه ځای ته باب المندب وايي، د يمن بېړۍ د سويز له لارې چې مصر ته ځي له باب المندب نه تيرېږي. تر باب المندب لاندې د سواکن ټاپو لوري ته د يمن ميدانونه دي او پر څنډه يې د علي بن يعقوب ښار دی، جنوب ته يې په لوېديځو څنډو د بربريانو پر لپسې کلي دي، چې د سهيل لوري ته گرځي او د شپږمې برخې تر وروستيو پورې غځېدلي دي، د دغو کليو ختيځ لوري ته له دوی سره د نبنتيو زنجبون سيمې دي، بيا جنوب لور ته د سفاله او وقواق ښارونه دي، چې د دې اقليم د لسمې برخې تر پايه پورې پرلپسې يو له بل سره يو ځای او تر هغو ځايه پورې دوام لري چې دغه سمندر په محيط کې ورگډېږي.

د محيط سمندر ډېر ټاپوگان دي، تر ټولو ستر ټاپو يې سرانديپ دی چې گردی دی، دلته يو مشهور او جگ غر دی. ويل کېږي چې پر ځمکه تر دې جگ بل غر نشته، دغه غر اسفاله ته مخامخ دی بيا د قمر ټاپو دی چې د مستطيل په بڼه آباده ده، دا د سفاله له سيمې نه پيلېږي د ختيځ په لوري مار ډوله کوږ او کيڼ تر چين پاس ساحلونو پورې رسېږي. د دې ټاپو په سهيل کې د وقواق ټاپوگان او په ختيځ کې د سيلون او نور ډېر ټاپوگان دي چې په هغو کې بېلابېل خوږ بويه شيان او مسئلې موندل کېږي، د جغرافيې پوهان وايي چې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټاپوګانو کې د سرو زرو او زمردو کانونه هم شته، د دې ځای اوسېدونکي د «اور» عبادت کوي او ډېر پاچاهان پرې حکومت کوي، د دې ټاپوګانو د اوسېدونکيو په باب عجيبې او حيرانوونکې خبرې دي چې جغرافيه پوهانو بيان کړې دي. د دې اقليم د شپږمې برخې په شمالي څنډه ټوله د يمن سيمه خپره ده. څکه خو د قلزم درياب له لوري د زبيده، مهجم، تهامه اليمن او تر هغو وروسته صعره ښار دی چې د زيديه امامت يو مرکزي ښار دی، صعده له سهيلي او ختيځ دواړو سمندرونو نه لرې دي، بيا د عدن ښار راځي، د هغو شمال لوري ته صفا آباد دی، تر دې دواړو وروسته د ختيځ لور ته د احقاف او ظفا ځمکه ده، بيا د حضرموت سيمه راځي، بيا د جنوبي او فارس سمندرګي تر منځ د شحر سيمه ده، د دې اقليم په شپږمه برخه کې د ځمکې دغه برخه وچه ده، تر دې وروسته نهمه برخه هم لږ وچه ده، بيا تر نهمې برخې لسمه برخه زياته وچه ده، په دې برخه کې د چين پاسنۍ برخه هم يو څه اندازه شامله ده چې د خانګو مشهور او نوماند ښار پکې دی او ختيځ لور ته يې مخامخ د سيلون ټاپوګان دي چې پاس يې يادونه وشوه.

دوهم اقليم

د دوهم اقليم لومړۍ او دوهمه برخه

دغه اقليم له لومړي سره د شمال په لوري کې يوځای کېږي، د محيط سمندر په لوېديځ کې د خالداتو ټاپوګانو څخه دوه ټاپوګان شته دي، د دې اقليم په لومړۍ او دوهمه برخه کې پورته لوري ته د قنوريه ځمکه او تر هغه وروسته ختيځ ته د غانه د ځمکې پاسنۍ برخه ده، بيا د سوډاني تور پوستي قام زغاده ځنګل دی او له دې دوو سيمو نه لاندې لوري ته د نستر ميدان دی چې له لوېديځه د ختيځ په لور غځېدلی، په دې کې ځنګلونه دي د مغرب او سوډان د تور پوستانو تر منځ سوداګر له همدې سيمې څخه تېرېږي. په همدغه هوار ميدان کې د صنهاجه د مخ پټيو قومونو ځايونه دي، د هغو ډېرې څانګې دي چې کزوله، لمتونه، مسراقه لمطهنه او وريکه پکې اوسېږي.

د دوهم اقليم درېيمه او څلورمه برخه

د دې ځنګلونو ختيځ لوري ته د فزان سيمه ده ورپسې د بربريانو د يوې تور پوستې قبيلې ارکار آبادۍ دي چې ختيځ لوري ته د درېيمې برخې تر پاسنۍ برخې پورې خپاره دي. بيا د دې دريمې برخې په شمال کې د وذان څه سيمه ده او په ختيځ کې همدې لوري ته د سنتريه سيمه ده چې الواحات الداخله ورته وايي، د څلورمې برخې نه پاس د باحويين پاتې سيمه ده، بيا د دې برخې په منځ کې په ساره کې د صعيد ښار دی چې د نيل پر غاړه آباد دی، چې په لومړي اقليم کې له خپلې سرچينې راوزي د دوو غرونو (په لوېديځ کې د داحات او ختيځ لور ته د مقطم غرونو) تر منځ تېرېږي او سمندر ته لوېږي. د هغو پاسني لوري ته د اسنا او ارمنت ښارونه ودان دي او په همدې ډول يې څنډې له اسيقوط او قوس سره يوځای کېږي، دغه غرونه بيا نيل درياب په دوو برخو وېشي، ښۍ څانګه يې په همدې برخه کې بشپړېږي او کيڼ ښاخ يې په دلاص کې پای مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوهم اقليم پنځمه برخه

د دغو دوو ځانګو تر منځ د مصر پاسنۍ برخې دي، دلته د مقطم غر او د عيذاب هوارې ځمکې دي، پنځمه برخه وړاندې په سويز کې په قلزم سمندر کې پای مومي چې په جنوب کې د هند له سمندر څخه راوتلی او د شمال په لور بهېږي، په همدې برخه کې د قلزم په ختيځو څنډو د حجاز ځمکه ده چې د يلملم له غرونو پيلېږي او د يثرب تر ښارونو رسېږي. د حجاز په منځ کې مکه معظمه ده، جده يې پر څنډه ده چې د عيذاب په هواره کې د هغه سمندر پر لوېديځه غاړه آباد دی.

د دوهم اقليم شپږمه برخه

د دې لوېديځ ته په شپږمه برخه کې د نجد سيمه ده، د نجد پاسنۍ برخه په سهيل کې ده او له تباله او جرش نه تر عکاظ پورې بيا په شمال لورې کې ده، په همدې ځای کې تر نجد لاندې د حجاز نورې برخې دي. ختيځ لورې ته بيا په همدې لورې د نجران او خيبر سيمې دي او په څوړو کې يې د يمامه ځمکې دي، د نجران ختيځ لوريو ته د سبا او مأرب سيمې دي،بيا د شحر سيمه ده چې د فارس تر سمندرګي پورې رسېږي او پای ته رسېږي. دا دوهم سمندر دی چې د هند له سمندر نه راوزي د شمال له لوري لوېديځ ته اوړي او د مثلث په څېر ښه خپلوي، د دې په پاسنۍ برخه کې د کلهات ښار دی چې د شحر پر څنډو دی بيا په همدې غاړه په کوزنۍ برخه کې عمان دی او د همدې برخې په پای کې بحرين او هجر سيمې دي.

د دوهم اقليم اوومه برخه

د اوومې برخې په پاسنۍ برخه کې د فارس سمندر يوه ځانګه ده، دا د سمندر په شپږمه برخه کې له بلې ځانګې سره يوځای کېږي، د دې پاسنۍ برخه د هند په سمندر کې ډوبه ده، او پر همدې تر مکران پورې د سند سيمه پرته ده. مکران ته مخامخ د طوبران سيمه ده چې په سند کې شامله ده، ځمکه خو د دې برخې لوېديځ لوري ته د سند ټوله سيمه يوځای شوې ده. د سند او هند تر منځ ځمکې پر ځنګلونو پوښل شوې دي، په سند کې د سند سيند بهېږي چې د هندوستان له سيمې رابهېږي او په سهيل کې د هند سمندر ته لوېږي.

د دوهم اقليم نهمه او لسمه برخه

د هند د سمندر پر غاړه د هند لومړنی ښار ودان دی، د هغه ختيځ لوري ته بلهتر دی، تر هغه لاندې د کابل سيمه ده، تر هغو وروسته ختيځ لوري ته د دوهم اقليم په نهمه برخه کې د قنوج سيمه ده، چې د داخلي او بهرني کشمير تر منځ پرته ده، د دې لوېديځ لوري ته د هند نوره برخه ده چې ختيځ لوري ته د نهمې برخې نه تر لسمې پورې غځېدلې ده او تر ختيځه وړاندې درومي، د هغو شا ته د چين ځينې سيمې دي چې په هغو کې شيغون ښار ودان دی، بيا لسمه برخه تر محيط سمندر پورې بشپړه د چين سيمه ده، الله ج ښه خبر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم اقلیم

د دریم اقلیم لومړۍ برخه

دغه اقلیم له دوهم سره په شمال کې یوځای شوی دی، د دې د لومړۍ برخې ۱/۳ برخه د درن (اطلس) غر دی، دغه غر محیط سمندر ته نږدې له لوېدیځه تر ختیځه غځېدلی دی، په دې کې بې شمېره بربري قومونه مېشت دي چې وروسته به یې بیان کړو د دې غره اوبل اقلیم تر منځ د ځمکې یوه ټوټه ده چې د محیط سمندر په پاسنۍ برخه کې واقع ده، په دې کې رباط ماسه دی او په ختیځ کې له دې سره نښتي سوټس او نول سیمې دي، همدې لوري ته په ختیځ کې د ورعه او ورپسې د سجلماسه سیمې دي، بیا د نستر د میدان یوه کلا ده چې شاړه ده چې په دوهم اقلیم کې مو یې یادونه کړې ده. د درن غر د دې برخې پر ټوله سیمه راخپور دی، لوېدیځ لوري ته په دې کې درې او پیچومي ډېر لږ دي. تر دې چې د ملویه وادي ته مخامخ کېږي، بیا یې تر پایه درې او پیچومي ډېر زیات دي، دلته په ترتیب سره مصادرت، بیا هنتانه، بیا تیملک، بیا گرمیوه، بیا مشکوره قومونه مېشت دي، د ټولو په پای کې مصاعده دي، بیا صنهاکه (صنهاجه) قبیلې دي او په پای کې د زناته ځینې قبیلې دي او د اوراس (کتامه) غر همدلته په منځ کې ور سره یوځای کېږي، تر دې وروسته د بربریانو نور قومونه مېشت دي چې په اړه به یې پر خپل ځای تفصیل راشي. دغه درن غر په لوېدیځ کې د لوېدیځ تر وروستیو څنډو پورې په ټولو ښارونو کې غځېدلی دی او دهمدې غره د ننه دغه ښار ودان دی. څکه خو د دې غره په سهیل کې د مراکش، اغمات او تادلا سیمې دي او په همدې برخه کې د محیط سمندر پر غاړه رباط اسفی او سلا ښارونه ودان دي. د مراکش په منځ کې د فاس سیمې مسکناسه، تازه او د کتامه مانۍ دي. دې ته مغرب اقصی (وروستی لوېدیځ) وایي، د همدې برخې پر څنډو په محیط سمندر کې بلدان، اصیلا او عرایش پراته دي. چې پلازمینه یې تلمسان دی، د همدې پر ساحلي سیمو د روم په سمندرگي کې د حنین، د هران او نور ټاپوگان دي، دا چې د روم سمندر په لوېدیځ کې په څلورم اقلیم کې له محیط سمندر (طنجه خلیج) نه وزي د ختیځ لور ته درومي او د شام په سیمه کې پای مومي، بیا چې له تنگ خلیج نه را وزي لږ وړاندې درومي او په شمال کې پراخېږي په دریم او پنځم اقلیم کې ور گډېږي څکه خو یې پر غاړه د دریم اقلیم ډېر ښارونه آباد دي، بیا ختیځ لوري ته د ټاپوگانو له ښارونو سره نښلي، د سمندر پر غاړه بجایه سیمه ده د هغو ختیځ لوري ته قسطنطنیه ده او د لومړۍ برخې په پای کې له سمندر نه یو پړاو لرې هغو ښارونو سهیل ته او د منځنی مغرب په سهیل کې په لوړو کې استیر، ور پسې مسیله او بیا زابن ودان دي، د مغرب پلازمېنه بسکره ده چې د غره او د هغو شا ته د درن غره سره یوځای شوی چې مخکې یې یادونه وشوه دا د دې برخې په پای کې ختیځ لوري ته پروت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درېیم اقلیم دوهمه برخه

د دې اقلیم دوهمه برخه د لومړۍ برخې په څېر ده. خو په سهیل کې یې $\frac{1}{3}$ برخه د درن (اطلس) غر پروت دی، چې له لوېدیځه د ختیځ په لور غځېدلی او اقلیم یې په دوو برخو وېشلی دی، شمالي برخه یې تر ډېره ځایه د روم په سمندرګي کې ډوبه ده او د سهیل لوري ټوله لوېدیځه ساحه په ځنګلونو پټه ده. ختیځ لوري ته یې غدامس ښار دی او د هغو ختیځ له لوري ته د ودان سیمه ده چې پاتې سیمه یې په بل اقلیم کې ده چې مخکې یې یادونه وشوه، په لوېدیځ کې د ودان په منځنۍ برخه او د روم سمندر تر منځ د اوزاس غر، تبسه او اوبس دي، د سمندر پر غاړه د بونه ښار دی بیا د دې ښارونو ختیځ لوري ته د افریقا ځمکه ده. چې د سمندر پر غاړه لومړی تونس ور پسې سوسه او بیا مجدیه ودان دي، د دې ښارونو جنوب ته د ودان غره په لمنه کې جرید، توزر، قفصه او نفزاوه ښارونه دي، د دې ښارونو او ساحلي سیمو تر منځ قیروان، د وسلات غر او سبیطله ښار ودان دی، د دې ټولو ښارونو ختیځ لوري ته د روم سمندرګي په غاړه د طرابلس ښار ودان دی جنوب لور ته بېدو طرابلس ته موازي ومر او نقره غرونه دي، په دې دواړو کې د هواره دوې قبیلې دي، دغه دواړه غرونه د درن له غره سره یوځای شوي دي، غدامس ته مخامخ دي چې یادونه یې د جنوبي برخې په وروستیو کې شوې ده. د دې برخې په پای کې ختیځ لوري ته د سمندر پر غاړه سویقه بن مشکوره پروت دی او په سهیل کې د ودان په سیمه کې د پوونده عربو د ګرځېدو را ګرځېدو سیمې دي.

د درېیم اقلیم درېیمه برخه

د دې برخې له درېیمې برخې څخه هم د درن غر تیر شوی دی خو په پای کې شمال لوري ته ګرځېدلی او سیده وړاندې درومي او د روم سمندرګي ته رسېږي او په هغو ور ګډېږي. هلته د غرونو دغه لړۍ د اوسان په نامه بلل کېږي او یوه برخه یې په شمال کې د روم په سمندرګي کې ډوبه ده، تر دې چې د دې لړۍ او د روم سمندرګي د منځ برخه ډېره تنګ شوې، د درن د دغه غره شا ته په سهیل لوېدیځ کې د ودان نوره برخه ده او د عربو د تګ را تګ سیمې دي. بیا زویله بن خطاب دی. بیا د ختیځ لوري ته د دې برخې تر پایه ریګي او شاړه ساحه ده، لوېدیځ ته یې د دې غره او سمندر په منځ کې د سمندر پر غاړه سرت ښار دی، بیا شاړه هواره سیمه ده چې عربان پکې د کوچیانو په څېر ګرځي را ګرځي، بیا اجدابیه ده ور پسې برقه ده، دا دواړه د غره په ناو کې پراته دي، بیا هلته د سمندر پر غاړه طلسمه ده، بیا د غره په ګرځندي کې ختیځ لوري ته د دې برخې تر پایه د هیب او روامته کلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول کتاب ۷۸۵ صفحې دی
د ټول کتاب PDF کول مې د لیکونکي بې اجازې غوره ونه بلل.

په درنښت
عثمان غني

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library